

Urbanizam i arhitektura grada Ludbrega

Štefančić, Anja

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:938013>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Sveučilišna avenija 4

Odsjek za povijest umjetnosti
Ak. god.: 2020/21.

Urbanizam i arhitektura grada Ludbrega

(diplomski rad)

Mentor: dr. sc. Marijan Bradanović, red. prof.

Studentica: Anja Štefančić

Rijeka, rujan 2021.

Sadržaj

Sažetak	II
Ključne riječi	II
Uvod	1
Povijesni razvoj Ludbrega	2
Stari vijek	2
Rani i razvijeni srednji vijek	6
Kasni srednji i rani novi vijek	11
Osamnaesto stoljeće	14
Devetnaesto stoljeće	15
Dvadeseto stoljeće	18
Urbanizam i arhitektura Ludbrega	21
Antička <i>lovja</i>	21
Ludbreg u srednjem vijeku	24
Novi vijek	27
Osamnaesto stoljeće	29
Devetnaesto stoljeće	32
Dvadeseto stoljeće	38
Svetište Predragocjene Krvi Kristove	48
Stari centar grada	54
Dvorac Batthyány	57
Dvorska kapela	63
Perivoj	73
Stara pučka škola	78
Arheološki park <i>lovja</i>	81
Gostionica <i>K orlu</i> i trgovina	82
Crkva Presvetog Trojstva	85
Župni dvor	94
Kapela Žalosne Gospe (Majke Božje Žalosne)	97
Gradsko groblje	106
Ukratko o tradicijskom graditeljstvu	116
Odnos prema baštini	121
Zaključak	126
Literatura	130
Internetski izvori	134
Izvori vizualnog materijala	136

Sažetak

Ludbreg pripada među rjeđa danas postojeća naselja kojima se kontinuitet može pratiti od antike i srednjeg vijeka sve do ranog novog vijeka, 19. stoljeća i danas. Iako se antički urbanistički raster još uvijek može iščitati u planu grada, ipak je najvažnije razdoblje ranog novog vijeka, kada su nastali ili zadobili svoj današnji oblik najvrjedniji spomenici materijalne baštine: župna crkva Presvetog Trojstva, dvorac Batthyány te kapela Žalosne Gospe. Prekretnice u modernom razvoju Ludbrega bile su agrarna reforma, kojom su se stvorili uvjeti za širenje grada, te industrijalizacija 70-ih godina 20. stoljeća, kad se formiraju dvije industrijske zone. U to je vrijeme i ladanjski kompleks dvorca Batthyány obuhvaćen urbanizacijom, a grad se nakon industrijalizacije sve više širi te prelazi i na desnu obalu Bednje. Glavni su ludbreški spomenici istraženi i valorizirani u stručnim i znanstvenim krugovima, ali i prepoznati u lokalnoj zajednici, dok su spomenici lokalnog značaja uglavnom zanemareni te je svijest o baštini i potrebi njezina očuvanja rezervirana za uzak krug ljudi. Najveći pomak u boljem razumijevanju problematike zaštite kulturnih dobara pridonio je smještaj Restauratorskog centra Hrvatskog restauratorskog zavoda u dvorcu Batthyány. Iako negativni procesi gubljenja baštine još traju, nove bi inicijative (otvaranje arheološkog parka, osnivanje gradskog muzeja) mogle podići svijest o lokalnoj baštini te pridonijeti njenom očuvanju.

Ključne riječi: urbanizam, arhitektura, nepokretna kulturna baština, Ludbreg

Uvod

Ovaj se rad bavi urbanizmom i arhitekturom grada Ludbrega pružajući i osvrt na problematiku zaštite kulturne baštine te odnos lokalne zajednice prema materijalnoj kulturnoj baštini. Naglasak je na razdoblju od ranog novog vijeka do danas, kada nastaju glavni arhitektonski sklopovi i započinje proces urbanizacije, a među primjerima arhitektonske kulturne baštine izdvojeni su oni važniji. U istraživanju koje je prethodilo nastanku ovog rada, korištena je građa Centra za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* Ludbreg, Muzeja grada Koprivnice, Gradskog muzeja Varaždin, Državnog arhiva u Varaždinu, Hrvatskog državnog arhiva i Hrvatskog restauratorskog zavoda. Od korištene literature kao temeljni je naslov potrebno istaknuti monografije *Umjetnička topografija Ludbreg – Ludbreška Podravina* te *Ludbreg*.

Grad Ludbreg nalazi se u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske, u Podravini, u istočnom dijelu Varaždinske županije. Smješten je na pola puta između većih centara Varaždina i Koprivnice, a položaj mu određuju rijeka Bednja te prijelaz brežuljaka Kalničke gore u podravsku ravnicu.

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, Općina Ludbreg imala je 8478 stanovnika, od kojih je u samom gradu Ludbregu bilo 3603.¹ Ludbreg se od 19. stoljeća postupno izdvaja kao demografsko i gospodarsko središte ludbreške Podravine. Od sredine 20. stoljeća ubrzano se smanjuje poljoprivredno, a povećava industrijsko i tercijarno-kvartarno stanovništvo, što se izravno odražava u promjeni prostorne slike naseljenosti.²

¹ Državni zavod za statistiku (<https://www.dzs.hr/>, pristupljeno 2. studenoga 2020.)

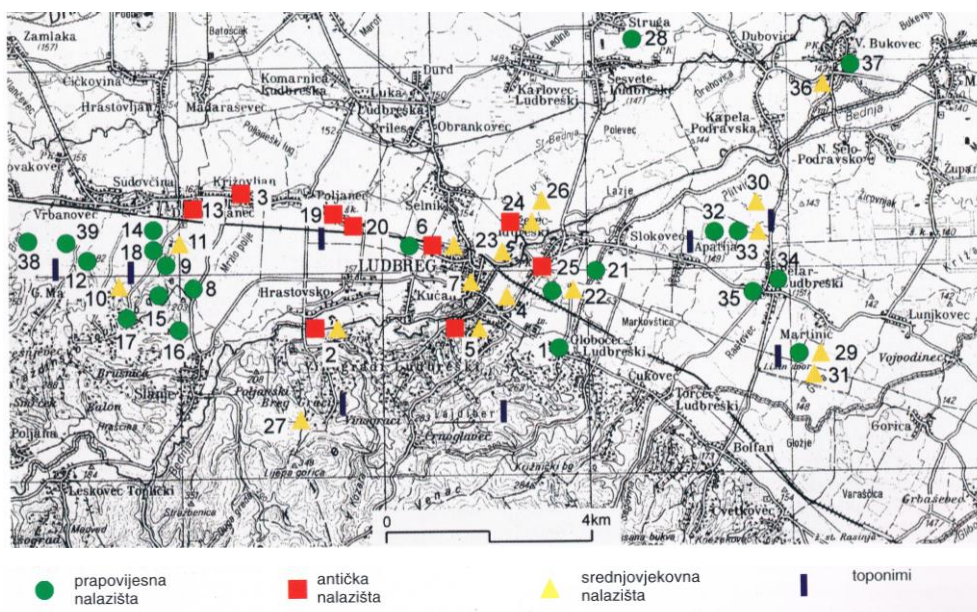
² Feletar, Dragutin. „Geografske, prometne i demografske značajke Ludbreške Podravine.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997, str. 17.

Povijesni razvoj Ludbrega

Upotpunimo li sliku današnjeg Ludbrega s rezultatima dosadašnjih arheoloških istraživanja antičke *Ioviae*, uočiti ćemo da se Ludbreg kao naselje kontinuirano razvijao od prethistorije i antike sve do danas, ne mijenjajući bitno svoj položaj. Upravo to nizanje povijesnih slojeva jednog preko drugog otežava donekle istraživanja jer živi organizam mjesta u mnogome sprečava uvid u njegovu prošlost.³

Stari vijek

Pogodnosti zemljopisnog položaja, u međuriječju Bednje i Drave koje zatvaraju obronci Kalničke i Topličke gore, odredile su pravce ključnih komunikacija od zapada prema istoku i sjeveru, što je rezultiralo stalnim naseljavanjem ludbreškog prostora već od prapovijesti. Tako je područje okolice Ludbrega, zahvaljujući osobito dobroj prohodnosti, imalo ulogu prirodnog koridora kojim su se u prapovijesti i antičkom razdoblju, pa sve do kasnog srednjeg vijeka, odvijale seobe brojnih naroda. Dokaz tome je dvadesetak lokaliteta na ludbreškom prostoru s utvrđenim prapovijesnim, uglavnom slučajnim, nalazima paleolitika, neolitika, bronzanog te starijeg i mlađeg željeznog doba.⁴

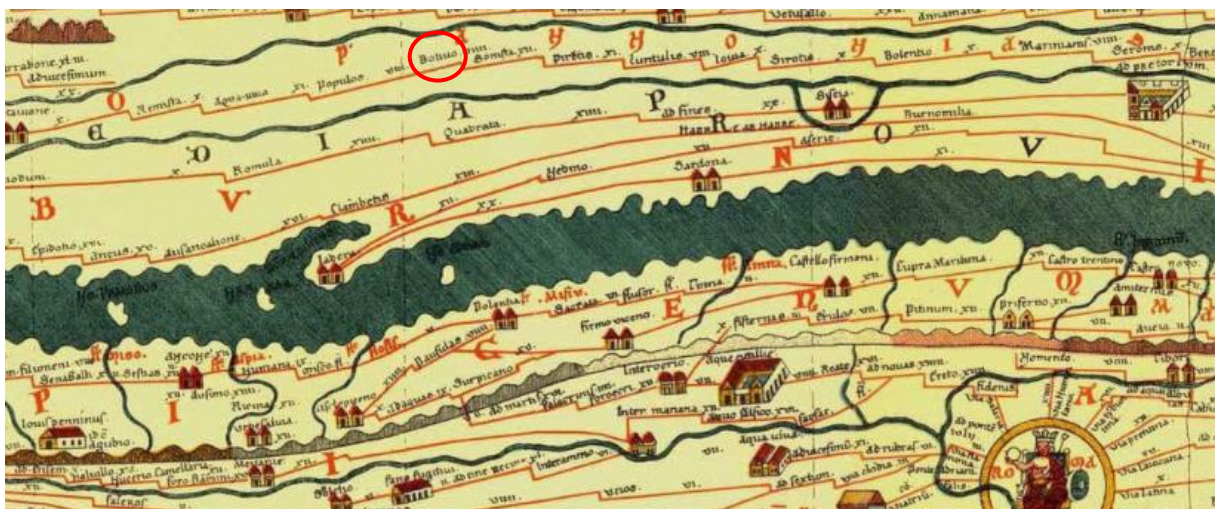
Slika 1: Arheološki zemljovid Ludbrega i okolice

³ Ilijanić, Mira; Mirković, Marija. „Urbani razvoj Ludbrega.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 131.

⁴ Tomičić, Željko. „Arheološka topografija i toponimija (Iovia – Botivo – Ludbreg).“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 22.

Kontinuitet življenja na području današnjeg Ludbrega, još od vremena neolitika, potvrđuje nalaz glinene žlice lasinjske kulture (3200 – 2700. pr. Kr.) na užem području Ludbrega te nalaz zemunice starijeg željeznog doba, otkriven ispod sloja kasnoantičke arhitekture u voćnjaku župnog ureda.⁵ Nalazi naselja i ljevaonice starijeg željeznog doba u samoj užoj jezgri Ludbrega svjedoče o dobro razvijenom prometu i obrtu, pogotovo metaloprerađivačkom.⁶

Na području današnjeg Ludbrega zasad nisu otkriveni materijalni tragovi keltsko-latenske kulture, no na mogućnost postojanja života tijekom mlađeg željeznog doba upućuje otkonim (ime naselja) *Botivo*, prvi poznati protopovijesni naziv tisućljetne aglomeracije na rijeci Bednji, koji se prema mišljenju filologa odnosi na današnji Ludbreg.⁷

Slika 2: Tabula Peutingeriana, detalj, pergament, kraj 12. stoljeća (zemljovid Rimskog Carstva nastao na temelju Agripine karte s kraja 1. stoljeća pr. Kr., prerađen tijekom 4. i 5. stoljeća i kasnije u srednjem vijeku)

Godine 1935. jezikoslovac Anton Mayer prepoznao je antičku *Ioviu* u današnjem Ludbregu, a sustavna se arheološka istraživanja na tom području vrše od 1966. godine, kada je otkriven i segment istočnog bedema uz Bednju koji je dokazao postojanje antičkog središta *Iovie*.⁸ Međutim, slučajnih nalaza rimskog novca, keramike i dijelova arhitekture bilo je već u drugoj polovici 19. stoljeća,⁹ a sigurno i ranije. Na povijesni kontinuitet ukazuje i sačuvani izraz *via*

⁵ Tomičić, nav. dj., str. 22 – 24.

Gorenc, Marcel; Vikić, Branka. „Antičko nasljeđe ludbreškog kraja.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 66.

⁶ Gorenc, Vikić, nav. dj., str. 59.

⁷ Tomičić, nav. dj., str. 29.

⁸ Tomičić, nav. dj., str. 21.

⁹ Bočkaj, Ivan. „Postanak Ludbrega i ludbreškog svetišta Krvi Isusove, Zavjet hrvatskog sabora (jeruzalemska kapelica groba Isusova u Ludbregu).“ pretisak iz časopisa *Sveta zemlja* III, br 1-2, Zagreb, 1940. u: *Podravski zbornik*. No. 21. 1995: str. 100 – 101.

magna za antičke prometnice u srednjovjekovnim spisima. Taj se termin za građenu rimsku cestu, koja iz Teutonije vodi preko Varaždina u Ludbreg, sačuvao do 14. stoljeća.¹⁰

Jedna od važnih prometnica u antičko je doba bila tzv. podravska magistrala *Poetovio* (Ptuj) – *Mursa* (Osijek), uzduž koje na istaknutim raskrižjima i na prirodno branjenim položajima nastaju prve vojničke utvrde (*castella, castra*), u pravilu smještene na križištima ranije cestovne mreže i uz važne vodotoke. Te prve vojničke utvrde građene su prema jednostavnoj kvadratnoj shemi potvrđenoj u praksi diljem carstva te primijenjenoj i na ranocarsku *Ioviu*.¹¹

Prirodne datosti i antička podravska magistrala utjecale su dakle na formiranje rimskog utvrđenog i urbaniziranog naselja iz kojeg nastaje današnji Ludbreg.¹² Početkom 1. stoljeća *Iovia – Botivo* dobiva status upravno-vojnog uporišta zbog teritorijalnog objedinjavanja Podravine i Hrvatskog zagorja te zbog blizine dravskog limesa.¹³ Prvotna je vojna postaja kasnijim priljevom civilnog stanovništva, jačanjem trgovine te pacifikacijom osvojenog prostora do limesa na Dunavu postala dijelom zaleđa limesa, da bi u vrijeme careva Trajana i Hadrijana dosegla puni procvat. Antička je *Iovia* bila značajno prometno čvorište, gdje su se ukrštali pravci sa sjevera iz Svetog Martina na Muri (*Halicanum*) te južno iz Siska (*Siscia*), preko Komina (*Pyrri*) i Varaždinskih Toplica (*Aquae Iasae*). Tako je postala važnim civilnim, administrativnim, gospodarskim, trgovačkim, a dolaskom kršćanstva i vjerskim, središtem.¹⁴

Zahvaljujući, između ostalog, i rimskoj cestovnoj mreži, kršćanstvo je veoma rano došlo kako u Panoniju, tako i u samu *Ioviu*, što odražavaju i sakralni elementi u toponimiji (okolna sela Sveti Petar Ludbreški, Sveti Đurđ, Martijanec, Križovljan). Teško je odrediti kada je *Iovia* postala značajnim ranokršćanskim središtem, no to se svakako dogodilo tijekom 4. stoljeća jer je 381. godine na koncilu u Akvileji sudjelovao biskup Amantius iz *Iovie*, zbog čega se pretpostavlja da je antički Ludbreg bio sjedište biskupije. To bi podrazumijevalo i postojanje ranokršćanske katedrale (vjerojatno ispod današnje župne crkve), no dosadašnji arheološki

¹⁰ Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 131.

Ilijanić i Mirković navode izvadak iz jednog srednjovjekovnog dokumenta: „*magna via fundata Vttonyn vocata per quam de Warosd transiretur in Ludbreg*“.

¹¹ Tomičić, nav. dj., str. 30.

¹² Marković, Jagoda. „Urbanistički razvoj Ludbrega“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 71.

Tomičić, nav. dj., str. 30.

¹³ Marković, nav. dj., str. 71.

¹⁴ Tomičić, nav. dj., str. 30.

nalazi potvrđuju jedino prenamjenu rimskih termi tijekom druge polovice 4. stoljeća u ranokršćansku sakralnu građevinu, dok se prostor župne crkve još istražuje.¹⁵

Razaranja *Iovie* pretvorila su urbani prostor u ruševine, a lokalno je stanovništvo djelomično stradalo ili se sklonilo u Kalničko gorje i onodobne veće gradove. Na sloju njenih ruševina novodoseljeno je stanovništvo pokapalo pokojnike, iskoristivši ponekad i prikladne dijelove arhitekture, što potvrđuju nalazi grobova iz ranijeg vremena Seobe naroda u neposrednoj blizini rimskih termi.¹⁶ Osim tragova razaranja *Iovie*, datiranih na razmeđe 4. i 5. stoljeća, rušilačke su tragove arheolozi uočili i u susjednim Varaždinskim Toplicama (*Aquae Iasae*).¹⁷

¹⁵ Tomičić, nav. dj., str. 30.

Horvat-Levaj, Katarina. „Sakralna arhitektura.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997a. str. 121.

Gorenc, Vikić, nav. dj., str. 65.

¹⁶ Gorenc, Vikić, nav. dj., str. 68.

Tomičić, nav. dj., str. 34.

¹⁷ Tomičić, nav. dj., str. 34.

Rani i razvijeni srednji vijek

Velika seoba naroda razorila je strukturu kasnoantičkog društva na prostorima Podravine. Nakon silovitih i kratkotrajnih prodora Vizigota, Alana i Huna, na tom su području kraće vrijeme boravili Ostrogoti pa potom i Langobardi, čijim je odlaskom u Italiju 568. godine odselio i dio antičkog stanovništva zapadnog dijela Podravine, koji je većim dijelom ostao pust. Padom *Sirmiuma* (Srijemske Mitrovice) 582. godine na to područje prodiru Slaveni i Avari. U to je vrijeme, dakle potkraj 6. stoljeća, jamačno stradala *Iovia*.¹⁸ Vladimir Peter Goss ističe kako na pitanja otkud, kako i kada dolaze Hrvati nema konačnih odgovora. Postoji konsenzus da su došli iz krajeva sjeverno od Karpata, no nemamo sustavni uvid u njihove početne položaje i puteve migriranja.¹⁹

Ceste nastale u doba Rimskog Carstva imale su važnu ulogu u razvoju ovog područja, a važnost antičkih prometnica u urbanističkim procesima srednjovjekovnih naselja ističe i Danko Dujmović.²⁰ Neke su antičke ceste postale snažne arterije koje su povezivale važna srednjovjekovna žarišta čitave sjeverne Hrvatske, a mjesta, utvrde i postaje uz njih razvile su se u srednjovjekovna naselja. Antička je kultura ostavila infrastrukturu koju su novodoseljeni narodi mijenjali i koristili unutar svojih svjetovnih i religijskih običaja.²¹

Iako dosad nisu pronađeni materijalni dokazi o prebivanju Slavena i Avara na tom području, Tomičić na temelju bogate toponimije pretpostavlja kako je i taj dio Podravine, od kraja 6. ili početka 7. stoljeća, bio već gusto naseljen Slavenima. Slavska toponimija okolice Ludbrega održala se uz manje promjene sve do danas, što dokazuju preoblikovana imena rijeka u hidronimiji (Drava potječe od *Dravus*, a Bednja od *Bathinus*), koji ujedno čuvaju odraz doticaja novopridošlih Slavena s ostacima autohtonog pučanstva, te oronimi koji ocrtavaju oblik zemljišta ((Lud)breg).²²

¹⁸ Tomičić, nav. dj., str. 34.

¹⁹ Goss, Vladimir Peter. *Počeci hrvatske umjetnosti*. Zagreb: Ibis grafika. 2020. str. 43. i 45.

²⁰ Dujmović, Danko. "Cesta kralja Kolomana u zapadnom međuriječju Save i Drave." *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, vol. 48, br. 1, 2016, str. 247. i 258. (<https://hrcak.srce.hr/175358>, pristupljeno 20. lipnja 2021)

²¹ Jukić, Vjekoslav. *Otkrivena ravnica: srednjovjekovna umjetnost istočne Slavonije*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus. 2011. str. 23 – 24.

²² Tomičić, nav. dj., str. 34 – 35.

Vladimir Peter Goss hidronim Bednja izvodi iz praslavenskog korijena *bdn* koji znači dno, dakle voda/ rijeka s dubokim dnom. (Goss, nav. dj., str. 86)

O toponimiji slavenskog podrijetla vidi Horvat, Joža. *Toponimija ludbreške Podravine*. Doktorski rad. Rijeka: Filozofski fakultet. 2018. str 98 – 144.

Ostavljajući po strani pučku etimologiju²³ imena, osvrnut ćemo se na pretpostavke mađarskog povjesničara Lajosa Thalloczyja koji se krajem 19. stoljeća okušao u razrješenju podrijetla imena Ludbreg. Istražujući građu arhiva kneza Edmunda Batthyányja u Körmendu, zaključio je da je njegov osnivač bio Lodbring iz Burgundije, koji je na povratku iz prvog križarskog rata osnovao grad i nadjenuo mu svoje ime. Prema njemu se tijekom vremena ime Lodbring počelo izgovarati kao Lubring te naposljetku Ludbreg.²⁴ Marija Winter ističe da mještani nisu upotrebljavali naziv Ludbreg, već Lubreg, što se danas već promijenilo. Nadalje, piše da je teško ustanoviti kada se naziv počeo upotrebljavati, no to je sigurno već prije početka 14. stoljeća, kada se prvi puta spominje u dokumentima. U njemačkim se tekstovima koristi naziv *Lubring*, a ponegdje i *Lyndberg*, što bi, smatra Winter, prema njemačkom *de Linde* (lipa) značilo Lipov Brijeg.²⁵

Pojavom Mađara kao novog ratničkog naroda, ludbreški je kraj ponovo zahvaćen nemirima, no vojnim pohodom kralja Tomislava u prvoj polovici 10. stoljeća i porazom Mađara 955. godine umanjena je neposredna opasnost.²⁶ Kontinuitet življenja na prostoru nekadašnje *Iovie* tijekom 10. stoljeća potvrđuje nalaz sljepoočničarke otkrivene kod župne crkve Presvetog Trojstva, što upućuje i na mogućnost postojanja crkvenog groblja unutar naselja, zbog čega Tomičić pretpostavlja mogućnost kontinuiteta sakralne građevine.²⁷ Prilikom najnovijih istraživanja u cinktoru župne crkve pronađeni su grobovi datirani u 10. i početak 11. stoljeća koji također potvrđuju kontinuitet života na tom prostoru te postojanje bjelobrdske kulture.²⁸

Sve do kraja 11. stoljeća međuriječje Drave i Save, kao jedna od nekadašnjih Sklavinija (Slavonija), bilo je tamponski prostor između staromađarskog i starohrvatskog kraljevstva. Godine 1094. hrvatsko-ugarski kralj Ladislav I. Arpadović (1077 – 1095) utemeljio je u središnjoj Hrvatskoj novu crkvenu organizaciju s biskupijom u Zagrebu, u čiji je sastav uklopljena i okolica Ludbrega, a osim toga organiziraju se i kraljevske županije.²⁹

²³ Za legende o postanku imena Ludbreg usp. Winter, Marija. *Iz povijesti Ludbrega i okolice. Knjiga 1.* Koprivnica: Nakladna kuća „Dr. Feletar“. 2000a. str. 49 – 50.

²⁴ Winter, nav. dj. 2000a, str. 49 – 50.

²⁵ Winter, nav. dj. 2000a, str. 50.

²⁶ Tomičić, nav. dj., str. 36.

²⁷ Simoni, Katica. „Ludbreg i okolica u ranom srednjem vijeku.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 73 – 75.

Tomičić, nav. dj., str. 36.

²⁸ Maltar, Matea. „Ludbrežani imali prilike razgledati najnovije arheološke nalaze iz centra svijeta.“ *Ludbreške e-novine*. 1. veljače 2021. <https://ludbreske-novine.com.hr/ludbrezani-imali-prilike-razgledati-najnovije-arheoloske-nalaze-iz-centra-svijeta/> (pristupljeno 24. ožujka 2021.)

²⁹ Goss, nav. dj., str. 257.

Tomičić, nav. dj., str. 36.

Dujmović navodi kako je u to vrijeme postojala vojna cesta koja se poklapa s današnjom podravskom magistralom između Koprivnice i Ludbrega (vjerojatno dalje do Varaždina) i koja se spajala na Kolomanovu cestu. Uz to primjećuje i da se uz rute vojne ili Kolomanove ceste redovito nalaze posjedi viteških redova, u slučaju Ludbrega posjed ivanovaca i sepulkralaca.³⁰

Provala Tatara imala je dalekosežne posljedice i utjecala ne samo na sjevernu Hrvatsku, nego i na cijelo područje zemalja Krune sv. Stjepana, a kralj Bela IV. (1206 – 1270) godinama nakon provale izdaje dokumente kojima se mijenja vlasnička struktura postojećih posjeda.³¹ Tako i prvi navod o ludbreškom vlastelinstvu bilježi kraljevska povelja Bele IV. iz 1244. godine, iz koje proistječe da je riječ o kraljevskom posjedu, nadarbini spomenutom viteškom redu ivanovaca koji su naslijedili templare, za vojne uspjehe u borbi s Tatarima. Prema opisu se može zaključiti da je riječ o ludbreškom vlastelinstvu iako se ono izravno ne spominje.³²

Vlasničke odnose ludbreškog vlastelinstva, do njihova ukinuća 1923. godine, istraživao je i opisivao ludbreški župnik Ivan Bočkaj (1863-1938) na temelju opsežne arhivske građe obitelji Batthyány pohranjene u Köröndu, gdje se također nalazilo njihovo vlastelinstvo. Bočkaj piše kako je potkraj 13. stoljeća Ludbregom gospodarila velikaška obitelj Paližna, potom obitelj Bakonjić, dok je u 14. stoljeću Toma, sin Dominika de Bakonjić, prodao taj posjed Nikoli de Gostoloviću, koji je svojem prezimenu pridodao pridjev *de Ludbregh*.³³

Oko 1300. godine Arpadoviće nasljeđuje dinastija Anžuvina koja nastavlja ustrojstvo županija, tako da sredinom 14. stoljeća Ludbreg spada u Križevačku županiju. Početkom stoljeća vjerojatno je uz lijevu obalu Bednje sagrađena i protourbana jezgra naselja čiji naziv prvi put nalazimo u listini iz 1317. godine u kojoj se ime naselja javlja u atributu magistra Nikole od Ludbrega (*magister Nicolaus de Ludbregh*), sina Petra od Ludbrega. Nikola od

Naziv za staroslavenske teritorijalne jedinice, župe, označuje temeljnu i svjetovnu i vjersku jedinicu, prvu sa županom, a drugu sa župnikom na čelu. (Goss, nav. dj., str. 54)

³⁰ Dujmović, navj. dj. 2016, str. 265 – 266.

Vidi i Dujmović, Danko. „Prilog poznavanju ludbreškog kraja u 13. stoljeću.“ u: *Podravski zbornik*. br. 42. 2016: 27 – 34.

Prisutnošću viteških redova na području Ludbrega bavio se i Juraj Belaj. (Belaj, Juraj. "Ecclesia sancti Johannis apud Cruciferos in Bynna. Problem nazočnosti ivanovaca u Ludbregu." u: *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*. vol. 20. 2003: 151 – 155. (<https://hrcak.srce.hr/798>, pristupljeno 13. ožujka 2020))

³¹ Jukić, nav. dj., str. 25 – 26.

³² Marković, nav. dj., str. 71.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 54.

³³ Petrić, Hrvoje. „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 43.

Marković, nav. dj., str. 71.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 54, 58. i 78.

Bočkaj, nav. dj., str. 103.

Ludbrega, odnosno Nikola Ludbreški, koji je u to vrijeme uživao veliki ugled u hrvatskoj politici, 1320. godine dobiva od ivanovačkog priora Filipa de Granana posjede među Lonjom i Zelinom iz zahvalnosti što je pomogao oslobođenju tvrđave Bele koju su Teutonci oteli ivanovcima te posjed Črnc koji se nalazi kraj tvrđave Ludbreg (*prope castrum de Ludbreg*).³⁴ Iako je to prvo izričito spominjanje dvora, njegovo se postojanje može pomaknuti generaciju unatrag, dakle na kraj 13. stoljeća, jer je po atributu Nikolinovog oca Petra Ludbreškog očito da je u istom kastrumu i njegovo sjedište.³⁵

Osim toga, Tomičić smatra da je jezgra ludbreške utvrde, koja je najvjerojatnije nastala na prostoru na kojem se u antici formiralo podgrađe *Iovie* (dakle sjeverno od antičkih bedema), mogla nastati tijekom 13. stoljeća. Osim smještaja uz rijeku Bednju i važne cestovne pravce, Tomičić tvrdi da na vrijeme postanka upućuje i naziv protourbane srednjovjekovne aglomeracije – Ludbreg. Smatra da uži vremenski okvir mogućeg postanka naziva Ludbreg, koji je određen pisanim izvorima, odgovara razdoblju od početka 7. stoljeća (toponim *Botivo* koji se održao do ranoslavenskih doseljavanja) do druge polovice 13. stoljeća, a da sam naziv upućuje na potrebu okupljanja mnoštva ljudi u vrijeme opasnosti (osvajanja Avara, Franaka, Mađara i Tatara) na sigurnim povišenim mjestima, u ovom slučaju sjevernim izdancima Kalničkog gorja (ljud(i) + brijeg). Nakon prestanka opasnosti stanovništvo se ponovno vratilo u nizinu, ali je naselje zadržalo toponim. Velika opasnost mogla se odnositi na provalu Tatara (Mongola) 1242. godine na prostore srednjovjekovne Slavonije, kada je pučanstvo izbjeglo na Kalnik. Prestankom opasnosti život se postupno vraćao u nizinu na staru lokaciju naselja. Nakon prestanka opasnosti ugarsko-hrvatski kralj Bela IV. (1235 – 1270) organizirao je izgradnju utvrđenih gradova i kamenih burgova, dakle prema Tomičiću je nakon 1242. godine najvjerojatnije sagrađena i utvrđena jezgra kastruma Ludbreg.³⁶

Godine 1359. kralj Ludovik darovao je vlastelinstvo Ludbreg Ivanu Čuzu koji je od 1356. do 1358. godine bio hrvatsko-dalmatinski ban. Vlastelinstvu su tada pripadali i brod na rijeci

³⁴ Ilijanić, Mira. „Kratak pregled povijesnog razvoja tvrđe Ludbreg i njenih vlasnika do kraja 17. stoljeća.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 124.

Adamček, Josip. „Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984a. str. 81 – 82.

Petrić nav. dj., str. 43 – 45.

Marković, nav. dj., str. 71.

Tomičić, nav. dj., str. 36.

Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 131.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 58 – 59. i 79.

³⁵ Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 131

Adamček, nav. dj., str. 82.

³⁶ Tomičić, nav. dj., str. 36 – 37.

Dravi te mitnica na rijeci Bednji. Njega je pak naslijedio sin Nikola, koji je svom prezimenu također počeo dodavati pridjevnik Ludbreški (*de Ludbregh*).³⁷

Uz tvrđavu se već na početku njezina postojanja razvilo selo sa župom što dokazuje popis župa Zagrebačke biskupije arhiđakona goričkog Ivana iz 1334. godine.³⁸ Popis iz te godine navodi šest župa na ludbreškom području, dok je 1574. godine zbog osmanskih prodora ostala samo jedna – Ludbreg.³⁹ Prema Bočkaju, ludbreška je župa utemeljena 1300. godine, što dokazuje da je Ludbreg i u to doba bio znamenito mjesto.⁴⁰ Crkvene su institucije u srednjovjekovnoj ludbreškoj Podravini pripadale komarničkom arhiđakonatu⁴¹ Zagrebačke biskupije. Redovita okupljanja stanovništva iz okolnih naselja u kojima nije bilo crkve te sajmovi vezani uz svece zaštitnike pogodovali su kontinuiranom održavanju trgovine.⁴²

³⁷ Petrić, nav. dj., str. 43.

Ilijanić, nav. dj., str. 124.

Adamček, nav. dj. 1984a, str. 82.

Bočkaj, nav. dj., str. 103.

³⁸ Petrić, nav. dj., str. 44.

³⁹ Mirković, Marija. „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 151.

Petrić, nav. dj., str. 45.

⁴⁰ Marković, nav. dj., str. 71.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 57.

Bočkaj, nav. dj., str. 102.

⁴¹ Komarnica je danas Novigrad Podravski.

⁴² Petrić, nav. dj., str. 45.

Kasni srednji i rani novi vijek

Trgovište se kao gradsko naselje Ludbreg prvi put spominje u oporuci Jurja Čuza tek 1461. godine, i to kao poznato trgovište *oppidum Ludbregh*, razvijeni obrtnički i tranzitni centar na križanju cestovnih pravaca od Križevaca prema Koprivnici i Varaždinu.⁴³ Nasljeđuje ga Benedikt Thuroczy, a darovnicom iz 1468. godine Thuroczyji se učvršćuju kao feudalni gospodari ludbreškog vlastelinstva za oko 170 godina.⁴⁴

Već u 15. stoljeću, u vrijeme Bernardina Thuroczyja, Ludbreg postaje središte hodočašćenja zbog čuda koje se zbilo u dvorskoj kapeli ludbreškog vlastelinstva 1411. godine, kada se tijekom služenja svete mise vino u kaležu pretvorilo u Krv Kristovu. Papa Julije II. priznao je krv autentičnom i utemeljio svetište kao središte hodočašća u Ludbregu, što je potvrdio i papa Leon X. bulom iz 1513. godine.⁴⁵

Winter nagađa da od tog vremena potječe i grb trgovišta Ludbreg, na kojem se nalaze simboli sa starog slavenskog novca: polumjesec i šesterokraka zvijezda iznad trovrhog brda iz grba obitelji Thuroczy.⁴⁶

Slika 3: Grb grada Ludbrega

Sajmeni se običaji već u razvijenom srednjem vijeku povezuju sa župnom crkvom i njezinim titularom, pa su tako i ludbreški sajmovi u izravnoj svezi sa crkvenim obredima i proštenjima.

⁴³ Marković, nav. dj., str. 72.

Petrić, nav. dj., str. 44.

Adamček, nav. dj. 1984a, str. 83 – 84.

⁴⁴ Petrić, nav. dj., str. 43 – 44.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 63.

Ilijanić, nav. dj., str. 124.

Adamček, nav. dj. 1984a, str. 82 – 83.

⁴⁵ Petrić, nav. dj., str. 45.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 125 – 126.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 67.

⁴⁶ Winter, nav. dj. 2000a, str. 67. i 82.

Takvi su sajmovi omogućavali kontinuirano održavanje te su pogodovali stvaranju gradskih naselja, a vjerojatno su bili barem tjedni.⁴⁷

Tako je u 15. i prvim desetljećima 16. stoljeća u ludbreškom kraju došlo do porasta stanovništva i općeg gospodarskog napretka.⁴⁸ Stanovnici trgovišta činili su u 15. i 16. stoljeću posebnu skupinu podložnika – *oppidana* – koji su se razlikovali od kmetova jer su im vlastelini priznavali status građana (*cives*), iako su i dalje bili podložni feudalcima.⁴⁹ Navodi iz 1520. godine ukazuju na sve veći strateški značaj, ali i razvojnu ekspanziju trgovišta, iako u uvjetima najvećih osvajačkih prijetnji.⁵⁰

Cijelo 16. i 17. stoljeće vrijeme je jakih i konstantnih borbi s Osmanlijama, a Ludbreg postaje mala, ali značajna tvrđava – kaštel u Koprivničkoj kapetaniji u sklopu novoosnovane Slavonske granice za obranu od Osmanlija. Ludbreški je kraj vrlo često bio napadan, a stanovništvo je odvođeno u roblje, no sam kaštel, iako se nalazio na prolazu za Varaždin i na prijelazu Drave iz Međimurja (kod Preloga) i Ugarske, nikad nije bio zauzet.⁵¹

Prisutnost vojne posade bila je korisna i za razvoj poštanske službe koja je u Ludbregu osnovana sredinom 16. stoljeća. Cestovni pravci kojima je vojska iz Štajerske prolazila za Koprivnicu i dalje do Đurđevca vodili su preko Ludbrega, stoga je poštanska služba bila izravno vezana uz potrebe komuniciranja vojne posade na granici sa centralnom upravom u Grazu i Beču.⁵² Smještaj pošte prije druge polovine 18. stoljeća ne može se odrediti, no oko 1775. godine njena je lokacija ucrtana na karti mjesta iz tog vremena (*slika 10*).⁵³

⁴⁷ Marković, nav. dj., str. 73.

Petrić, nav. dj., str. 45.

Osim sajma vezanog uz Svetu nedjelju (čašćenje Kristove krvi), Ludbreg je imao i druge sajmove: Fašnjački, Cvetni, Telovski, Škapulirski, Tomaševski, a od početka 16. stoljeća i redovni tjedni sajam srijedom. (Winter nav. dj. 2000a, str. 82)

⁴⁸ Adamček, nav. dj. 1984a, str. 84.

⁴⁹ Petrić, nav. dj., str. 44.

Trgovišta su mogla izabrati svog suca i osnivati općine koje su uživale široku autonomiju. (Adamček, nav. dj. 1984a, str. 85)

⁵⁰ Marković, nav. dj., str. 72 – 73.

Petrić, nav. dj., str. 44 – 45.

Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 132.

⁵¹ Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 131.

Petrić, nav. dj., str. 46.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 83.

⁵² Marković, nav. dj., str. 72.

Petrić, nav. dj., str. 45.

Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 132.

⁵³ Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 132.

Osmanska su osvajanja uvelike utjecala na stanovništvo tog vremena. Nakon pustošenja 40-ih i 50-ih godina, broj od 210 poreznih dimova od 1520. godine smanjio se za više od 6 puta. Godine 1543. Ludbreg je pretvoren u obrambenu tvrđavu, a na cijelom je vlastelinstvu ostalo samo 30 poreznih dimova. U pustošenjima 70-ih godina njihov se broj se i dalje smanjivao te je opustjelo još 11 dimova, da bi 1596. godine čitavo ludbreško vlastelinstvo spalo na samo 8 poreznih dimova. Godine 1598. na vlastelinstvu je živjela 131 obitelj zavisnih seljaka, od čega je 55 obitelji stanovalo u trgovištu, dok je ostalih 76 obitelji živjelo u selima u kojima je bilo po nekoliko kuća. Status građana imale su samo 22 obitelji.⁵⁴

Novo razdoblje u povijesti Ludbrega započinje nakon završetka dugog rata (1593 – 1606) kada su uspostavljene ravnoteže snaga između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Obustavljene su provale osmanskih pljačkaških odreda na hrvatski teritorij čime su stvoreni povoljni uvjeti za obnavljanje privrednog života u opustošenim krajevima. U ludbreški je kraj tako započelo naseljavanje novog stanovništva te obnavljanje starih i podizanje novih sela.⁵⁵

Potkraj 16. i početkom 17. stoljeća vlastelinstvo Ludbreg zadržao je Benedikt Thuroczy koji je 1615. godine postavljen za hrvatskog bana. Nakon smrti posljednjeg muškog nasljednika, njegovog sina Nikole, posjede ženidbenom vezom nasljeđuje Wolfgang Erdödy koji je sa suprugom Barbarom 1638. godine službeno uveden u posjed ludbreškog vlastelinstva te su Erdödy posjedovali Ludbreg do kraja stoljeća.⁵⁶

Grof Juraj Erdödy i ban Adam Batthyány 1696. godine zaključuju ugovor kojim je ban priznao obitelji Erdödy nasljedna prava na vlastelinstvo Ludbreg i ostale posjede, a oni su mu zauzvrat predali ludbreško vlastelinstvo, najprije u sedmogodišnji zakup, a zatim u zakup bez vremenskog ograničenja.⁵⁷ No Batthyányji nisu odmah postali vlasnici cijelog vlastelinstva jer su vlasnici drugog dijela, grofovi Erdöd-Palffy, zadržali svoj posjed do 1741. godine. Od tog vremena drže Batthyányji cijeli Ludbreg.⁵⁸

⁵⁴ Petrić, nav. dj., str. 47.

Adamček, nav. dj. 1984a, str. 85.

⁵⁵ Adamček, nav. dj. 1984a, str. 88.

⁵⁶ Petrić, nav. dj., str. 48 – 49.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 71. i 86.

Adamček, nav. dj. 1984a, str. 88.

⁵⁷ Petrić, nav. dj., str. 49.

Adamček, nav. dj. 1984a, str. 88 – 89.

⁵⁸ Winter, nav. dj. 2000a, str. 211.

Adamček, nav. dj. 1984a, str. 90.

Osamnaesto stoljeće

Slabljenjem osmanske opasnosti stvoreni su preduvjeti za mirniji razvoj naselja, ali do pravog uzleta dolazi tijekom 18. stoljeća, kada cijela kontinentalna Hrvatska proživljava intenzivnu obnovu koja je izmijenila izgled cijeloga kraja. U cijeloj srednjoj Europi, pogotovo u krajevima koji su bili pod osmanskom okupacijom ili su, poput Ludbrega, bili stalno ugroženi, dolazi do naglog bujanja baroka koji se sve intenzivnije širi od zapada prema istoku, prilagodivši se lokalnim potrebama i mogućnostima.⁵⁹

Početak 17. stoljeća na granicama velikog ludbreškog vlastelinstva stvarani su mnogi mali feudalni posjedi koji su nastajali tako da su vlasnici vlastelinstva zalagali pojedinim nižim i srednjim plemićima skupine kmetova, pusta selišta i različite poljoprivredne površine, a oni su onda izgradili svoje kurije i organizirali vlastito alodijalno gospodarstvo. Raspadanje ludbreškog vlastelinstva na brojne male i srednje posjede spriječili su grofovi Ludovik i Karlo Batthyány, koji su 1739. godine otkupili gotovo sve založene posjede (plemićke kurije) i Ludbreg ponovo organizirali kao centralizirano gospodarstvo, proglašivši vlastelinstvo neotuđivim posjedom. Vrijednost vlastelinstva povećala se već u 17. stoljeću zahvaljujući naseljavanju pripadajućih sela i općenitom oživljavanju gospodarstva.⁶⁰

Ludbreg je na prijelomu 18. stoljeća definitivno postao posjedom obitelji Batthyány, nakon što grofovi Erdödy ponovno nisu imali novac da otkupe vlastelinstvo pa Marija Terezija 1742. godine izdaje nalog za uvođenje Ludovika i Karla Batthyányja u posjed vlastelinstva.⁶¹

Sedamdesetih godina 18. stoljeća uslijedile su reforme prosvijećenog apsolutizma, među kojima je najvažnija bila tzv. marijaterezijanska urbarijalna regulacija, kojom su uređeni odnosi između zavisnih seljaka i feudalaca te poboljšana položaj seljaka povećanjem osnovne poljoprivredne površine u svim selima ludbreškog vlastelinstva. Odnosi utvrđeni tom regulacijom održali su se, uz neke dopune, sve do ukidanja feudalizma 1848. godine.⁶²

⁵⁹Horvat, Anđela. "O baroku u srednjoj Podravini." u: *Podravski zbornik*. br. 3. 1977. str. 203 – 204. Mirković, nav. dj., str. 149.

⁶⁰Ilijanić, nav. dj., str. 127.

Petrić, nav. dj., str. 49 – 50.

Adamček, nav. dj. 1984a, str. 90. i 94.

⁶¹Ilijanić, nav. dj., str. 127.

Winter, nav. dj., str. 87.

Adamček, nav. dj. 1984a, str. 89 – 90.

⁶²Petrić, nav. dj., str. 50 – 51.

Adamček, nav. dj. 1984a, str. 111 – 118.

Devetnaesto stoljeće

U 19. stoljeću privredni život Ludbrega održavaju sajmovi, dok je trgovina u samome mjestu još slaba te će se značajnije razviti postupnim doseljavanjem židovskih trgovaca, od kojih prvi doseljavaju 1802. godine i odmah su započinjju intenzivnije razvijati trgovinu.⁶³

Dokidanjem feudalizma i urbarijalnih odnosa 1848. godine, seljaci su postali vlasnici samo poljoprivrednih površina koje su bile regulirane marijaterzijanskim urbarima, dok je sve drugo ostalo u vlasništvu bivših feudalaca te su seljaci za te zemlje trebali nastaviti davati uobičajene daće. Sve je to postalo veliki izvor nezadovoljstva seljaka pa su iste godine izbili agrarni nemiri, koji su zahvatili i trgovište Ludbreg te se nastavili i iduće godine. Međutim, potkraj 1849. godine, po svršetku rata s Mađarskom, vlasti su ugušile sve nemire pa su seljaci bili prisiljeni prihvatiti odnose koje je propisao Sabor.⁶⁴ U rujnu su raspuštene narodne straže i iz ludbreške je Podravine povučena vojska te se život postupno normalizirao.⁶⁵

Ukidanjem urbarijalnih odnosa ludbreško je vlastelinstvo izgubilo 265,37 selišta i 59 želirskih posjeda (oko 3700 jutara oranica), no sve su te poljoprivredne površine kasnije grofu Batthyányju plaćene 400 forinti po selištu. Ludbreško je vlastelinstvo već 1849. godine bilo veliki posjed, a nakon ukidanja tlake počela ga je obrađivati najamna radna snaga.⁶⁶ Tako je ukidanje feudalnih odnosa donijelo korijenite promjene općeg društvenog položaja stanovništva, označivši početak razdoblja građansko-kapitalističkog sustava. Seljaci, obrtnici i trgovci oslobođeni su izravne podložnosti feudalnim gospodarima, što je postupno otvorilo put ekonomsko-socijalnom preobražaju njihovog života i djelovanja.⁶⁷

Broj stanovnika ludbreške Podravine od sredine 17. do polovice 19. stoljeća stalno raste (osim od 1680. do 1700. godine kada je zabilježen pad), no ako se uspoređi cijela Podravina ta je stopa porasta bila vrlo niska. Polovicom 19. stoljeća u Ludbregu su bila tri osnovna sloja

⁶³ Radović Mahečić, Darja. „Stambena i javna arhitektura“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997b. str. 105.

Petrić, nav. dj., str. 51.

⁶⁴ Adamček, Josip. „Ludbreški kraj u doba revolucije 1848 – 1849.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984b. str. 235 – 238.

Petrić, nav. dj., str. 52.

⁶⁵ Petrić, nav. dj., str. 53.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 104 – 111.

Adamček, nav. dj. 1984b, str. 240.

⁶⁶ Petrić, nav. dj., str. 52 – 53.

Adamček, nav. dj. 1984b, str. 239.

⁶⁷ Karaman, Igor. „Privredni razvitak mjesta i okoline Ludbrega 1848 – 1918.“ u *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 243.

stanovništva: seljaštvo koje je bilo najbrojnije, zatim stanovništvo vezano uz vlastelinstvo Batthyány te ostalo stanovništvo. Ludbreg je u to vrijeme imao kojih 700 stanovnika, od kojih je najviše bilo poljoprivrednika i obrtnika koji su sve do početka 20. stoljeća više ili manje ovisni o vlastelinstvu. Stanovnici Ludbrega nisu hodali na tlaku, nego su svoje daće namirivali novcem što je nekima omogućilo da se bave obrtom, prijevozom robe i putnika ili da se stalno zaposle na vlastelinskim majurima kao zidari, stolari i sl.⁶⁸

Ludbreg je polovicom 19. stoljeća u općeizmijenjenim prilikama (društvenim, gospodarskim i političkim) počeo vlastiti tok modernizacije.⁶⁹ Godine 1854. događa se i nova upravna podjela pa Ludbreg s ludbreškom Podravinom umjesto pod dotadašnju Križevačku županiju potpada pod Varaždinsku.⁷⁰ U drugoj polovici 19. stoljeća područje gornje i srednje Podravine postaje obrtnička i trgovačka transverzala Monarhije pa su manja mjesta i gradovi uz Dravu postali značajna obrtnička, sajamska, trgovačka, a u posljednjoj četvrtini stoljeća i industrijska središta. Tako se i u Ludbreg doseljavaju obrtnici i trgovci iz svih krajeva Monarhije.⁷¹

Kao i u cijeloj Europi, osnovna je značajka druge polovice 19. stoljeća na sjeverozapadu Hrvatske unapređenje kulturnog i političkog života. U to je vrijeme u Ludbregu osnovano više kulturnih ustanova i društava čiji se sadržaji najčešće smještaju u postojećem građevnom fondu, a najviše je funkcija zadovoljavala gostionica *K crnom orlu* (slika 79). Potkraj 70-ih godina u gostionici su redovito priređivani svečani koncerti, a u njejoj prostranoj prizemnoj dvorani djelovala je potkraj stoljeća i *Hrvatska čitaonica u Ludbregu*. Postojala je i *Knjižnica podružnice gospodarskog društva* koja 1895. godine seli iz župnog dvora u staru školu kraj crkve, a od 1900. godine u novu školsku zgradu na Trgu. Godine 1904. osnovana je *Hrvatska pučka knjižnica i čitaonica u Ludbregu*. Sve su se zimske zabave odvijale u spomenutoj dvorani gostionice, a ljeti je u tu svrhu korišten Trg Sv. Trojstva, pokoji otok Bednje ili prostor ispred *Špricalke* (slika 114).⁷²

⁶⁸ Winter, nav. dj. 2000a, str. 100.

Petrić, nav. dj., str. 51.

⁶⁹ Petrić, nav. dj., str. 52.

⁷⁰ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 106.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 112.

⁷¹ Jalšić Ernečić, Draženka. „Historicistička arhitektura sjeverozapadne Hrvatske.“ u: *Historicizam u Hrvatskoj*. knjiga I. ur. V. Maleković. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt. 2000 str. 195.

⁷² Winter, Marija. *Iz povijesti Ludbrega i okolice*. Knjiga 2. Koprivnica: Nakladna kuća „Dr. Feletar“. 2000b. str. 285.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997a, str. 109.

Petrić, nav. dj., str. 54.

Jalšić Ernečić, nav. dj., str. 200 – 201.

Nakon smrti kneza Filipa (1781 – 1870), zadnjeg feudalnog gospodara Ludbrega, posjed nasljeđuje njegov daleki rođak Gustav Batthyány, čiji je sin i baštinik Edön brigu posvetio Körmendu, dok je u Ludbreg rijetko dolazio. Imanje su zakupnici toliko iskorištavali da je knez oko 1900. godine morao prekinuti ugovor jer su šume bile potpuno poharane.⁷³

Godine 1875. Ludbreg ima oko 1300 stanovnika, ali od toga gotovo dvije stotine živi u Ludbreškim Vinogradima. U mjestu je tada bilo: šest trgovina, jedna ljekarna, nekoliko manjih gostionica, dva velika svratišta, tri mesnice, tri pekare, jedna pošta i niz obrtnika.⁷⁴

Nakon desetak godina, točnije 1886. Ludbreg je ponovno postao kotarskim sjedištem velikog kotara sa svim uredima i ustanovama koje su bile ukinute (npr. kotarski je sud 1874. bio prenesen u Koprivnicu), što znači da su tu živjeli i radili mnogi namještenici i činovnici. Potkraj stoljeća u većem se broju javljaju trgovci i obrtnici (cipelari, krojači, užari, kovači, stolari, bačvari, mesari, medičar...), poduzetnici i prvi skromni industrijski pogoni. Na području gornje Podravine manufakture su uglavnom osnivane na imanjima veleposjednika, tako je u Ludbregu na imanju Batthyány-Strattmann od 1880. do 1903. djelovala pilana Strattman, a jedan od najstarijih mlinova također je podiglo vlastelinstvo Batthyány na Bednji 1880. godine. Tih se godina povećava broj nepoljoprivrednog stanovništva.⁷⁵

⁷³ Winter, nav. dj. 2000a, str. 90.

⁷⁴ Petrić, nav. dj., str. 54.

Winter, nav. dj. 2000b, str. 256.

⁷⁵ Petrić, nav. dj., str. 54.

Radović Mahečić, nav. dj. 1977b, str. 109.

Winter, nav. dj. 2000b, str. 252 – 253.

Jalšić Ernečić, nav. dj., str. 200 – 201.

Dvadeseto stoljeće

Broj stanovnika užeg područja Ludbrega u stalnom je, iako neujednačenom porastu. Znatnije su se promjene dogodile početkom 20. stoljeća kada je ludbreško stanovništvo počelo iseljavati u druge krajeve nagodbene Hrvatske te u druge europske ili prekomorske zemlje (primjerice 1910. godine zabilježeno je gotovo 2000 iseljenika, velika većina u SAD-u).⁷⁶

U to je vrijeme industrija na području kotara Ludbreg bila veoma skromna i uglavnom vezana uz nastojanje veleposjeda da omoguće bolje iskorištavanje vlastitih sirovina (poljoprivrednih ili šumskih). Tako su na ludbreškom vlastelinstvu knezovi Batthyány do 1900. godine, osim već spomenutog mlina i parne pilane, imali i manju ciglanu.⁷⁷

Slika 4: Marija Winter, Stara ciglana kneza Batthyánya iz 18. stoljeća, crtež

Nerazvijenost izvanagrarnog gospodarstva potrajala je na području kotara Ludbreg do početka 20. stoljeća i u trgovinskom poduzetništvu, iako se uoči Prvog svjetskog rata ponešto širio krug trgovaca. Jedan od glavnih uzroka slabog napredovanja robnog prometa bio je nedostatak komunikacija, osobito nepovoljna željeznička politika koja je tada zaobilazila ludbreški kraj, a do Prvog svjetskog rata ostala je slabo razvijena i poštanska služba⁷⁸ u ludbreškom kotaru. Zbog svega toga nalazimo u Ludbregu do Prvog svjetskog rata samo dvije bankovno-štedioničke ustanove sa skromnim kapitalom.⁷⁹

Prvi svjetski rat bio je velika prekretnica u životu Ludbrega. Godine 1918. prekinuta je svaka veza s Mađarima te je vlasnik ludbreškog imanja, Ladislav Batthyány, ostao izvan nove države

⁷⁶ Karaman, nav. dj., str. 244.

⁷⁷ Petrić, nav. dj., str. 56 – 57.

Karaman, nav. dj., str. 252.

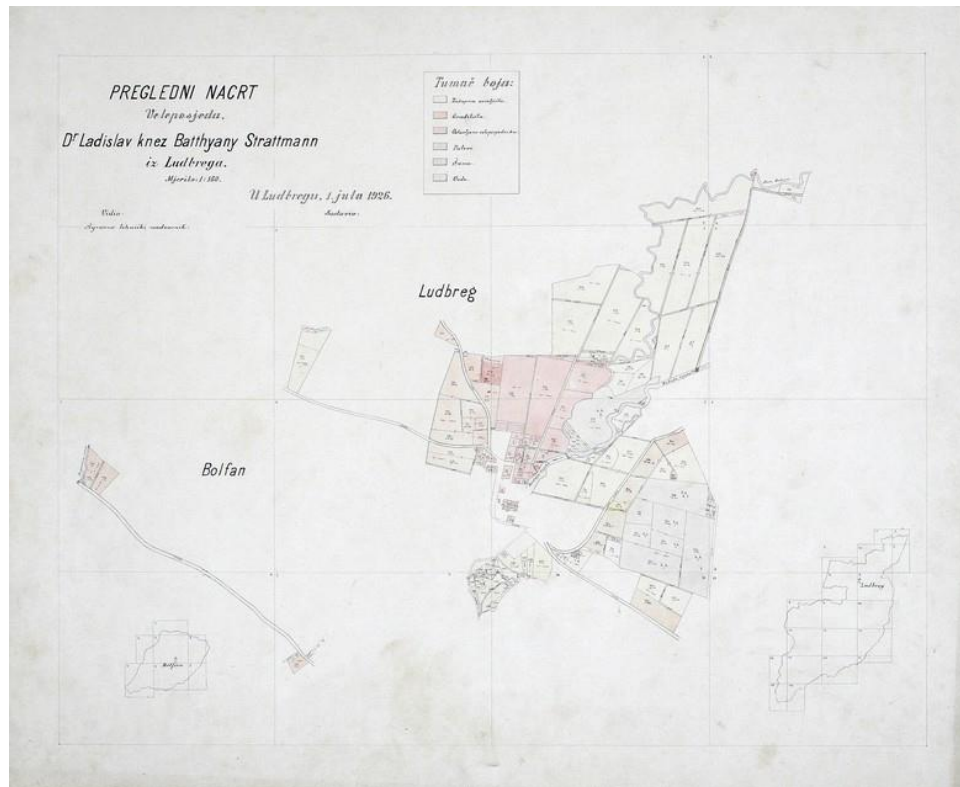
Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 111.

⁷⁸ Još 1905. godine bila su tu samo tri poštanska ureda, a na području cijelog ludbreškog kotara postavljena samo tri poštanska sandučića. (Petrić, nav. dj., str. 57)

⁷⁹ Petrić, nav. dj., str. 57.

Karaman, nav. dj., str. 253 – 256.

Srba, Hrvata i Slovenaca. Posjed je prodao barunu Amonu Rukavini od kojeg ga je otkupila firma *Berger* iz Zagreba te su za nekoliko godina rasparcelirane sve oranice, livade i šume. Dražba Batthyányjevih nekretnina u Ludbregu započela je 1921., a posjed je u potpunosti likvidiran 1932. godine.⁸⁰

Slika 5: Pregledni nacrt Veleposjeda Dr. Ladislav knez Batthyány Strattmann iz Ludbrega, 1926, akvarel

Nakon početnog zamaha u razvoju mjesta, potkraj 20-ih godina dolazi do stagnacije zbog prometne izoliranosti. Viktor Fizir uveo je 1923. godine privatnu autobusnu liniju Varaždin – Ludbreg – Koprivnica, ali se jeftinija željeznica na istoj relaciji počela izgrađivati tek 1935. godine. Poljoprivreda je još uvijek osnovna gospodarska grana ovog kraja, a ona je u međuratnom razdoblju stalno u krizi, što se odražava i na razvoj zanatstva. Agrarna kriza započeta 1926. godine i opadanje cijena poljoprivrednih proizvoda uz sve veći rast cijena industrijske robe te porast poreza, brzo su krajem 30-ih godina pogoršavali položaj seljaštva. Agrarna prenaseljenost i nemogućnost zapošljavanja izvan poljoprivrede povećavaju iseljavanje u inozemstvo. U to vrijeme u ludbreškom kotaru vlada neimaština i veliko

⁸⁰ Kolar-Dimitrijević, Mira. „Privredne i socijalne prilike ludbreškog kotara u međuratnom razdoblju.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 261 – 262.
Winter, nav. dj. 2000a, str. 91.
Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 111 – 112.
Marković, nav. dj., str. 77.

nezadovoljstvo. Unatoč tome, 1935. godine Viktor Fizir kreće u elektrifikaciju Ludbrega. Nakon postavljanja javne rasvjete, struja se postepeno uvodi i u ludbreška domaćinstva, tako da je pred Drugi svjetski rat cijeli Ludbreg bio elektrificiran.⁸¹

Željeznička je pruga otvorena i puštena u promet tek 1937. godine, a željeznička postaja izgrađena godinu dana kasnije (*slika 26*). Njeno je otvorenje bilo od izvanrednog značenja za ludbreški kraj jer je on napokon uključen u opće privredne tokove.⁸² Međutim, nezadovoljstvo još uvijek traje te je Ludbreg zbog netrpeljivosti između građansko-buržoaske i seoske klase 1938. godine podijeljen u općinu Ludbreg Trg i Ludbreg, što je izazvalo veliko siromaštvo obiju općina.⁸³ Za vrijeme Drugog svjetskog rata Židovima je oduzeta imovina, a sinagoga demolirana. O stradanju ludbreških Židova i Roma pišu Marija Winter i Milivoj Dretar.⁸⁴

Poslije Drugog svjetskog rata Ludbreg je dugo ostao jedno od najsiromašnijih područja Hrvatske; stanovništvo se uglavnom uzdržavalo poljoprivredom i (u manjoj mjeri) uslužnim zanatstvom, ceste i mostovi su stari i slabo održavani, nije bilo ni vodovoda ni kanalizacije.⁸⁵ Izgrađuju se tijekom rata porušeni mostovi na cesti i pruži preko Bednje te je asfaltirana cesta Varaždin – Koprivnica. Godine 1953. započinje elektrifikacija ostalih naselja pa se u Ludbregu gradi veća trafostanica koja je strujom napajala nekoliko malih u okolnim naseljima.⁸⁶

Godine 1986. godine započinje koordinirana izgradnja desne obale Bednje. U kratkom je vremenu industrija postala dominantnom gospodarskom granom, tako da Ludbreg privlači radnu snagu iz okolnih i većih mjesta.⁸⁷ Ludbreg status grada dobiva 1997. godine te se do danas nastavlja razvijati i širiti, pogotovo na rubnim i industrijskim zonama, a više se pažnje posvećuje i turističkom razvoju.

⁸¹ Novak, Franjo. *Ulice Ludbrega*. Ludbreg: Pučko otvoreno učilište Dragutin Novak. 2007. str. 35.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 112.

Kolar-Dimitrijević, nav. dj., str. 266 – 269.

⁸² Kolar-Dimitrijević, nav. dj., str. 269.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 112.

Novak, F., nav. dj., str. 35.

⁸³ Općina Ludbreg Trg imala je samo 42,57 km² i 2.683 stanovnika, a općina Ludbreg 80,30 km² i 9.691 stanovnika. (Kolar-Dimitrijević, nav. dj., str. 269)

⁸⁴ Winter, nav. dj. 2000a, str. 139 – 140. i 159 – 163.

Dretar, Milivoj. „Tragom nestale židovske zajednice.“ u: *Historia Varasdiensis*. vol. 1, no. 1. 2011: 195 – 213. (<https://hrcak.srce.hr/file/127165>, pristupljeno 25. svibnja 2021)

⁸⁵ Novak, Dragutin. „Privredni razvoj općine Ludbreg od 1945. do 1980. godine.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 372.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 112.

⁸⁶ Novak, D., nav. dj., str. 402.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 112.

⁸⁷ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 113.

Urbanizam i arhitektura Ludbrega

Antička *Iovia*

Iako je područje Ludbrega naseljeno od prapovijesti, tragove urbanističkog uređenja možemo pratiti tek od antike, odnosno od antičke *Iovie*. Tlocrtna kontura i pravilna podjela stambenih blokova ludbreškog središta nasljeđe je ortogonalnog antičkog rastera koji je tom dijelu Ludbrega dao trajni pečat, a kojem su se naknadno prilagodili ostali feudalno-crkveni i drugi upravno-administrativni i stambeni dijelovi.⁸⁸

Arheološkim istraživanjima ustanovljena su obilježja ustroja antičke *Iovie*, čija se prostorna organizacija preklapa s prostorom šireg centra današnjeg Ludbrega. Njena četverokutna jezgra omeđena je danas na sjeveru Trgom Svetoga Trojstva, na istoku Preradovićevom ulicom, na zapadu Kalničkom ulicom i Ulicom Petra Zrinskog, a na jugu rijekom Bednjom, odnosno mlinskim kanalom. Antička je *Iovia* bila naselje zgusnutog tipa koje je od ranih stoljeća Rimskog Carstva do kasnog razdoblja antike bilo utvrđeno.⁸⁹ Urbana jezgra *Iovie* nalazila se, dakle, u južnom dijelu današnjeg naselja te je sa sve četiri strane bila opasana bedemima, dok je zgusnuti urbani raster bio raščlanjen *cardom* i *decumanom*. U središnjem dijelu naselja smješteni su javne građevine, primjerice *terme* koje su korištene od sredine 2. stoljeća do prvih desetljeća 4. stoljeća, zatim luksuzne masivne građevine zapadno od njih, dvije gradske vile uz južnu obalu Bednje i *insulae* stambene arhitekture.⁹⁰

⁸⁸ Gorenc, Vikić, nav. dj., str. 62.

⁸⁹ Gorenc, Vikić, nav. dj., str. 63.

⁹⁰ Tomičić, nav. dj., str. 30.

Marković, nav. dj., str. 71.

Gorenc, Vikić, nav. dj., str. 62 – 65.

Winter, nav. dj. 2000b, str. 9.

Slika 6: Arheološki park Iovia 2021. godine

Sa sjeverne strane izvan bedema *Ioviae*, tijekom 4. stoljeća nastaju dvije inzule *suburbiuma* (podgrađa) sa stambenim i gospodarskim građevinama, a njihovu intenzivnu izgradnju osiguravali su prirodni izvori građevnog materijala, drvo i kamen, kao i pojedine *officine* u kojima su u okolici *Ioviae* izrađivane kvalitetne opeke od gline. Uz cestovnu mrežu izvan urbane aglomeracije formirale su se istočna, zapadna i sjeverna gradska nekropola.⁹¹ Arheološki izvori dokazi su intenzivnog protoka prometa i visoke razine trgovine.⁹² Ostaci urbanih infrastruktura i građevinskog inventara – kanalizacija, vodoopskrba, mreža komunikacija, korištenje hipokaustičkog grijanja (*terme* s tri bazena), izgradnja u kamenu i opeci, unutrašnja oprema žbukom, zidnim oslikom i podnim mozaicima – upućuju na visoku razinu komunalnog standarda i kvalitete življenja antičke *Ioviae*.⁹³

⁹¹ Istočna nekropola nalazila se na području današnje Koprivničke, zapadna na velikom kompleksu Varoški vrti (područje oko današnje Veterinarske stanice u Gajevoj), a sjeverna u Ulici Vatroslava Lisinskog te sjevernom dijelu Ulice Petra Zrinskog (slika 7).

⁹² Tomičić, nav. dj., str. 30.

Marković, nav. dj., str. 71.

Gorenc, Vikić, nav. dj., str. 62 – 65.

⁹³ Marković, nav. dj., str. 71.

SUSTAV BEDEMA:

1. sjeverni bedem
2. zapadni bedem
3. južni bedem
4. istočni bedem

JAVNI SADRŽAJI:

5. horreum
6. stambeni dio – istok
7. stambeni dio – jug
8. forum
9. terme

GRADSKA GROBLJA:

10. sjeverna nekropola
11. istočna nekropola
12. zapadna nekropola
13. crkva Presvetog Trojstva

PODGRAĐE – SUBURBIUM:

14. suburbium

Slika 7: Ludbreg, karta arheološke topografije grada

Ludbreg u srednjem vijeku

Nakon stradanja antičke *Iovie*, na njenim ruševinama novodoseljeno stanovništvo nastavlja organizirati vlastiti život. Na prostoru kontinentalne Hrvatske, pogotovo između Save i Drave, od doseljenja Slavena (vjerojatno i prije) pa do u kasni srednji vijek gradile su se utvrde od drva i blata.⁹⁴ Tako su uz vodotoke, posebice u meandrima rijeke Bednje, nastala prvotna nizinska gradišta. Ta su utvrđena naselja zbjegovi, okruženi vodom, često podizani u blizini nekadašnjih ruralnih aglomeracija, na teže pristupačnome močvarnom zemljištu, kao što je i pretpostavljeni položaj gradišta močvarnog tipa na položaju Gmajna uz desnu obalu Bednje, na južnoj strani naselja.⁹⁵

Slika 8: Ludbreg s jugoistoka u prvoj polovici 20. stoljeća, desna obala Bednje, Gmajna

Usporedbe između rastera rimskog tabora i katastarskog plana suvremenog centra Ludbrega (s pravilnom mrežom ulica koje se sijeku pod pravim kutom) ukazuju na analogije u strukturi tkiva, što upućuje na spoznaje o srednjovjekovnom urbanom razvoju temeljem prilagodbe zatečenom antičkom korpusu. Prirodne granice, rijeka Bednja na istoku i dvije ključne komunikacije na zapadu, definirale su fizičke razmjere urbanog prostora s jedne strane; položaj župne crkve na jugozapadu i *castruma* na sjeveroistočnom vanjskom obodu izravno su odredili globalnu dimenziju srednjovjekovnog naselja koje nastaje postupnom izgradnjom njihovih podgrađa.⁹⁶ Srednjovjekovne urbane strukture naselja danas nalazimo tek u oskudnim

⁹⁴ Goss, nav. dj., str. 93.

⁹⁵ Tomičić, nav. dj., str. 35.

Simoni, nav. dj., str. 75.

⁹⁶ Marković, nav. dj., str. 71.

tragovima na lokaciji oko župne crkve i prostoru između Trga slobode, odnosno Ulice Vatroslava Lisinskog i Ulice Marka Marulića.⁹⁷

Krajem 11. stoljeća nastavljeno je naseljavanje na području Gmajne, već spomenutog ranosrednjovjekovnog nizinskog gradišta močvarnog tipa. Na tom močvarnom zemljištu uz desnu obalu Bednje, podno uzvišenja Gradina Lipa-Katalena s dva elipsoidna bedema, dvije rampe i glavicom, prebivalo je pučanstvo sve do podmaklog razvijenog srednjeg vijeka.⁹⁸

Slika 9: Gradina Lipa-Katalena

U 13. se stoljeću prvi puta spominje ludbreško vlastelinstvo i to kao nadarbina ivanovcima, a do početka 14. stoljeća vjerojatno je izgrađena protourbana jezgra naselja uz lijevu obalu Bednje (*castrum de Ludbreg*)⁹⁹ koja se postupno razvila u selo sa župom (popis župa iz 1334.godine)¹⁰⁰. Jukić skreće pozornost na srednjovjekovno uređenje naselja po principu *osmice*, odnosno na podjelu svjetovne i crkvene vlasti. Ta se dvojnost očituje u formiranju dvaju zasebnih žarišta srednjovjekovnog naselja, često smještenih na dvije najdominantnije točke uže okolice koje su nerijetko ležale jedna pored druge formirajući oblik *osmice*, a svaka se vlast razvijala na jednom kraju i gradila infrastrukturu koju je osiguravala opkopom i

Gorenc, Vikić, nav. dj., str. 61 – 62.

⁹⁷ Marković, nav. dj., str. 71.

Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 132.

Simoni, nav. dj., str. 73 – 75.

⁹⁸ Simoni, nav. dj., str. 75.

Tomičić, nav. dj., str. 36.

⁹⁹ Marković, nav. dj., str. 71.

Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 131.

¹⁰⁰ Petrić, nav. dj., str. 44.

palisadama ili obrambenim zidom.¹⁰¹ Takvo se uređenje može iščitati i u prostoru današnjeg Ludbrega, gdje se vlastelinski dvorac nalazi na sjevernom, a župna crkva na južnom obodu trga.

Winter navodi kako je još 1733. godine negdje u Ludbregu stajala stara zgrada hospitala viteškog reda ivanovaca (hospitalaca) te da je njihov je samostan bio smješten nedaleko ludbreškog dvorca, u blizini varaždinske ceste. Još početkom 14. stoljeća zemljište Černile (srednjovjekovni Černec, Črnc) bilo je vlasništvo ivanovaca, a u vrijeme Prvog svjetskog rata uz varaždinsku je cestu bilo samo dvanaest kuća i to upravo na tom zemljištu. Winter zbog toga pretpostavlja da je samostan bio na lokaciji pošte i nekadašnje zdravstvene stanice gdje je do prije Drugog svjetskog rata stajala stara kurija ludbreškog vlastelinstva za koju pretpostavlja da je bila građena od materijala srušenog samostana.¹⁰²

U urbanoj osnovi srednjovjekovnog naselja značajnu je ulogu morala imati i franjevačka crkva Svetog Ivana Evanđelista. Godine 1373. franjevci u Ludbregu utemeljuju samostan kojeg su 1547. godine opustošili Osmanlije, nakon čega se redovnici nisu vratili u Ludbreg. Titular i druge indicije ukazuju da su franjevci naslijedili stariji samostan ivanovaca, no ovoj porušenoj crkvi, kao ni franjevačkom samostanu, nije preciznije utvrđena lokacija.¹⁰³

¹⁰¹ Jukić, nav. dj., str. 29.

¹⁰² Winter, nav. dj. 2000a, str. 54 – 55.

¹⁰³ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 125.

Petrić, nav. dj., str. 45.

Marković, nav. dj., str. 71. i (bilj. 24), 76.

Novi vijek

U ranom novom vijeku Ludbreg postaje hodočasničko središte. O arhitektonskom izgledu mjesta štovanja relikvije Krvi Kristove poznato je jedino to da se kapela nalazila u kvadratičnoj kuli kaštela, i danas sačuvanoj u svom perimetru.¹⁰⁴

Kako su u to vrijeme sajmovi imali veliku ulogu u razvoju naselja, u Ludbregu je za sajmište određen prostor u neposrednoj blizini grada, zapadno i sjeverno od gradskih opkopa.¹⁰⁵

Goss podsjeća kako su oko 1500. razmjerno veliki centri poput Varaždina i Virovitice bili gotovo 100% od drva¹⁰⁶ pa možemo zaključiti da je i u manjem naselju kao što je Ludbreg glavni građevni materijal bilo drvo, osim u slučaju kaštela i crkve. Za vrijeme osmanskih napada seosko se stanovništvo sklanja u kaštele zaštićene zidinama i palisadirana trgovišta poput ludbreškog te crkve koje su svojim zidinama, drvenim ili zidanim ogradama (kasnije preoblikovanim u cinkture) također pružale zaštitu.¹⁰⁷

Godine 1556. u zapisnicima štajerskog sabora govori se o dvoru i crkvi (*Schloss und Kirche*) u Ludbregu te da staleži tamo nisu još ništa gradili, ali bi to trebalo što prije učiniti,¹⁰⁸ dok se godinu poslije ponovno upozorava da grad treba dobro *izgraditi* zbog sigurnosti ljudi u varaždinskom polju.¹⁰⁹ Ubrzo nakon toga, 1559. godine, ludbreški je dvor izgrađen i oko njega se nalazi trgovište. Iako nije navedeno što točno se u Ludbregu gradilo, renesansni dijelovi grada mogli su nastati u to vrijeme. Deset godina kasnije tvrđave su u ovom kraju jako stradale od vode te ih treba stalno popravljati.¹¹⁰

Podsjetimo se da je do polovine 16. stoljeća u Ludbregu postojao franjevački samostan, a nakon odlaska franjevaca još je znatno vrijeme opstojala crkva Svetog Ivana Evanđelista, koja se u vizitacijama spominje od 1649. godine do sredine 18. stoljeća. Iz vizitacija se doznaje da je bila zidana i natkrivena tabulatom. Prema Katarini Horvat-Levaj, godine 1649. crkva je još bila u dobrom stanju, no potkraj 17. stoljeća zidovi su joj od starosti bili ruševni. Godine 1680. vizitator navodi da je crkva Svetog Ivana nekada bila župna crkva, a moguće je da se ovaj

¹⁰⁴ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 125 – 126.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 67.

¹⁰⁵ Winter, nav. dj. 2000a, str. 67.

¹⁰⁶ Goss, nav. dj., str. 270.

¹⁰⁷ Mirković, nav. dj., str. 150.

¹⁰⁸ Ilijanić, nav. dj., str. 128.

¹⁰⁹ Mirković, nav. dj., str. 150 – 151.

¹¹⁰ Ilijanić, nav. dj., str. 128.

Mirković, nav. dj., str. 151.

podatak odnosi na njezin privremeni status, iz vremena obnove župne crkve Presvetog Trojstva. Godine 1700. u vizitaciji se spominje nadsvođeno svetište te crkve, drveno pjevalište i vanjski trijem te ograđeno groblje oko nje. Godine 1733. ponovno je bila u zapuštenom stanju, a vizitator je isticao i njezinu lokaciju, u blizini župne crkve.¹¹¹ Srušena je potkraj 18. stoljeća.¹¹² Marija Winter navodi da se i trg pred crkvom nazivao Trgom svetog Ivana, sve do druge polovine 18. stoljeća kada je tu postavljen kružni pil i Sveto Trojstvo te se od tada naziva Trgom Svetog Trojstva.¹¹³

Tijekom 17. stoljeća nastupila je stagnacija u naseljavanju i urbanoj preobrazbi trgovišta. *Fortalicum* preuzima ključnu strategijsku funkciju u sklopu novoosnovane Slavonske granice, a na prostoru između južnog bedema i civilnog naselja prema potrebi se podižu zgrade za smještaj vojne posade, dok su komforne kuće u gradu (*kapetanska* i *Racka kuća*) namijenjene zapovjednicima viših činova i haramijskim vojvodama. Zgrade za smještaj posade vjerojatno su nastajale prema potrebi, a zbog materijala od kojeg su građene (vjerojatno drvo i pleter kao i glavni ulaz u dvor s mostom koji se spominje 1696. godine) nestajale su kada više nisu bile potrebne.¹¹⁴

Obitelj Erdödy u drugoj polovici 17. stoljeća provodi temeljitu pregradnju župne crkve Presvetog Trojstva, kojom crkva dobiva svoj današnji oblik.¹¹⁵

¹¹¹ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 125.

Petrić, nav. dj., str. 45.

Marković, nav. dj., str. 71.

¹¹² Marković, nav. dj., str. 76.

¹¹³ Winter, nav. dj. 2000a, str. 55.

¹¹⁴ Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 134.

Marković, nav. dj., str. 73.

¹¹⁵ O župnoj crkvi Presvetog Trojstva vidi str. 89 – 94.

Osamnaesto stoljeće

Monumentalnu baroknu obnovu u samom Ludbregu i na širem ludbreškom području ostvario je sloj visokog plemstva, inicijatora velikih graditeljskih pothvata i u drugim dijelovima kontinentalne Hrvatske.¹¹⁶ Ti su feudinci ostavili trag svoje djelatnosti u dvorcima, parkovima i crkvama, dok je malobrojni građanski sloj gradio svoje kuće drvenom građom, pa je tek u drugoj polovici 18. stoljeća barokna zidana arhitektura počela istiskivati drvenu.¹¹⁷

Na urbanu svijest i razinu standarda stanovanja u to doba ukazuju izvješća komunalnih povjerenstva, koja očituju ustrojstvo trgovišta tijekom 17. i 18. stoljeća i probleme s kojima se suočava komunalna služba. U bilježničkim spisima iz 1731. godine sačuvani su opisi pojedinih zgrada.¹¹⁸ Nekoliko godina kasnije spominje se i poštanska zgrada od čvrstog materijala u kojoj stanuju i kočijaši te kuća postolara koju je unajmio veliki sudac, također građena od čvrstog materijala i pokrivena crijepom, a sastojala se od tri sobe, komore i kuhinje. Međutim, i dalje postoje drvene kuće pokrivena slamom, kao na primjer kuća pekara. Zgrade nisu precizno locirane, ali je za gostionicu navedeno da se nalazi na južnoj strani trga (znači na mjestu današnjeg hotela), istočno od nje je tzv. *Racki stan*, a poštanska je zgrada ucrtana na karti iz 1775. godine (*slika 10*).¹¹⁹

Sredinom 18. stoljeća (1745 – 1749) renesansni se kaštel transformira u barokno-klasicistički kompleks dvorca s gospodarskim zgradama i pejzažno koncipiranim perivojem koji seže do zapadne obale rijeke.¹²⁰ Ubrzo je izvan srednjovjekovne jezgre naselja, s istočne strane rijeke Bednje gdje se ranije nalazio pil, podignuta kapela Žalosne Gospe koja se u vizitacijama prvi put navodi 1765. godine.¹²¹

Potkraj 70-ih godina 18. stoljeća u Ludbregu su zabilježeni potresi, tako da iz popisa vlastelinskih zgrada s podacima o štetama i potrebnim popravcima iz 1779. godine saznajemo i o opremi kuća. I ovdje se, uz *Veliku gostionicu* i *Racku kuću*, spominjujoš i bivša *Kapetanska kuća*, pa kuća bravara, lovca i vrtlara te mjesna mesnica. Popravci se odnose na obnovu opločenja od opeka u prizemljima i hodnicima pojedinih zgrada, obnovu i popravak nekih

¹¹⁶ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 121.

¹¹⁷ Horvat, A., nav. dj., str. 203 – 204.

¹¹⁸ Marković, nav. dj., str. 72.

Radović Mahečić, nav. dj., str. 105.

¹¹⁹ Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 133 – 134.

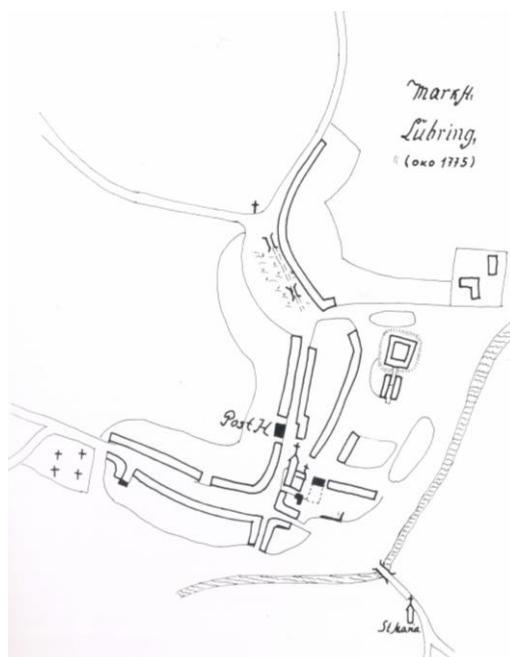
Marković, nav. dj., str. 72.

¹²⁰ O ludbreškom dvorcu vidi str. 57 – 77.

¹²¹ O kapeli Žalosne Gospe vidi str. 98 – 99.

zidova, zastakljenje prozora, obnovu drvenarije i ponovno uzidavanje nekih dovratnika (okviri otvora i kapci od mekog drva) te podizanje nekih zemljanih peći.¹²²

Iz ovog vremena imamo sačuvan i prvi plan naselja. Shematski prikaz Ludbrega iz oko 1775. godine prikazuje samo fizičku dimenziju urbanog tkiva i općenitu strukturu izgradnje. U istočnom meandru Bednje naseljen je dio na kojem su se nalazila *suburbia* antičke Iovie, a sjeverno se nalazi dvorac s gospodarskim zgradama, sa zametkom još jedne manje inzule na sjeveru. Okomito položena inzula suženih krajeva s jačim proširenjem u sredini nalazi se između dviju prometnica koje se od Varaždina spuštaju prema mostu na Bednji, prva prolazeći zapadno od gradskih bedema (približno prati današnju Gundulićevu ulicu i prostor Trga Svetog Trojstva), a druga zapadno od župne crkve (danas Ulica Petra Zrinskog). Ta prometnica kod župne crkve skreće u smjeru Varaždinskih Toplica, a na južnoj strani te Topličke ulice (danas Gajeva) smješteno je mjesno groblje, što znači da je već tada napušteno groblje oko stare crkve svetog Ivana koje spominju kanonske vizitacije iz sredine 17. stoljeća. Potez od groblja prema mostu na Bednji također je izgrađen (današnja Gajeva i početak Jelačićeve te Kalnička), a oblikovana je zaobljena inzula i na cesti za Selnik na sjevernom izlazu iz mjesta (istočna strana današnje Ulice Vatroslava Lisinskog).¹²³

Slika 10: Ludbreg oko 1775. godine

¹²² Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 134.
Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 105.
Marković, nav. dj., str. 76.

¹²³ Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 132.
Marković, nav. dj., str. 72. i 76.

Važnost i funkcija prometnica nije se promijenila pa su i glavna raskršća ulaska i izlaska iz naselja tradicionalno obilježavana pilovima. Na ovom je shematskom prikazu pil naznačen na sjeverozapadnom raskršću i ulazu u naselje, a pil se također nalazio i na jugoistočnom raskršću, na mjestu označene kapele Žalosne Gospe. Stoga možemo zaključiti kako su oba raskršća starih komunikacija značajni povijesni parametri i orijentiri u prostoru, a jednako je važnu ulogu imalo i raskršće gdje se odvajala također rimska komunikacija prema Varaždinskim Toplicama (*Aqua Iasae*), odnosno današnja Gajeva ulica.¹²⁴

Idućih desetak godina urbanistička situacija u Ludbregu nije se gotovo uopće promijenila, čemu svjedoči austrijska vojna karta nastala u razdoblju od 1783. do 1784. godine.

Slika 11: Plan Ludbrega 80-ih godina 18. stoljeća

U vrijeme kad se smiruju turski prodori i život postepeno stabilizira, Ludbreg ima prosječno oko stotinjak stambenih zgrada te taj broj s manjim odstupanjima zadržava tijekom 18. i 19. stoljeća.¹²⁵

¹²⁴ Beniċ-Hlebec, Nada. *Konzervatorska studija za urbanistiċki plan ureĊenja grada Ludbrega*. Zagreb. 2006. Nosioi identiteta i kontinuiteta funkcije i lokacije

¹²⁵ Ilijaniċ, Mirkoviċ, nav. dj., str. 132.

Devetnaesto stoljeće

Poboljšanjem ekonomskih prilika na prostoru sjeverozapadne Hrvatske dolazi do procvata graditeljstva; izgrađuju se nove urbanističke cjelina Varaždina, Ludbrega, Koprivnice, Križevaca i Đurđevca, koji se i hortikulturalno uređuju. Tako se postupnom urbanizacijom dopunjuju prostorni okviri definirani neposredno nakon prestanka osmanske opasnosti.¹²⁶

Premda je prema urbaru položaj Ludbrega u užem smislu podređen vlastelinstvu, mjesto je ipak smatrano trgovištem. Detaljni podaci o izgledu pojedinih zgrada sačuvani su u popisima i procjenama građevinskog fonda vlastelinstva. Tako saznajemo da je 1813. godine u Ludbregu bilo 115 kuća, od kojih je 14 pripadalo vlastelinstvu, 4 slobodnjacima, a 13 *incriptionistima*. Ostalih 90 kuća bilo je kmetskih, ali ih je samo 82 služilo vlastelinstvu, dok je osam zgrada bilo zaklada župe.¹²⁷

Prema navedenom topografskom opisu iz 1813. godine Ludbreg je glavno mjesto vlastelinstva sa župnom crkvom, župnim stanom, reprezentativnim dvorcem, osnovnom (pučkom) školom (prvi podatak o osnivanju pučke škole nalazimo 1811. godine) i stanom za učitelja. Osim nepromijenjene *Velike gostionice* na Trgu Svetog Trojstva i trgovine zapadno do nje, na južnoj strani trga spominje se nova pošta smještena istočno od njih. Spominje se i solidno građena kuća dvorskog suca, vjerojatno zidana, s podzemnim podrumom, četiri sobe, komorom i kuhinjom te drvenom stajom. I za inženjerovu se kuću jednokatnicu navodi da je solidno građena te da je imala mali podrum, četiri sobe, komoru i kuhinju. Budući da se i ovdje posebno ističe da je staja drvena, kuća je vjerojatno bila zidana. Ostali su stambeni objekti koji se navode u popisu (kuća okružnog velikog suca, kuća nadlovca, bačvareva kuća, kuća određena za boravak županijskog kirurga, mitnica, kuća pekara, mesnica, kuća sluga, kuća živodera) svi drveni, a ponekad imaju zidani podrum ili samo svođenu kuhinju. Na vlastelinstvu se nalazila i zidana peć za opeke te opekarev stan, zajedno s pripadajućim skladišnim prostorima. U opisima se tako mogu izdvojiti zajedničke karakteristike građevinskog inventara: nadsvođene prostorije u prizemlju (prilaz u kuću, podrum, kuhinja), kuće najčešće građene u drvu ili pleteru obloženom žbukom, zatim pokrovi od crijepa, ponekad šindre ili slame, podovi obloženi daskama, ostakljeni prozori zaštićeni željeznim rešetkama i kopcima od čvrstog materijala, a

¹²⁶ Jalšić Ernečić, nav. dj., str. 196.

¹²⁷ *Topografski opis vlastelinstva Ludbreg iz 1813. godine*, prijepis, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 132.

ulazna vrata ojačana dijagonalno postavljenim željeznim učvršćenjima. Stambene parcele i dalje su popunjene gospodarskim zgradama, spremištima, bunarima...¹²⁸

U opisu zgrada iz 1816. spominju se samo neke od gore navedenih kuća, i to: kuća dvorskog suca, tzv. *Mayerhoferova* kuća (koju nazivaju i inženjerovom), kuća velikog suca zvana Magošićeva, vlaška kuća, kulačka kuća i kuća tzv. *Riemerova*. Sve one imaju zidane podrumne, a spominju se i svođena prizemlja – predsoblje, kuhinja i neke od prostorija. Ostali su dijelovi kuća drveni ili izrađeni od pletera, a uglavnom su pokrivena crijepom. Od vanjske i unutarnje opreme navode se podovi od dasaka, zelene zemljane peći, zastakljeni prozori zaštićeni željeznim rešetkama i čvrstim kopcima koji se zimi zamjenjuju tzv. *zimskim prozorima*, dok su neka vrata pojačana ukrštenim dijagonalnim željezima. Na parcelama koje pripadaju stambenim zgradama navode se staje, šupe i manje gospodarske zgrade, zdenci i natkrivena spremišta za stogove sijena.¹²⁹

Usporedbom katastarskog plana iz 1859. godine¹³⁰ sa skicom naselja iz 1775. godine (*slika 10*) te vojnom kartom iz 1783/4. godine, vidljivo je da se Ludbreg prostorno nije bitno proširio, no zamjetne su promjene u strukturi urbanog tkiva. Prostorni okvir još uvijek definiraju obala Bednje s dvije glavne komunikacije na zapadu, reprezentativni dvorac na sjeveroistočnom obodu i župna crkva na jugozapadnom obodu grada. Postupnom urbanizacijom popunjen je prostor između dvorca i crkve, a glavni gradski trg pravilnije je oblikovan. Primjetna je i gusta izgradnja na pravilnim uskim parcelama na vanjskim rubovima naselja, u današnjoj Gajevoj ulici koja se produžila do današnje ulice Petra Krešimira, koja je tada bila samo poljski put, te u današnjoj Ulici Vatroslava Lisinskog u kojoj su se kuće izgradile do nasipa današnje željezničke pruge, ali samo s istočne strane. Dakle, Ludbreg se širi uz prometne pravce Koprivnica – Varaždin, odnosno Koprivnica – Varaždinske Toplice. Orijentacija kuća karakteristična je za ravničarska nizna naselja: na uskim parcelama uz samu građevnu liniju nižu se pojedinačne kuće užim pročeljem okrenute ulici, a dužom stranom prema dvorištu, dok je spajanjem više uskih srednjovjekovnih parcela omogućeno da se nove kuće orijentiraju dužom stranom paralelno s ulicom. Na karti su označene i gostionice (na Trgu Sv. Trojstva i danas Gajeva 1), dućan, pošta, župni dvor na svojoj današnjoj ugaonoj poziciji, a na istočnoj

¹²⁸ *Topografski opis vlastelinstva Ludbreg iz 1813. godine*

Marković, nav. dj., str. 76.

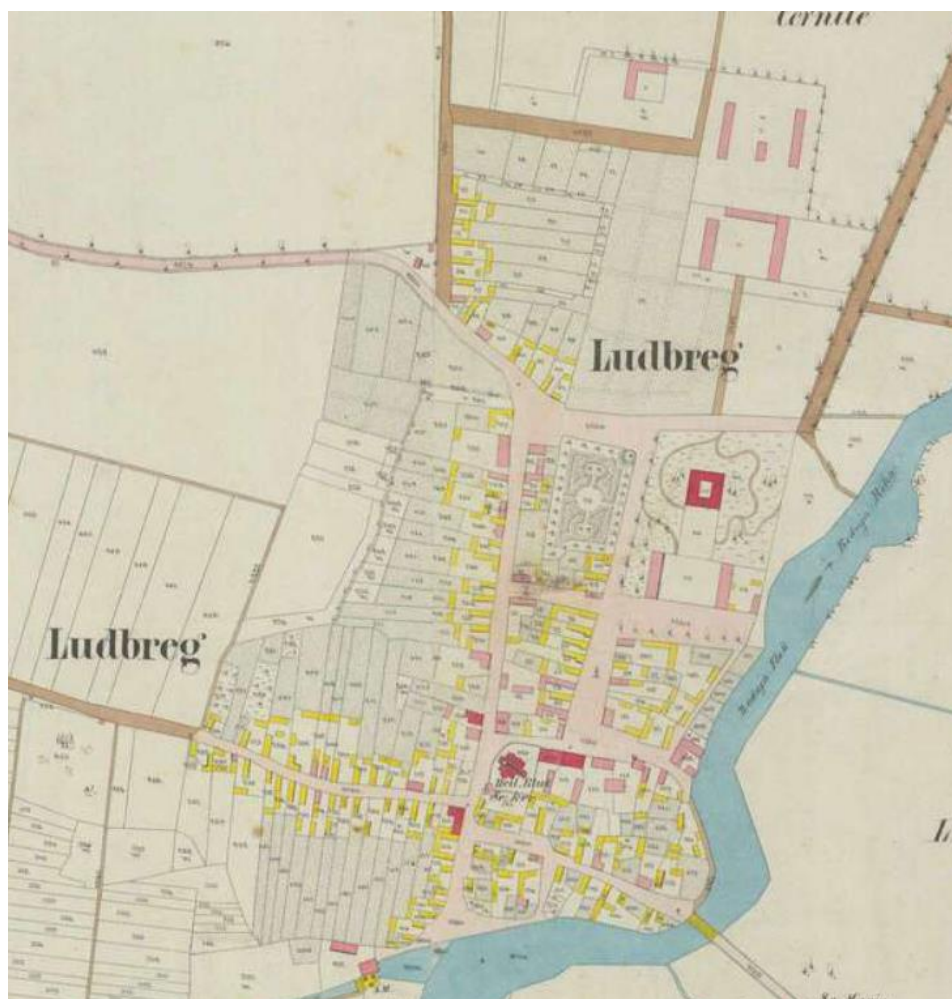
Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 105.

Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 132 – 134.

¹²⁹ Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 134.

¹³⁰ Katastarski plan Ludbrega iz 1859. godine čuva se i u Hrvatskom državnom arhivu (HR-HDA-1421-1-7-102).

je obali Bednje još uvijek jedino kapela Gospe Žalosne.¹³¹ Iz plana je moguće utvrditi da je Ludbreg imao 120 kuća raspoređenih u 7 ulica i na jednom trgu.¹³² Ludbreg se u 19. stoljeću formira kao naselje s karakteristikama panonskog tipa i izrazitih ambijentalnih vrijednosti.¹³³

Slika 12: Katastarski plan Ludbrega iz 1859. godine, detalj

¹³¹ Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 132.

Marković, nav. dj., str. 76 – 77.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 106.

Novak, F., nav. dj., str. 16.

Jalšić Ernečić, nav. dj., str. 197.

Isti je slučaj u Varaždinu gdje se nakon rušenja gradskih bedema grad širi uz prometnice koje vode prema Zagrebu, Ludbregu, Čakovcu i Petrijancu (odnosno Mariboru). Interpolacijom objekata u već postojeći povijesni okvir izgrađuje se prostor stare gradske jezgre te područje južno od Starog grada. (Jalšić Ernečić, nav. dj., str. 196 – 197)

¹³² Na Trgu Svetog Trojstva bilo je 15 građevina, u Ulici bana Josipa Jelačića 20 građevina s obje strane, u današnjoj Marulićevoj 4 kuće sa zapadne strane i jedna s istočne, u Kalničkoj 9 kuća sa zapadne strane i dvije s istočne, u Gajevoj s obje strane 23 kuće, u Petra Zrinskog 26 kuća s obje strane, u Vatroslava Lisinskog 6 kuća samo s istočne strane, u Preradovićevoj 6 kuća. (Novak, F., nav. dj., str. 16)

¹³³ Marković, nav. dj., str. 77.

U Ludbregu je 1859. godine osnovan katastarski ured, a 1860. gruntnovnica. Iste je godine otvorena ljekarna, dok je 1868. godine izgrađena prizemna ljekarna na ludbreškom trgu, djelomično sačuvana i obnovljena krajem 20 stoljeća (*slika 130*).¹³⁴

Nagli porast broja stanovništva u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, poboljšanje opće financijske situacije te promjena društvenih odnosa i navika tijekom druge polovice 19. stoljeća uzrokovali su izgradnju većeg broja objekata javne namjene (poštanskih objekata, zgrada kotarskih oblasti, sudova i mjesnih uprava, željezničkih kolodvora i sl.). Podizanje školskih objekata na tom je području također eskaliralo početkom druge polovice 19. stoljeća, da bi se osnivanje novih i proširivanje starih pučkih škola intenzivnije nastavilo nakon donošenja zakona 1874. prema kojem je četverogodišnje školovanje obvezno i besplatno za sve.¹³⁵

Školstvo u ludbreškoj Podravini bilježi dugu tradiciju, a kako su prve škole vezane uz župu, Winter pretpostavlja da je u Ludbregu djelovala župna škola već krajem 15. i u 16. stoljeću, dok kanonske vizitacije iz 17. stoljeća potvrđuju postojanje pučke škole. Godine 1810. godine umjesto dotrajale, slamom pokrivene škole sagrađena je nova drvena zgrada kraj župnog dvora s jednom učionicom i dvosobnim učiteljskim stanom. Zidana školska zgrada sagrađena je 1838. godine na zemljištu koje je darovao Filip Batthyány, a 1856. godine podignuta je na kat (*slika 115*). Zbog oštećenja na školskoj zgradi nastalih zbog potresa 1881. i 1891. godine, ali i povećanja broja učenika, 1888. godine u tu se svrhu iznajmljuje još i kuća u Mandovcu (danas Marulićeva ulica), nekadašnja pecara za rakiju i mesnica vlastelinstva, u kojoj se uređuju dvije učionice i stan za učitelja. Godine 1899. konačno je na Trgu Sv. Trojstva izgrađena i stavljena u upotrebu nova jednokatna zgrada pučke i više pučke škole Ludbrega (*slika 69*), jedina onodobna ludbreška novogradnja javne namjene.¹³⁶

U velikom požaru 1864. godine u Ludbregu je izgorjelo više od 60 raznih zgrada (kuće na trgu te u ulici prema Bednji koje su još uvijek bile pokrivene slamom, njihove gospodarske zgrade, župni dvor) i krov dvorca koji je bio pokriven drvenim daščicama. Zbog toga je ubrzano osnivanje Ludbreškoga vatrogasnog zbora 1869. godine, a dvorac i novosagrađene kuće nakon

¹³⁴ Petrić, nav. dj., str. 54.

Radović Mahečić, , nav. dj. 1997b, str. 106.

¹³⁵ Jalšić Ernečić, , nav. dj., str. 202.

¹³⁶ Radović Mahečić, , nav. dj. 1997b, str. 108.

Petrić, , nav. dj., str. 55.

Winter, , nav. dj. 2000b, str. 122 – 128. i 152.

požara su pokriveni crijepom. Tom je prilikom izgorio i veliki dio župnog arhiva te mnoge vrijedne knjige.¹³⁷

Najznačajnija pojava u graditeljstvu druge polovice 19. stoljeća zamjena je dotrajale drvene i kanatne gradnje zidanicama, dakle povećava se važnost uporabe šljunka i pijeska. Laka dostupnost tih materijala utjecala je i na tradicijsko graditeljstvo, a zidanice se u Podravini počinju graditi nešto ranije nego u drugim krajevima kontinentalne Hrvatske.¹³⁸

Sve veći broj obrtnika i trgovaca gradi u historicističkom duhu pa se tako i u Ludbregu javlja tipiska arhitektura s gotovo tvorničkim ukrasnim i historicističkim elementima. Trgovačke, obrtničke i gospodarske zgrade te jednokatne građanske kuće i prizemnice nove (zidane) tradicijske arhitekture koje su nastojale slijediti karakteristike 19. stoljeća, tvorile su urbane nizove ambijentalne vrijednosti. Zidane su se katnice širim pročeljem postavljale prema ulici, što je omogućilo spajanje dviju ili više srednjovjekovnih parcela.¹³⁹ Fotografija ludbreške glavne ulice s kraja 19. stoljeća svjedoči da i dalje prevladavaju ruralne tradicijske i poluurbane stambene prizemnice, okomito ili vodoravno postavljene uz ulicu.¹⁴⁰

Slika 13: Ulica Petra Zrinskog krajem 19. stoljeća

¹³⁷ Petrić, nav. dj., str. 54.

Radović Mahečić, nav. dj. 2000b, str. 106.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 114 – 116.

¹³⁸ Jalšić Ernečić, nav. dj., str. 202.

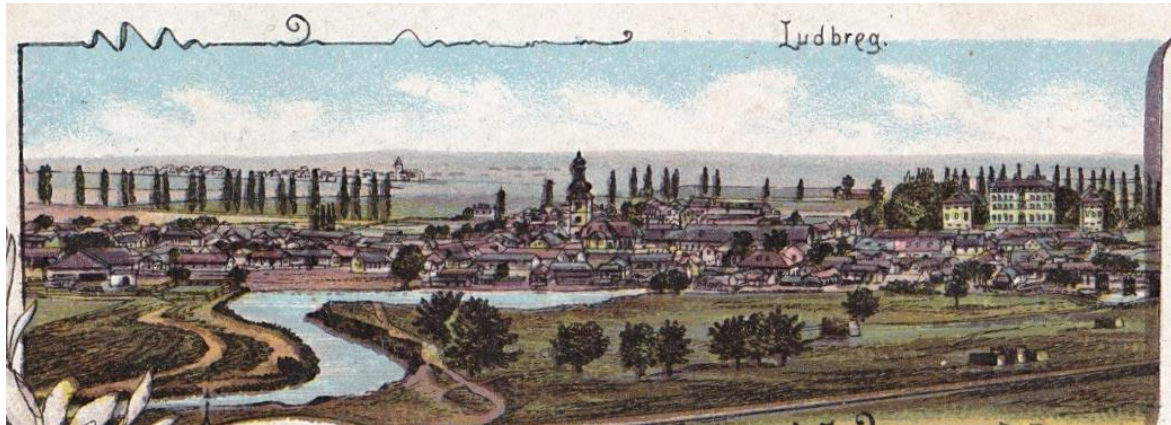
Somek, Petra. *Tradicijnsko graditeljstvo u Podravini*. Samobor: Meridijani. 2011. str. 17.

¹³⁹ Jalšić Ernečić, nav. dj., str. 202 – 203.

Isti se procesi događaju i u Varaždinu, Križevcima, Koprivnici, Đurđevcu... (Jalšić Ernečić, nav. dj., str. 202)

¹⁴⁰ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 106 – 108.

Detalj razglednice iz 1899. godine prikazuje panoramu Ludbrega.¹⁴¹ Prikazan je povoljan ravničarski položaj naselja i stari tok Bednje, a dominiraju zvonik crkve te dvorac. U 19. stoljeću, kako putnici ne bi zalutali, uz cestu sadilo drveće, uglavnom voćke ili visoki jablani, koji su se obično sadili i na sporednim putovima vlastelinstva,¹⁴² što je ovdje također zabilježeno. Slično je stanje, samo bez jablana, zabilježeno razglednicom iz 1915. godine.¹⁴³

Slika 14: Rudolf Oesterreicher, *Pozdrav iz Ludbrega*, [1899.], detalj, razglednica u boji

Postupnom izgradnjom u rubnim zonama naselja započinje proces integracije središnjeg gradskog prostora s njegovim predgrađima, dok je sjeverni dio vlastelinskog posjeda s gospodarskim zgradama i velikim površinama obradivog zemljišta još u funkciji. Slijedom urbanističkih preobrazbi tijekom 19. stoljeća oblikuje se današnja fizionomija povijesne jezgre ludbreškog s karakteristikama panonskog tipa naselja, izrazitih ambijentalnih vrijednosti.¹⁴⁴

¹⁴¹ Rudolf Oesterreicher, *Pozdrav iz Ludbrega*, [1899.], razglednica u boji, 14 x 10 cm, Gradska knjižnica i čitaonica *Mladen Kerstner* Ludbreg (inv. br: R71 OEST P)

¹⁴² Winter, nav. dj. 2000b, str. 211.

¹⁴³ Vilim Scheyer i sin Ludbreg, *Pozdrav iz Ludbrega*, 1915., crno – bijela razglednica, 14 x 9 cm Gradska knjižnica i čitaonica *Mladen Kerstner* Ludbreg (inv. br: R71 POZD(01))

¹⁴⁴ Marković, nav. dj., str. 77.

Dvadeseto stoljeće

Godine 1903. knez Edön Batthyány dao je trgovištu za sajmište veliki kompleks zemljišta u *Slivniku* podno Filisberga, dok je staro sajmište predano vlastelinstvu te su na njemu uređeni vrtovi i rasadnici.¹⁴⁵

Prvi svjetski rat bio je velika prekretnica u životu Ludbrega. Agrarna reforma, odnosno usitnjavanje parcela, stvorilo je uvjete za širenje naselja prema zapadu i sjeveru.¹⁴⁶ U to je vrijeme Ludbreg imao jedan trg i samo pet ulica.¹⁴⁷

Od 20-ih se godina na području ornamentalnog vrta dvorca prema sjeveru počinje izgrađivati Gundulićeva ulica, a uređenjem na prostoru između dotadašnjeg kompleksa gospodarstva na sjeveru i aneksa perivoja na jugu formira se novi gradski trg, Trg slobode. Glavne su zgrade došle u posjed Zemljišne zajednice, a dodjeljivanje gradilišta privrednicima ubrzo je potpuno izmijenilo izgled mjesta jer su novi vlasnici morali u roku od tri godine podići kuće. Stanovnici Ludbrega, uglavnom zemljoradnici i obrtnici, bili su zainteresirani za gradilišta pa je u prvih deset godina poslije rata izgrađeno stotinjak novih kuća.¹⁴⁸

U isto se vrijeme mijenja izgled užeg središta naselja. Dobri sajmovi, jačanje sloja srednjih seljaka i obrtnika pogodovali su otvaranju filijala zagrebačkih novčanih zavoda, a pristizali su i povratnici iz Amerike.¹⁴⁹ Tako je 1932. godine za vlasnika Artura Scheiera izgrađena banka u ulici Petra Zrinskog 5 (*slika 117*).

Izgrađuje se i niz obrtničkih i trgovačkih kuća, poluurbanih prizemnica i jednokatnica s dućanom u prizemlju, uglavnom postavljenih paralelno s ulicom (Petra Zrinskog kbr. 35) te niz uglovnica karakteristično odrezanih uglova na kojima je smješten ulaz u prostor dućana (Petra Zrinskog kbr. 2a, 10, 23 i Jelačićeva kbr. 2a, 4 (danas srušena) i 6). Prizemne kuće postavljene paralelno s ulicom imaju tavanski prostor, podrum im se nalazi ispod dijela prizemlja, a ulaz je najčešće sa strane ili na dvorišnoj strani. Pročelja su im jednostavna: sokl i

¹⁴⁵ Winter, nav. dj. 2000a, str. 67.

¹⁴⁶ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 111 – 112.

Marković, nav. dj., str. 77.

¹⁴⁷ Winter, nav. dj. 2000a, str. 54 – 55.

Winter, nav. dj. b, str. 14.

¹⁴⁸ Winter, nav. dj. 2000a, str. 91.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 111 – 112.

Kolar-Dimitrijević, nav. dj., str. 261 – 262.

Marković, nav. dj., str. 77.

¹⁴⁹ Kolar-Dimitrijević, nav. dj., str. 266.

završni vijenac naglašeni u žbuci ili ih raščlanjuje plitki središnji rizalit (Jelačićeva 18). U to se vrijeme definira i Marulićeva ulica te se izgrađuje noviji dio Gajeve.¹⁵⁰

Na sjeveru je izgrađena željeznička pruga Varaždin – Koprivnica koje je puštena u promet 1937. godine. Tako Ludbreg postaje ograničen na jugu i istoku Bednjom, a na sjeveru željezničkom prugom pa se širi prema zapadu te se popunjavaju prostori unutar već izgrađenog gradskog područja.¹⁵¹

U prvoj polovici 20. stoljeća formiraju se još Ulica Petra Krešimira, Ulica Andrije Kačića Miošića te Frankopanska ulica, sve u zapadnom dijelu grada. U njima se uglavnom nalaze starije prizemne i novije jednokatne obiteljske kuće te nekoliko poslovnih prostora. Ulici Petra Krešimira posebnu je čar i vizuru davao drvored koji je nažalost srušen 2009. godine prilikom njene rekonstrukcije i modernizacije.¹⁵²

Slika 15 (lijevo): Ulica Petra Krešimira 2007. godine

Slika 16 (desno): Ulica Petra Krešimira 2021. godine

U Ulica Andrije Kačića-Miošića najvažnija je građevina ludbreška osnovna škola koja zauzima središnji dio prostora omeđen Zagorskom ulicom, Gajevom, Petra Krešimira i Kačićevom (tzv. *Zgališće*). Školska zgrada paviljonskog tipa s gimnastičkom dvoranom gradila se u tri etape. Prvi je dio izgrađen 1964. godine, a drugi 1975. godine te se nakon toga uređivao okoliš jer je škola bila građena na njivama. Godine 2006. uz školu je izgrađena i gradska sportska dvorana, a nekoliko godina kasnije nadograđen je istočni dio škole te je izgrađena nova školska kuhinja. Prilaz školi je sa sjeverne strane, a sportskoj dvorani sa zapadne, te obje zgrade čine skladnu

¹⁵⁰ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 112.

¹⁵¹ Novak, F., nav. dj., str. 16.

¹⁵² Novak, F., nav. dj., str. 159.

cjelinu.¹⁵³ Danas je oko škole uređeno veliko igralište s mnogo zelenila i senzornim parkom, a ispred škole je uređen parkovni prostor sa sjenicom te poligon.

Slika 17: Prilaz Osnovnoj školi Ludbreg

Slika 18: Školska zgrada paviljonskog tipa, najstariji dio (lijevo) građen je 1964. godine

Slika 19: Gradska sportska dvorana s istočne strane

¹⁵³ Novak, F., nav. dj., str. 81.
Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 113.

U Frankopanskoj je ulici bio drvored divljeg kestena, no zbog starosti je dio stabala propao pa su praznine popunjene novim raslinjem. Međutim taj je drvored srušen za vrijeme rekonstrukcije ulice 2017. godine te je posađen novi, koji se tek treba razrasti. Noviji se dio ulice proteže kroz zapadnu industrijsku zonu pa su tamo uglavnom smješteni industrijski pogoni (uz neke kuće).¹⁵⁴ Jedan od važnijih je tiskara *Grafičar*, koja se razvila iz male tiskare Đure Lobarca otvorene prije Drugog svjetskog rata. Tiskara često seli pogon koji se jedno vrijeme nalazio i u dvorcu Batthyány te u pogonu u parku kraj dvorca. Godine 1981. počinje se graditi tvornica na današnjoj lokaciji, a u pogon je puštena dvije godine kasnije.¹⁵⁵ Osim *Grafičara* tu je i pogon tvornice za proizvodnju ambalaže za lijekove *Lukaps*, puštene u rad 1981. godine (farmaceutska je industrija dotad ambalažu uvozila).¹⁵⁶

Moderna se arhitektura javlja tek 60-ih godina, kada se počinju podizati zgrade koje su svojim obrisima postupno mijenjale naslijeđene horizonte. Među prvim većim građevinama je od 1960. do 1965. podizano Otvoreno učilište *Dragutin Novak* (slika 68).¹⁵⁷

Digitalni ortofoto Ludbrega iz 1968. godine¹⁵⁸ ne razlikuje se puno od skice Ludbrega iz 1775. te plana iz 1859. godine, osim što je izgradnja sve gušća, pogotovo na središnjem prostoru od dvorca do južnog ruba Trga Svetog Trojstva. Konture grada su sve šire, ali je osnovna mreža još uvijek izrazito povijesna, što cijeloj jezgri daje posebnu vrijednost.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Novak, F., nav. dj., str. 57.

¹⁵⁵ Koprek, Jelena; Lukić, Matea. *Industrijska baština Ludbrega*. Ludbreg: Centar za kulturu i informiranje Dragutin Novak. 2019. str. 6.

¹⁵⁶ Koprek, Lukić, nav. dj., str. 12.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 112.

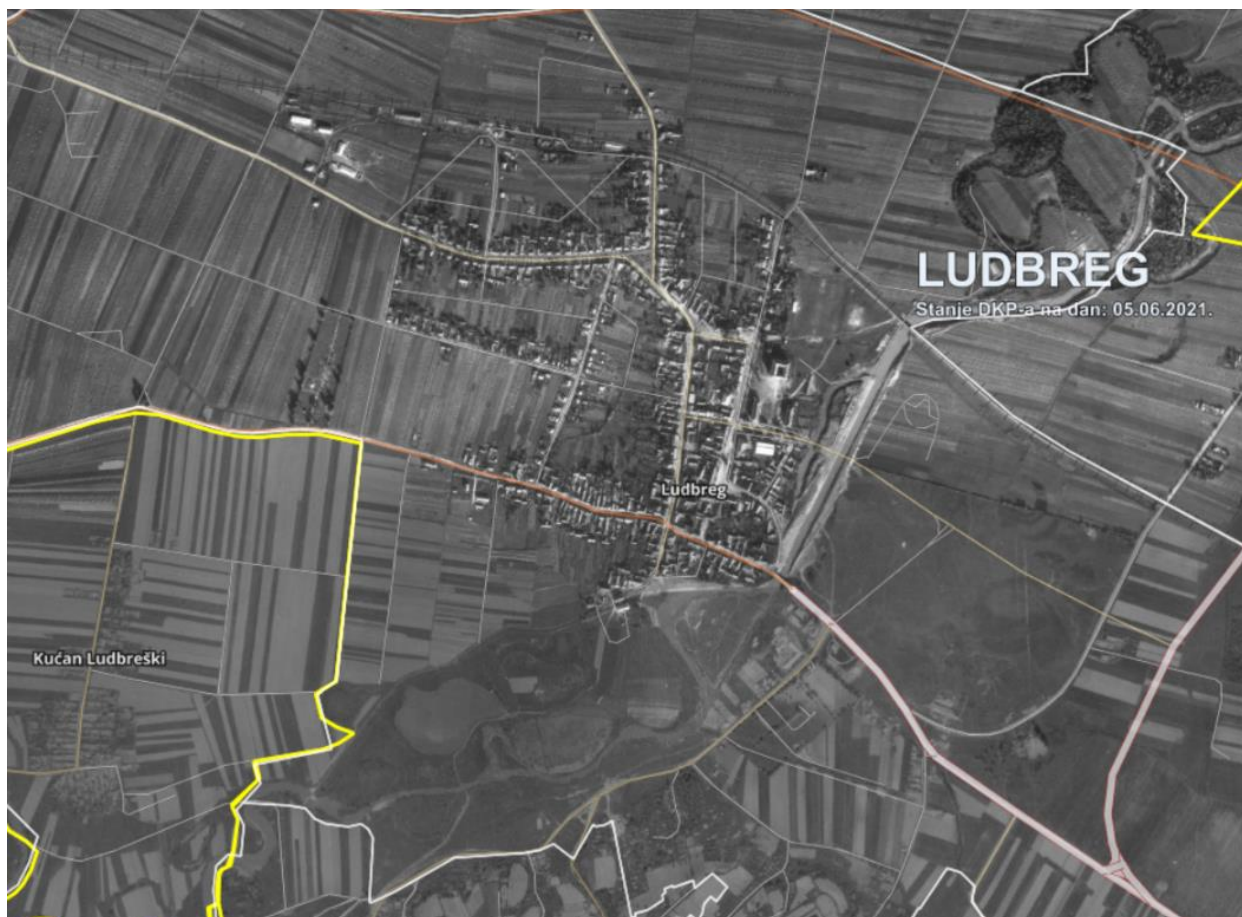
Kolar-Dimitrijević, nav. dj., str. 269.

¹⁵⁷ Novak, D., nav. dj., str. 402.

Radović Mahečić, nav. dj., str. 112.

¹⁵⁸ <https://geoportal.dgu.hr/#/> (pristupljeno 6. lipnja 2021.)

¹⁵⁹ Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 132.

Slika 20: Digitalni ortofoto iz 1968. godine

Kao i u mnogim manjim gradovima, i u Ludbregu se podizanjem modernističkih višekatnica i zgnusnutom izgradnjom užeg središta pokušavalo postići što „suvremeniji“ izgled, najčešće metodom kontrasta, odnosno isticanjem starog niza kuća novom zgradom koja ih nadvisuje i koja se uglavnom uvlači od ranije zadane gabaritne linije. Radović Mahečić pasivnom prilagođavanju procesima urbanizacije pripisuje i primjenu destruktivnih metoda, koje su rušile poteze tradicionalne niskogradnje kako bi ju zamijenile visokim zgradama, najčešće kolektivnog stanovanja. Tako su se konfekcijske modernističke zgrade smjestile na više ključnih mjesta: na glavnom trgu, u neposrednoj blizini crkve, na uglovima.¹⁶⁰

Najviše ludbreških ulica nastaje u drugoj polovici 20. stoljeća. U godinama koje slijede izgrađuju se nova zdanja i nove ceste, a probijanjem starog uličnog niza otvaraju se i novi pogledi. U sjeverozapadnom je dijelu između 70-ih i 80-ih godina izgrađeno stambeno naselje

¹⁶⁰ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 113.

s četverokatnicama za koje je „povučena“ Ulica Augusta Šenoae s dosta parkirališnog prostora.¹⁶¹ Tu se nalazi i dječji vrtić *Radost* sa prostranim dječjim igralištem.

Slika 21 (lijevo): Četverokatnice u Šenoai
Slika 22 (desno): Ulica Augusta Šenoae, 2021. godine

Najčešće se izgrađuju višestambene zgrade s maksimalno četiri kata, s poslovnim prostorom u prizemlju, od kojih se neke svojim proporcijama i oblikovanjem nisu uklopile u ambijent.¹⁶² Tada nastaje i kratka Ulica Matije Gupca koja se pruža od Ulice Petra Zrinskoga u smjeru istoka do Gundulićeve. Tu se nalaze višekatanice s najviše četiri kata, građene u drugoj polovici 20. stoljeća, uglavnom kombinirane stambene i poslovne funkcije te, na samom uglu Gupčeve i Gundulićeve, stara ludbreška ljekarna, najstarija i jedina prizemna građevina u ulici, danas na adresi Gundulićeva 1 (vidi sliku 130).¹⁶³

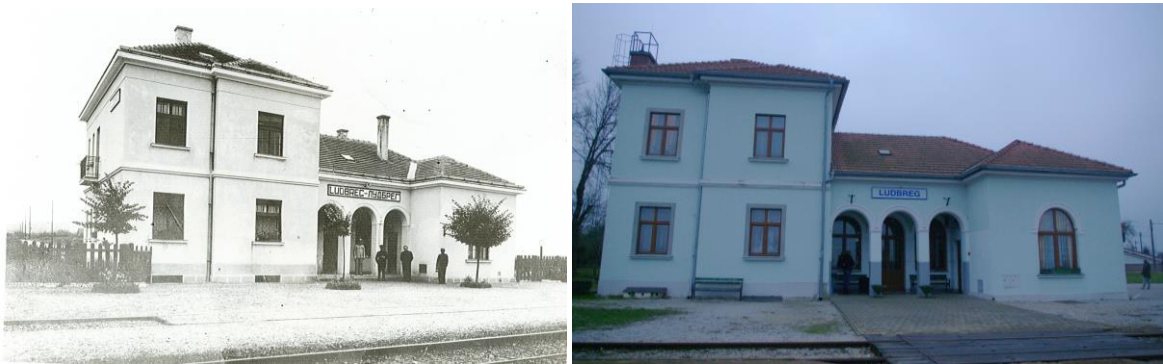
Slika 23 (lijevo): Ulica Matije Gupca 1964. godine
Slika 24 (desno): Ulica Matije Gupca 2020. godine

¹⁶¹ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 113.
Novak, F., nav. dj., str. 137.

¹⁶² Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 113.

¹⁶³ Novak, F., nav. dj., str. 91.

Kako bi se nakon izgradnje željezničke pruge Varaždin – Koprivnica 1937. godine povezala željeznička postaja s naseljem, od Frankopanske je ulice do željezničke postaje (kolodvora) izgrađen put. Tada su na tom prostoru bile smještene samo građevine za potrebe željeznice, dok se ulica počela izgrađivati tek iza rata, dobivši naziv Kolodvorska ulica.¹⁶⁴ Željeznička postaja izvana je ostala gotovo neizmjenjena te ima status kulturnog dobra lokalnog značenja.¹⁶⁵

Slika 25 (lijevo): Željeznička stanica Ludbreg
Slika 26 (desno): Željeznička stanica 2020. godine

Sedamdesetih se godina Ludbreg počinje intenzivnije industrijalizirati, ali ni tada velikim koracima (fotografija iz 1968. godine prikazuje tzv. *Stare splave*, staru branu na Bednji za akumulaciju i odvod vode za pogon mlina, sagrađene 1903. godine nakon velike poplave). Industrijska je arhitektura uklopljena u krajolik i pretežito montažnog tipa (niski, suvremeno oblikovani industrijski pogoni), a novoizgrađene tvornice nisu velike i dislociraju se iz stambenog dijela naselja (jedino je *Varteks* dugo koristio prostore dvorca Batthyány).¹⁶⁶

Slika 27: Stare splave, 1968. godine

¹⁶⁴ Novak, F., nav. dj., str. 21.

¹⁶⁵ Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

¹⁶⁶ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 113.

U zapadnoj poslovnoj zoni, u današnjoj Ulici branitelja Domovinskog rata koja počinje kod Tri lipe, odnosno završetka Gajeve i samog Ludbrega, a završava kod Frankopanske ulice, od 1976. godine nalazila se tvornica Postolarskog poduzeća *Budućnost*, nastalog kao zadruga 1953. godine. Godine 1959. radnje sele u prostorije dvorca Batthyány, gdje ostaju do 1964. godine.¹⁶⁷ Danas tvornica više ne postoji, a na njenom se mjestu nalaze pogoni *Lim-monta*.

Kako bi se planski organizirao rast mjesta, u Ludbregu je 1976. godine osnovan Ured za prostorno uređenje, tj. Služba za urbanizam. Godine 1981. donesen je urbanistički plan Ludbreg 2000. koji su izradili stručnjaci Zavoda za urbanizam Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, s profesorom Draganom Boltarom na čelu.¹⁶⁸

Stavlja se naglasak na intenzivnu izgradnju prometnica, vodoopskrbu i energetiku, tako da početkom 80-ih godina općina Ludbreg dostiže razinu razvijenog područja.¹⁶⁹ Godine 1986. godine započinje koordinirana izgradnja desne obale Bednje. Tu su, osim jednokatnih kuća kosog krova u nizu, smješteni i javni sadržaji kao što su trgovine, diskoteka, autobusna stanica, vatrogasni dom, policijska stanica.¹⁷⁰

Vinogradska ulica, jedna od najdužih u Ludbregu, nalazi se na južnoj strani grada, započinje u istom kružnom toku kao i Koprivnička te vodi u smjeru Ludbreških Vinograda. Počela se izgrađivati 60-ih godina i gušća je izgradnja na sjevernom dijelu, no ima više neizgrađenog prostora. Na dijelu nekadašnjeg sajmišta izgrađen je Dom zdravlja u sklopu kojeg je i ljekarna, a obje su se zgrade počele koristiti 1981. godine. Nasuprot njih su trgovine, ugostiteljski objekti i skladišni prostori.¹⁷¹ Na prostoru današnje Vinogradske nalazila se Gmajna, spomenuto srednjovjekovno gradište, zatim je nekad na tom prostoru bio jedan od tri velika ludbreška pašnjaka, dok je danas tu ulica te korito regulirane Bednje.¹⁷²

¹⁶⁷ Novak, F., nav. dj., str. 165.

Koprek, Lukić, nav. dj., str. 8.

¹⁶⁸ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 113.

¹⁶⁹ Novak, D., nav. dj., str. 403 – 407.

¹⁷⁰ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 113.

¹⁷¹ Novak, F., nav. dj., str. 23.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 113.

¹⁷² Winter, nav. dj. 2000a, str. 185.

Slika 28: Vinogradarska ulica 1964. godine

Ovdje je potrebno spomenuti i nekad popularno ludbreško izletište *Črn-Bel* koje je otvorio Mladen Kerstner (1928 – 1991) i koje postoji još i danas, te vinogradarsku kuća obitelji Batthyány, a poslije obitelji Scheyer. Vila se nalazila na Filizbergu, a srušena je nakon Drugog svjetskog rata, iako je bila u dobrom stanju.¹⁷³

Slika 29: Vinogradarska kuća obitelji Batthyány

U neposrednoj blizini izletišta *Črn-Bel*, između Vinogradarske i korita Bednje, nalazi se izvor termalne vode, zapravo napuštena naftna bušotina pa su u vodi tragovi nafte i metana koji se može zapaliti.¹⁷⁴ Tu je 2016. godine premještena fontana s Trga Svetog Trojstva, a njena nova lokacija nije slučajna – ona se nalazi na mjestu termalnog izvora koji se naziva i *Ludberginim izvorom*.¹⁷⁵

¹⁷³ Zahvaljujem Milivoju Dretaru i Tomici Letini na informacijama.

¹⁷⁴ Nekada se ona koristila za gemište i pranje rublja te su joj pripisivana ljekovita svojstva. Novak još 2007. godine daje naslutiti planove o izgradnji objekata na tom mjestu i piše da je već počelo saniranje terena, no taj je prostor danas još uvijek neiskorišten. (Novak, F., nav. dj., str. 23)

¹⁷⁵ <http://ludbreg.hr/fontana-ponovo-u-funkciji/> (pristupljeno 19. studenoga 2020.)

Nedaleko od Črn-Bela, na području Ludbreških Vinograda, nalazi se još jedan primjer ludbreške industrijske baštine – stara ciglana. Nju je 1917. godine u predjelu zvanom *Storjak* osnovao Đuro Kerstner, a u doba intenzivne izgradnje, u godinama koje su uslijedile, radila je punim kapacitetom. Od 1920. godine nosi naziv *Ludbrežanka*, a kroz idućih se desetak godina razvija u jedno od najvećih poduzeća u ludbreškoj Podravini. Nakon Drugog svjetskog rata mijenja naziv u Narodna ciglana *Antun Blažić*, a od 1954. godine kreće s poboljšanjima uvjeta rada što je rezultiralo udvostručenjem proizvodnje. Godine 1968. ciglanu je do temelja progutao požar, no već se iduće godine gradi nova. Danas više nije u funkciji.¹⁷⁶

Slika 30 (lijevo): Ciglana „Ludbrežanka“
Slika 31 (desno): Ciglana 2019. godine

U istočnom dijelu Ludbrega krajem 70-ih godina, kada je dovršena ludbreška zaobilaznica i armirano-betonski most na Bednji, nastaje ulica koja je 1992. godine nazvana Ulicom Rudolfa Fizira¹⁷⁷ u cijeloj svojoj dužini, od mosta na Bednji do gradske zaobilaznice u blizini nadvožnjaka Sigetec. Nakon dovršenja Svetišta Predragocjene Krvi Kristove na prostoru koji je ranije bio namijenjen izgradnji srednjoškolskog centra, Gradsko vijeće 2000. godine donosi odluku da se dio Ulice Rudolfa Fizira od mosta na Bednji do križanja s ulicom Miroslava Krleže nazove Ulicom kardinala Alojzija Stepinca.¹⁷⁸ Južna strana Ulice Rudolfa Fizira, dakle od križanja s Krležinom do ludbreške obilaznice, potpuno je izgrađena i tu se nalaze poslovno-

Jedna od legendi o nastanku imena Ludbreg govori o Ludbergi. (<https://visitludbreg.hr/o-nama/povijest-i-legende/>, pristupljeno 9. rujna 2021)

¹⁷⁶ Koprek, Lukić, nav. dj., str. 4.

Radović Mahečić, nav. dj., str. 111.

Kolar-Dimitrijević, nav. dj., str. 273 – 275.

¹⁷⁷ Poslije smrti Rudolfa Fizira pokrenuto je natjecanje motornih pilota „Fizir kup“, a Mjesna zajednica Ludbreg i Zrakoplovni savez Hrvatske podigli su mi spomen-ploču na zgradi Otvorenog pučkog učilišta u Ludbregu. U Osnovnoj školi Ludbreg osnovana je Mala škola avijacije „Rudolf Fizir“, dok je 1994. osnovan Aero-klub „Rudolf Fizir“. (Novak, F., nav. dj., str. 135)

¹⁷⁸ Novak, F., nav. dj., str. 129.

stambeni objekti s dosta trgovačkog i ugostiteljskog prostora,¹⁷⁹ Na sjevernoj je strani nedavno izgrađen manji trgovački centar.

Svetište Predragocjene Krvi Kristove

Zavjetna kapela Svetište Krvi Kristove, koje je preuzelo liturgijsku funkciju ludbreškog prošteništa, podignuta je i blagoslovljena 1994. godine, čime je ispunjen zavjet Hrvatskog sabora iz 1739. godine „ (...) da će, ako Bog odvrati kugu od hrvatskog naroda, u zahvalu za to biti podignuta kapelica u čast Presvete Krvi Isusove u Ludbregu (...)“.¹⁸⁰ Akcija za ispunjenje tog zavjeta pokrenuta 1940. godine na poticaj kardinala Alojzija Stepinca, prekinuta je zbog Drugog svjetskog rata. Za tu je priliku arhitekt Bruno Bauer izradio idejni projekt s centralnom kapelom unutar kružne cinkture, zamišljenom po uzoru na renesansnu kapelu Isusova Groba u Jeruzalemu (*slika 32*).¹⁸¹

„Vraćanje istoj ideji 1993. godine rezultiralo je, nažalost, u arhitektonskom pogledu, slabim djelom.“¹⁸² Na otvorenom livadnom prostoru istočno od parkovnog kompleksa dvorca Batthyány, između željezničke pruge i ceste, podignut je kompleks svetišta koji se sastoji od zavjetne kapele i četrnaest kapelica, po sedam sa svake strane, razmještenih u dva niza duž ruba otvorenog prostora svetišta. Arhitektonsko rješenje kompleksa izvedeno je prema „posve neinventivnom i donekle modificiranom idejnom projektu“ arhitekta Zlatka Filipovića iz Koprivnice, odabranog na natječaju 1992. godine kao „najfunkcionalnije“ rješenje.¹⁸³ Otvorena zavjetna kapela postavljena je na nekoliko stepenica povišenom platou te završava trokutastim zabatom, a flankiraju je četverokutni zvonici s polukružno zaključenim prozorskim otvorom u gornjoj zoni i četveroslivnim krovom. Otvoreni prostor oltara bio je natkriven polukružnom nadstrešnicom oslonjenom na dva tanka stupa, koja je nakon proširenja platoa i prilaznog stepeništa zamijenjena ravnom nadstrešnicom sa spuštenim blago povijenim krajevima. Velika ploha zabata ispunjena je mozaikom s prikazom *Uskrsnuća*.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Novak, F., nav. dj., str. 135.

¹⁸⁰ Stepinac, Alojzije. „Izvršimo u hrvatskoj svetoj godini davni zavjet Hrvatskog sabora! Zavjet hrvatskog sabora (jeruzalemska kapelica groba Isusova u Ludbregu)“ pretisak iz časopisa *Sveta zemlja* III, br 1-2, Zagreb, 1940. u: *Podravski zbornik*. No. 21. 1995. str. 92.

¹⁸¹ Reberski, Ivanka. „Svetište Presvete Krvi Kristove.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997b. str. 240 – 241.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 136.

Stepinac, nav. dj., str. 90.

¹⁸² Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 136.

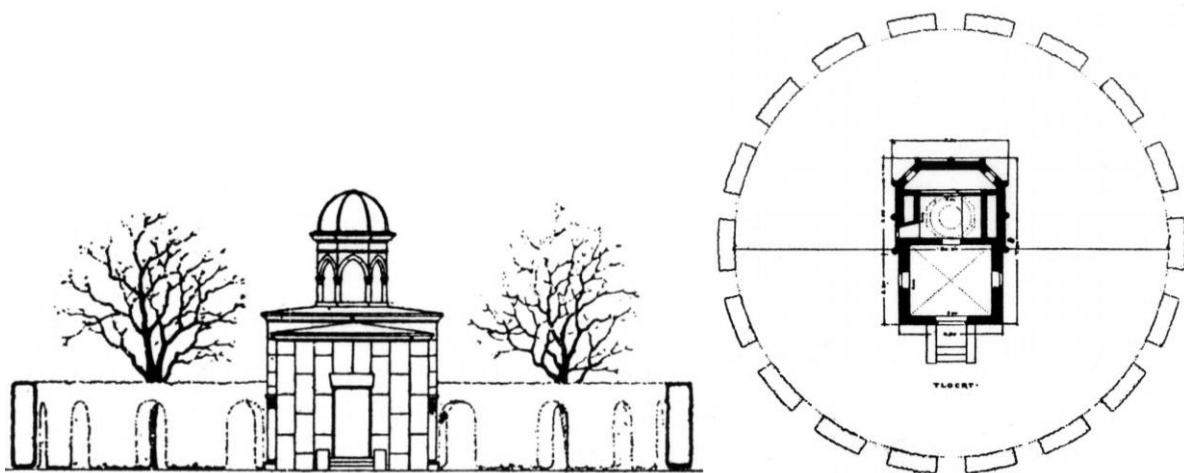
¹⁸³ Reberski, nav. dj. 1997b, str. 241.

¹⁸⁴ Isto, str. 242.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 136.

Bočne kapelice kvadratičnog tlocrta posve su pravilnog, trokutno završenog oblika s dvostrešnim krovom. Kapelice imaju dvojaku funkciju. Kako su s pročelne strane, okrenute svetišnom prostoru, ukrašene mozaicima s prizorima Muke Isusove, uz prvotnu namjenu ispovjedaonice istodobno su i postaje Križnog puta. Mozaici na kapelicama i glavnoj kapeli djelo su akademskog slikara Gorana Petrača iz Ludbrega, a dovršeni su 1996. godine.¹⁸⁵ U sklopu Svetišta je, s slijeve strane glavne kapele, 1997. godine postavljen spomenik Alojziju Stepincu, djelo domaćeg kipara Petra Kolarića,¹⁸⁶ dok se s desne nalazi kip Isusa. Katarina Horvat-Levaj zaključuje kako svetište:

(...) nije primjereno, niti kraju u kojem je podignuto, nit povijesnom značenju koje nosi. Velika je šteta što je propuštena prilika da se na tom značajnom zahvatu angažiraju (putem arhitektonskog natječaja), kvalitetni arhitekti, između kojih bi se izabralo najbolje umjetničko rješenje, čime bi i 20. stoljeće dalo svoj doprinos dugoj i osebujnoj graditeljskoj povijesti sakralne arhitekturi Ludbrega i ludbreške Podravine.¹⁸⁷

Slika 32 (lijevo): Nacrt za kapelicu Presvete Krvi Isusove

Slika 33 (desno): Tlocrt ludbreške zavjetne kapelice ograđene kružnom ogradom

¹⁸⁵ Reberski, nav. dj. 1997b, str. 242.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 136.

¹⁸⁶ Novak, F., nav. dj., str. 131.

Reberski, Ivanka. „Javna plastika.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997a. str. 242.

Kip je od bronce te je viši od 3,50 m.

¹⁸⁷ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 136.

Zavjetne kapele dotiče se i Drago Miletić: „Treba se prisjetiti da je Hrvatski sabor nakon više od dva stoljeća ispunio svoj zavjet i sagradio kapelu u Ludbregu, koja izgledom nimalo nije na čast toj najstarijoj i najvišoj državnoj instituciji...“ (Miletić, Drago. *Plemički gradovi kontinentalne Hrvatske*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske. 2012. str. 383)

Slika 34: Zavjetna kapela Krvi Kristove

Slika 35: Kapelice s postajama Križnog puta

Izgradnja Ulice Miroslava Krleža počela je posljednjih godina prošlog stoljeća, najprije izgradnjom autobusnog kolodvora koji je zauzeo oko trećine zapadne strane u središnjem dijelu ulice te povećom stambeno-poslovnom zgradom sjeverno od njega. Uz autobusni kolodvor (koji danas više nije u funkciji), s njegove južne strane, nalazi se Kratka ulica koja je ujedno i sjeverni pristup gradskoj tržnici (*placu*). Oko 1990. godine istočna je strana ulice pretvorena u veliko gradilište, a u Ludbregu se pojavio novi način gradnje – gradnja kuća u nizu. Kuće su građene na sredini uskih izduženih parcela. Cjelokupni prizemni prostor koristi se u poslovne svrhe, dok katovi služe za stanovanje.¹⁸⁸ Ulica kardinala Franje Kuharića proteže se uz desnu obalu Bednje i povezuje ulice Bana Jelačića i Alojzije Stepinca. Na njoj zapadnoj strani, uz rijeku, nalazi se sedam višekatnih stambeno-poslovnih objekata, a na istočnoj je samo gradska tržnica što ostavlja dosta slobodnog prostora.¹⁸⁹

Neke su ludbreške ulice i trgovi svoje nazive mijenjali više puta. Ludbreg je 2007. imao 47 ulica i dva trga. Najveći broj ulica ima nazive po značajnim ljudima, dakle patronimičkog su porijekla, zatim je više ulica koje u svom nazivu nose neko geografsko obilježje, a najmanje ih

¹⁸⁸ Novak, F., nav. dj., str. 151.

¹⁸⁹ Novak, F., nav. dj., str. 131.

je s mjesnim ili ambijentalnim obilježjima.¹⁹⁰ Do 2020. godine izgrađene su još četiri nove ulice, a u međuvremenu se nazivi ulica nisu mijenjali.

Tablica 1: Ulice Ludbrega ¹⁹¹

ULICE LUDBREGA		
	Naziv ulice	Stari naziv
1	ANDRIJE KAČIĆA MIOŠIĆA	
2	ANTUNA GUSTAVA MATOŠA	OMLADINSKI PUT
3	ANTUNA MIHANOVIĆA	VELJKA VLAHOVIĆA
4	ANTUNA NEMČIĆA	
5	ANTUNA STARČEVIĆA	MILIVOJA DOBRIĆA
6	AUGUSTA ŠENOE	
7	BANA JELAČIĆA	ANTUNA BLAŽIĆA
8	BEDNJANSKA	
9	BOŽE HLASTECA	
10	BRAĆE RADIĆ	
11	BRANITELJA DOMOVINSKOG RATA	
12	FRANA GALOVIĆA	PARTIZANSKI PUT
13	FRANKOPANSKA	MARŠALA TITA
14	FRANJE TUĐMANA	
15	GOSPODARSKA	
16	IVANA GUNDULIĆA	BOŽE LEINERA
17	IVANE BRLIĆ MAŽURANIĆ	
18	J. J. STROSSMAYERA	
19	KARDINALA ALOJZIJA STEPINCA	DIO ULICE RUDOLFA FIZIRA
20	KARDINALA FRANJE KUARIĆA	
21	KALNIČKA	
22	KOLODVORSKA	
23	KOPRIVNIČKA	
24	KRATKA	
25	LOVAČKI PUT	
26	LJUDEVITA GAJA	XVII UDARNE BRIGADE
27	LJUDEVITA VRANČIĆA	
28	M. PAVLEKA MIŠKINE	
29	MARIJE WINTER	RUDOLFA FIZIRA
30	MARULIĆEVA	NARODNIH BORACA
31	MATIJE GUPCA	
32	MIROSLAVA KRLEŽE	
33	MLADENA KERSTNERA	BRAĆE MATIŠIĆ
34	NIKOLE TESLE	

¹⁹⁰ Novak, F., nav. dj., str. 19.

¹⁹¹ Tablica je preuzeta iz Novak, F., nav. dj., str. 174. i nadopunjena.

35	PETRA KREŠIMIRA	ANKE OŠPUH
36	PETRA ZRINSKOG	VLADIMIRA NAZORA
37	PRELOŠKA	
38	PRERADOVIĆEVA	
39	PRIGORSKA	
40	RAPSKA	
41	RUDOLFA FIZIRA	ALEJA VLADIMIRA BAKARIĆA
42	SAJMIŠTE	
43	ŠKOLSKA	GROŠNIČKA
44	TINA UJEVIĆA	
45	TRG SLOBODE	
46	TRG SVETOG TROJSTVA	TRG ŽRTAVA FAŠIZMA
47	VARAŽDINSKA	
48	VATROSLAVA LISINSKOG	IVE LOLE RIBARA
49	VIKTORA FIZIRA	TRŽIČKA
50	VINOGRADSKA	
51	VLADIMIRA NAZORA	
52	ZAGORSKA	
53	ZAGREBAČKA	

Ludbreg je u 20. stoljeću višestruko povećao svoju površinu. Ludbreško gmajno, sajmište, polja i livade pretvorene su u građevinska zemljišta i ulice.¹⁹² Prema Radović Mahečić, današnji izgled mjesta odražava prepoznatljivi urbanistički pristup – zoniranje funkcija koliko je to potrebno. Iako su u jezgri smješteni javni sadržaji, čuva se povijesna matrica, a stambene su zone odvojene od industrijskih, koje se šire na istok i zapad mjesta. Tendencija da se njeguje povijesni izgled i karakter naselja narušena je rušenjem vrijednih starih objekata, o čemu će više riječi biti u nastavku. Uz postojeće se kuće podižu nove, najčešće obiteljske jednokatnice s okućnicom.¹⁹³

¹⁹² Novak, F., nav. dj., str. 17.

¹⁹³ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 113.

Slika 36: Digitalni ortofoto – 2019. i 2020. godine

Najnoviji dokumenti za regulaciju razvoja Ludbrega su *Strategija krajobraznog uređenja Grada Ludbrega do 2027.*¹⁹⁴ donesena 2018. godine te *Urbanistički plan uređenja Ludbreg*¹⁹⁵ i *Prostorni plan uređenja Grada Ludbrega*¹⁹⁶ doneseni 2021. godine.

¹⁹⁴ <https://ludbreg.hr/download/03 - opCi akti gradskoga vijeCa/opci akti - 2019. godina/10-Strategija-krajobraznog-uredjenja-Grada-Ludbrega-do-2027.-lekt-1-1.pdf> (pristupljeno 7. listopada 2020)

¹⁹⁵ https://ludbreg.hr/download/dokumenti_2/prostorno-planski-dokumenti/urbanisticki-plan-uredjenja-ludbreg-ID5-01-2021/tekstualni_dio/UPU-Ludbreg_procisceni_elaborat_nakon-5.-ID.pdf (pristupljeno 13. svibnja 2021)

¹⁹⁶ https://ludbreg.hr/download/dokumenti_2/prostorno-planski-dokumenti/Prostorni-plan-uredjenja-Grada-Ludbrega-ID4-01-2021/tekstualni_dio/PPUG-Ludbreg-PROCISCENI-TEKST-ODREDBI-NAKON-4.-ID.pdf (pristupljeno 13. svibnja 2021.)

Stari centar grada

Trg Svetoga Trojstva, najznačajniji prostor grada, ucrtan je u najstarije katastarske planove, a Novak navodi kako je taj naziv dobio već prije 1859. godine što ga čini jednim od najstarijih naziva ludbreških trgova i ulica. Na katastarskom planu iz 1859. godine tu je ucrtano petnaest objekata. Nakon Drugog svjetskog rata mijenja naziv u Trg žrtava fašizma, ali je 1992. godine vraćen onaj stari.

Trg Svetog Trojstva prikazan je na razglednici iz 1907. godine. Uz lijevi i desni rub zasađen je karakterističan niski drvored okruglih krošanja, a simetrija je naglašena pilom Svetog Trojstva. Tim sjevernim dijelom trga dominira ugaona jednokatnica stare škole, koja nadvisuje zabatom orijentirane prizemnice koje se nalaze s obje strane trga na samoj građevnoj liniji. Pravilni ritam u kojem se mali zabati izmjenjuju s dvorišnim ogradama podsjeća na osnovne karakteristike ravničarskih naselja.¹⁹⁷

Slika 37: Ludbreg, oko 1907, crno-bijela razglednica, 9 x 14 cm, Muzej za umjetnost i obrt

Sredinom 20. stoljeća trg je imao ljevkastu obliku, sjeverna mu je strana bila uža te se širio prema jugu. Prostor trga bila je makadamska površina (slika 40), a na zapadnoj se strani nalazila ulica kojom se odvijao promet (slika 38). Na obodu je karakteristični drvored, a na sredini trga je 1925. godine posađena lipa u čast tisućite godišnjice hrvatskog kraljevstva, odnosno krunidbe kralja Tomislava. Tada su još uvijek sve kuće koje su omeđivale trg bile prizemnice, osim škole te gostionice i trgovine.¹⁹⁸

Sjeverna se strana trga s vremenom proširuje te on poprima današnji pačtvorinasti oblik, a ulica na zapadnoj strani zatvorena je za promet. Sedamdesetih su godina na zapadnom potezu

¹⁹⁷ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 111.

¹⁹⁸ Novak, F., nav. dj., str. 67 – 69.

trga postavljene prefabricirane betonske ploče (*slika 41*), dok je istočna strana još uvijek bila otvorena za promet. Na zapadnoj se strani od 60-ih godina nalaze modernističke višekatnice koje odudaraju od ranije građenih prizemnih objekata, čime je narušen nekadašnji sklad prostora. Obiteljskih prizemnica starijih od 50 godina ostalo je svega nekoliko, većina ih je srušena kako bi ustupila mjesto modernističkoj arhitekturi, dok su neke adaptirane te im je podignut kat.¹⁹⁹ Devedesetih godina cijeli je prostor trga zatvoren za promet te opločen manjim prefabriciranim betonskim pločama, tzv. tlakavcem, koji je zbog svoje polikromije vrlo uočljivi novi element slike grada (*slika 42*).²⁰⁰ Na trgu su oko svakog stabla drvoreda postavljene kružne klupe, a kroz centralnu su os, od lipe u nastavku prema sjeveru, uređena četiri manja kvadratna cvjetna tepiha.

Slika 38 (lijevo): Trg Svetog Trojstva 1965. godine, pogled od gostionice prema trgovini i crkvi (s lijeve strane)

Slika 39 (desno): Trg Svetog Trojstva 2020. godine, pogled od crkve prema restoranu i hotelu (nekad trgovina i gostionica) s desne strane

Slika 40 (lijevo): Trg Svetog Trojstva, prva polovica 20. stoljeća

Slika 41 (desno): Trg Svetog Trojstva 70-ih godina

¹⁹⁹ Novak, F., nav. dj., str. 67 – 69.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 112 – 113.

²⁰⁰ Ispred hotela nalaze se koncentrični krugovi na kojima su postavljene pločice s natpisima nekih europskih gradova i njihove udaljenosti od Ludbrega, te koordinate Ludbrega. Tu je prema legendi središte svijeta (<https://visitludbreg.hr/o-nama/povijest-i-legende/>, pristupljeno 9. rujna 2021). Radove je od 1995 do 1996. godine izvelo GP Blagaj Marjan prema projektu Armina Sovara.

Slika 42: Trg Svetog Trojstva 2003. godine

Slika 43: Preostale prizemnice na istočnoj strani trga

Slika 44: Preostale prizemnice na zapadnoj strani trga

Trg je definiran kompleksom dvorca Batthyány na sjeveroistoku te Crkvom Presvetog trojstva na jugozapadu središnjeg dijela Ludbrega. Obje građevine datiraju u srednji vijek, a današnji su izgled dobile baroknom obnovom koja je zahvatila ove krajeve nakon osmanskih osvajanja.

Dvorac Batthyány

Dvorac Batthyány smješten je na sjevernom rubu naselja, na terenu uz rijeku Bednju koji je nekad bio prirodno fortificiran močvarnim područjem. Katarina Horvat-Levaj navodi kako su istraživanja pisanih izvora i građevne strukture današnjeg dvorca potvrdila kontinuitet mjesta feudalne rezidencije od srednjeg vijeka do kasnobaroknog doba.²⁰¹ Smještaj ludbreškog kastruma u močvarnoj dolini rijeke Bednje (nedaleko rimske *Iovie*) nije ni slučajna ni rijedak. Prema Mariji Mirković, prednost Ludbrega pred drugim okolnim utvrđenjima bila je upravo u tome što se našao na mjestu gdje se stara rimska cesta od Varaždina prema *Mursi* ukrštala sa starom cestom koja je dolinom Bednje vodila od Ugarske preko Toplica na jugozapad. Ističe kako je taj položaj omogućio kontinuirani razvoj ludbreškog kastruma, koji je u mirnodopskim razdobljima osiguravao nesmetano komuniciranje, a u vrijeme osmanskih prodora bio strateška točka za obranu Varaždinskog polja.²⁰²

Dvorac je vjerojatno postojao već u drugoj polovici 13. stoljeća u vlasništvu Petra Ludbreškog, a kao što je već spomenuto, u pisanim je izvorima prvi puta zabilježen 1320. godine u ispravi priora Filipa de Granana kao *castrum de Ludbreg* u posjedu Nikole Ludbreškog.²⁰³ Horvat-Levaj razlikuje tri razdoblja u građevnom razvoju dvorca: 1) gotičko, kada se uz srednjovjekovnu kulu s dvorskom kapelom formirao burg s palasom na mjestu zapadnog, sjevernog i istočnog krila, 2) renesansno-ranobarokno, kada se sklop utvrđuje predizdom sa cilindričnim kulama i obnavlja iznutra te 3) barokno, kada tlocrtnim proširenjem i preoblikovanjem fasada i najreprezentativnijih dijelova interijera te podizanjem gospodarskih zgrada nastaje oblik koji se sačuvao do danas.²⁰⁴

Horvat-Levaj ističe kako se ne može sa sigurnošću razabrati što je slika izvorne gotičke organizacije, a što rezultat renesansnih preinaka, ali je sigurno da je u svom tlocrtnom obrisu ostala sačuvana stara kula na jugozapadnom uglu te zidovi *palasa* na sjevernoj i istočnoj strani.²⁰⁵ Na tadašnju drukčiju tlocrtnu i vertikalnu podjelu ukazuju *in situ* otkriveni gotički otvori na vanjskoj zapadnoj fasadi te u zidu sjevernog krila prema hodniku, uz atrij, na razini

²⁰¹ Horvat-Levaj, Katarina. „Utvrde i dvorci“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997b. str. 91.

²⁰² Mirković, nav. dj., str. 150.

²⁰³ Bobnjarić-Vučković, Venija. „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu.“ u: *Podravski zbornik*. br. 16. 1990. str. 64.

Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 131.

Adamček, nav. dj., str. 82.

²⁰⁴ Horvat-Levaj, Katarina. „Dvorac Batthyany.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997c. str. 229.

²⁰⁵ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 91 – 92.

između prizemlja i prvog kata, dok bogata kruškolika profilacija na središnjem stupu ravno zaključene bifore²⁰⁶ na dvorišnom zidu tu intervenciju datira u 15. stoljeće. Horvat-Levaj prema tome zaključuje da je srednjovjekovni ludbreški plemićki grad u 15. stoljeću već bio reprezentativna građevina složenije višekrilne prostorne organizacije i razmjerno velikih dimenzija.²⁰⁷

Slika 45 (lijevo): Ostatak gotičke bifore, ujedno i dokaz drugačije nivelacije u to doba

Slika 46 (desno): Ostatak gotičke bifore, detalj

Ratovanje s Osmanlijama tijekom 16. stoljeća uzrokuje obnovu starih i gradnju novih fortifikacijskih građevina. Tako je spomenutom srednjovjekovnom burgu (*castrumu*) dograđen obrambeni kameni zid visine 2,70 m s četiri okrugle ugaone kule pokrivene šindrom te vanjskim ulazom na jugu s pomičnim mostom preko grabe, odnosno opkopa s vodom, čemu osim pisanih izvora svjedoči i grafika J. V. Kaupretza iz sredine 18. stoljeća (slika 47). Unutar zida nalazile su se i manja drvena staja te nasuprot njoj velika kuća za hajduke, dok su van zida bile velika drvena staja za konje i nasuprot njoj veliko drveno spremište za bačvare, vjerojatno obje na mjestu današnjih gospodarskih zgrada.²⁰⁸ U to se vrijeme Ludbreg nalazi u sklopu Koprivničke kapetanije Slavonske granice.²⁰⁹ Prema Horvat-Levaj pravilni je kvadratni četverokrilni tlocrt, s vertikalnom podjelom na podrum i dvije stambene etaže (prizemlje i kat)

²⁰⁶ Bifora je imala ravni kameni nadvoj (tzv. češki prozor s kamenim šprljcima) poput npr. gotičke trifore na palasu burga u Đurđevcu. (Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 91)

²⁰⁷ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 91.

²⁰⁸ Dretar, Milivoj. „Perivoj dvorca Batthyany.“ u: *Podravski zbornik*. br. 42. 2016. str. 218.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 92.

Mirković, nav. dj., str. 153 – 157.

²⁰⁹ Mirković, nav. dj., str. 157.

približno jednakog prostornog rasporeda, više karakterističan za renesansu nego za gotiku, a naknadnoj intervenciji pripada i oblikovanje arkadno rastvorenih nadsvođenih hodnika s kamenim stupovima, prigradenih u unutrašnje gotičke fasade u atriju.²¹⁰ Na uglovima kaštela nalazile su se kvadratične prostorije, od kojih je jugozapadna bila već spomenuta stara kula u kojoj se nalazi dvorska kapela s korom i sakristijom u kojoj se čuvala Krv Kristova. Na nju se duž cijelog zapadnog krila nadovezivala *stara dvorana* (kasnije lađa kapele) u prizemlju iz koje se ulazilo u dvorsku kapelu, dok je na katu iznad bila prostorija zvana *Haz* gospodina grofa s kuhinjom. Na obje etaže sjevernog krila bile su po tri manje prostorije međusobno povezane arkadnim hodnikom, od kojih je jedna u prizemlju bila kuhinja s dvjema manjim komoricama. U prizemlju i katu istočnog krila nalazile su se po dvije prostorije, dok je u južnom krilu, obuhvativši i istočni ugao kaštela, bila *mala dvorana* ispod koje je bio ulaz u podrum osvjetljen prozorima s rešetkama, koji se prostirao ispod zapadnog, sjevernog i istočnog krila. Oko unutarnjeg dvorišta tekao je hodnik s klesanim stupovima koji su međusobno spojeni zategama. Hodnik nižeg kata bio je svođen, dok je na gornjem katu imao strop. Iznad vanjskih vrata na južnom dijelu obrambenog zida, bile su tri sobe s kuhinjom i stanom računara, dok je u atriju bio zdenac. Krov je bio pokriven šindrom.²¹¹ Dretar navodi kako se tijekom 16. stoljeća u ludbreškoj utvrdi nalazila vojna posada koja se njenim okolišem koristila isključivo u vojničke svrhe. Kako su se osmanski upadi nastavili i tijekom 17. stoljeća, a pritom se mijenjali i vlasnici ludbreškog vlastelinstva, nad kaštelom su vršeni samo neophodni popravci.²¹²

Slika 47: J. V. Kaupretz, dvorac u Ludbregu, detalj grafike, 18. stoljeće

²¹⁰ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 92 – 93.

²¹¹ Horvat-Levaj, nav. dj. b, str. 92 – 93.

Mirković, nav. dj., str. 153 – 157.

²¹² Dretar, nav. dj. 2016., str. 218.

Horvat-Levaj ističe kako nedostatak nalaza renesansne arhitektonske plastike i opreme otežava donošenje konkretnije valorizacije ludbreškog kaštela u 16. i 17. stoljeću, no da sam njegov, za to razdoblje tipičan četverokrlni tlocrt, kao i prostorne dimenzije, govore da je u okviru onodobne utvrđene feudalne arhitekture bila riječ o reprezentativnom i pretencioznom ostvarenju. Jasna podjela na četverokrlnu stambenu jezgru i okolni obrambeni zid s cilindričnim kulama pokazuje složenije prostorno rješenje, slično onome u Đurđevcu, gdje se obnovljeni srednjovjekovni plemićki grad u 16. stoljeću također pojačava renesansnim predzidom s okruglim kulama.²¹³

Od početka 18. do druge polovice 19. stoljeća dvorac prelazi iz oblika utvrđenog grada s obrambenom namjenom u reprezentativnu građevinu namijenjenu boravku vlastele. Novi vlasnici, Adam Batthyány i njegova supruga Elenora Strattmann, početkom 18. stoljeća započinju postepenu obnovu, ali ne diraju u osnovnu strukturu kaštela. U spisima iz 1730-ih navodi se da je dvor trošan, osim triju soba koje je za stanovanje dala osposobiti grofica Eleonora.²¹⁴ Prvi veliki barokni zahvat ostvaren je 1745. godine kada Ludvig Batthyány započinje radikalnu obnovu srednjovjekovno-renesansnog kaštela.²¹⁵ Mirković na temelju pronađenog ugovora i komparativnog materijala iznosi pretpostavku da je autor intervencija iz polovice 18. stoljeća jedan od najistaknutijih graditelja tog razdoblja, gradački majstor Joseph Hueber.²¹⁶ Arhivski podaci koje je navedena autorica istražila iznose da je dvorac bio velikim dijelom dovršen 1749. godine, ali su radovi nastavljeni i 1751-2. godine, nakon čega je 1753-4. oslikana dvorska kapela, a 1762. *Sallaterain*. Dvor je u to vrijeme u cijelosti gotov pa se podižu dvije gospodarske zgrade.²¹⁷

Kada se opis gotičko-renesansnog kaštela iz prve faze usporedi s današnjim tlocrtom baroknog dvorca, vidljivo je da je osnovni raster prizemlja zapadnog, sjevernog i istočnog krila te dio podruma, gotovo u cijelosti zadržan, kako zbog racionalizacija gradnje, tako i zbog želje da se sačuva stara kapela u srednjovjekovnoj kuli, kultno mjesto Čuda Krvi Kristove.²¹⁸ Zbog raskošnog života novih vlasnika javlja se potreba za proširenjem stambenog i spremišnog

²¹³ Za razliku od većine tadašnjih kaštela s inkorporiranim ugaonim kulama (Jastrebarsko, Kerestinec i sl.).

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 93.

²¹⁴ Mirković, nav. dj., str. 155 – 158.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 93.

²¹⁵ Mirković, nav. dj., str. 155.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 93.

²¹⁶ Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 80.

Mirković, nav. dj., str. 158 – 159.

²¹⁷ Mirković, nav. dj., str. 156.

²¹⁸ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 93.

prostora pa se nadograđuje treći kat, hodnici dobivaju nove svodove te se gradi novo reprezentativno stubište, a podižu se i dvije nove stambeno-gospodarske zgrade. Uz to se postavlja i raskošnija dekoracija (zidne slike, štukature, namještaj i ostalo) u skladu s društveno-ekonomskim položajem vlasnika. Glavna i dvije novopodignute gospodarske zgrade dobivaju novi fasadni plašt, a općem je dojmu pridonosio i uređen okoliš dvorca. S prestankom potrebe za obranom, bedemi su uklonjeni, a jarak oko dvorca zatrpan i izravnat.²¹⁹

Kako je jugozapadna kula u ranijim opisima kaštela opisana kao ugaona, može se zaključiti da je dvorac produžen podizanjem novog krila južno od nje.²²⁰ U prizemlju tog novopodignutog pročelnog krila, u središnjoj osi dvorca, nalazi se prostrana veža pravokutnog oblika s ukošenim kutovima, u koju se ulazi kroz glavni reprezentativni portal. Zidovi su raščlanjeni stepenastim lezenama koje podupiru češke kape. Veža je širokim lučnim otvorom rastvorena prema atriju, dok prolazi i vrata na bočnim zidovima vode u ostale prostorije.²²¹ Reprezentativno glavno stubište smješteno je u jugozapadnom kutu krila, a od izvorne je arhitektonske opreme dijelom sačuvana kamena ovalno perforirana balustrada na lijevom zidu prvog kraka. Stubište ima dva duža i međusobno paralelna kraka te jedan kraći koji je postavljen okomito na njih, tako da tlocrtno ima U oblik. To je jedina vertikalna komunikacija koja povezuje sve četiri etaže dvorca te na svakom katu izbija u prostrano predvorje. Zidovi stubišta raščlanjeni su udvojenim lezenama na koje se nastavljaju pojasnice. Duži su kraci nadsvođeni bačvastim svodom, osim kraka treće etaže koji je nadsvođen češkom kapom, kao i sva odmorišta. Prozorski otvori, raspoređeni u redove po etažama na svim fasadama, ne slijede stubišni uspon već ga presijecaju, što rezultira neujednačenim osvjetljenjem stubišta.²²²

²¹⁹ Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 64 – 65.

²²⁰ Južno se krilo od ostatka dvorca razlikuje i manjom debljinom te drukčijom strukturom zidova, građenih od opeke velikog formata sa žigom Batthyanyja. (Horvat-Levaj, nav. dj. 1997c, str. 233)

²²¹ Bobnjarić-Vučković, nav. dj., 1990. str. 65.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 93.

²²² Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 93

Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 68.

Slika 48 (lijevo): Reprezentativno barokno stubište

Slika 49 (desno): Sačuvani dio barokne balustrade

Do glavnog stubišta iz veže vodi hodnik čiji su zidovi raščlanjeni parovima plitkih lezana na koje se nastavljaju pojasnice dijeleći svod na dva polja nadsvođena češkim kapama. Zapadno od veže nalazi se niz manjih prostorija nepravilnog oblika međusobno povezanih prolazima i nadsvođenih bačvastim svodom i češkim kapama. Istočno od veže smješteno je spiralno stepenište koje vodi u podrumske prostorije ispod pročelnog krila. Do njih je mala četvrtasta prostorija koja povezuje vežu s većom prostorijom bačvastog svoda sa susvodnicama, koja zauzima preostali dio pročelnog krila te je vratima povezana s prostorijom istočnog krila.²²³ Uz vežu je bio stan kućepazitelja koji se sastojao od dvije sobe i kuhinje, a nasuprot njemu je bio stan trabanta i zatvorska ćelija.²²⁴

²²³ Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990., str. 65.

Ta se prostorija danas koristi kao galerija.

²²⁴ Mirković, nav. dj., str. 156.

Tlocrtni raster ostalih krila je tradicionalan, proistekao iz zadržavanja starijih zidova u prizemlju te njihova ponavljanja na katovima. U svim se etažama prostorije nižu duž vanjskih fasada, povezane hodnikom koji teče duž dvorišnih fasada, no to nije dosljedno provođeno.²²⁵

Dvorska kapela

U prizemlju zapadnog krila nalazi se dvorska kapela s malim korom i sakristijom, duž koje se proteže hodnik s prolazom za atrij koji je prema pročelnom krilu zatvoren zidom. Longitudinalni prostor dvorske kapele trijumfalnim je lukom podijeljen na svetište i brod. Svetište je bilo uređeno po cijeloj visini kule koja je tada, kao i ranije, bila pokrivena šindrom, a u tornju se nalazio i veliki sat te dva zvona.²²⁶ Svetište ima kvadratni tlocrtni oblik s ukošenim kutovima, uzdiže se kroz dvije etaže te je nadsvođeno kupolom na pandativima. Uže je od broda jer je oblikovano unutar debljih zidova nekadašnje kule, a osvijetljeno je s dva prozora koji su ukomponirani u iluzionistički naslikanu triforu u visini druge etaže. Ima dvije niše na bočnim zidovima prizemnog dijela, dok se niša na glavnom oltarnom zidu proteže kroz obje etaže. Na drugoj etaži, iznad trijumfalnog luka, prema svetištu se otvara galerija, odnosno empora u koju se ulazi iz tzv. *Velike dvorane* koja se nalazi iznad broda. Etaže svetišta su međusobno i od kupole odvojene snažno profiliranim vijencima, a zidove raščlanjuju pilastri. Brod kapele oblikuje se u nekadašnjoj staroj pravokutnoj dvorani u prizemlju. Zidovi broda raščlanjeni su plitkim lezenama koje se na bočnim zidovima nastavljaju u pojasnice, koje dijele svod na tri polja nadsvođena češkim kapama. Na zapadnom se zidu, pored dva prozorska otvora, nalaze vrata koja prostor kapele povezuju s vanjskim prostorom, dok se na suprotnom zidu nalaze tri niše.²²⁷ Prema Bobnjarić-Vučković, ta neposredna veza s izvanjskim prostorom znači da je kapela, iako smještena unutar dvorca, služila i širem krugu žitelja trgovišta Ludbreg. Na sjevernom su zidu niska vrata koja vode u hodnik začelnog krila, a iznad njih se nalazi široka i niska galerija (kor kapele). Cijeli prostor dvorske kapele bogato je oslikan visokokvalitetnim freskama koje ilustriraju događaj Čuda Krvi Kristove.²²⁸

²²⁵ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 93.

Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 65.

²²⁶ Mirković, nav. dj. 1984., str. 156.

²²⁷ Kapela je imala ovalne prozore u osima niša unutrašnjeg zida, no oni su zazidani prilikom oslikavanja kapele 1753. godine jer su na njihovom mjestu izvedeni iluzionistički barokni oltari. (Horvat-Levaj, nav. dj. 1997c, str. 233)

²²⁸ Bobnjarić-Vučković, nav. dj., 1990. str. 69 – 71.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 93.

Mirković, nav. dj. 1984., str. 163 – 164.

Dvorsku kapelu oslikali su Michael Peck i Johann Franz Maltz. (Mirković, nav. dj. 1984., str. 167 – 169)

Slika 50: Interijer dvorske kapele

U prizemlju se nalazilo još šest soba i dvije kuhinje. Sjeverozapadni ugao začelnog krila ima dva nivoa do kojih vode uske spiralne stepenice na kraju hodnika začelnog krila. U donjem su nivou dvije zatvorske ćelije do kojih vodi uski hodnik, a iznad njih je galerija (kor kapele) i jedna prostorija iza nje. Prostorije oba nivoa nadsvođene su bačvastim svodom sa susvodnicama te imaju zajedničke prozorske otvore. Ostatak začelnog krila zauzimaju još četiri prostorije i ugaona soba, od kojih su dvije u središnjem dijelu krila nadsvođene bačvastim svodom sa susvodnicama i češkom kapom, dok ostale imaju strop. U središnjoj se osi hodnika začelnog krila nalazi široki lučni prolaz koji vodi u dvorište, poklapajući se s onim na pročelnom krilu,²²⁹ a na istočnom je kraju hodnika smješteno jednokrako stepenište koje vodi u podrum.²³⁰

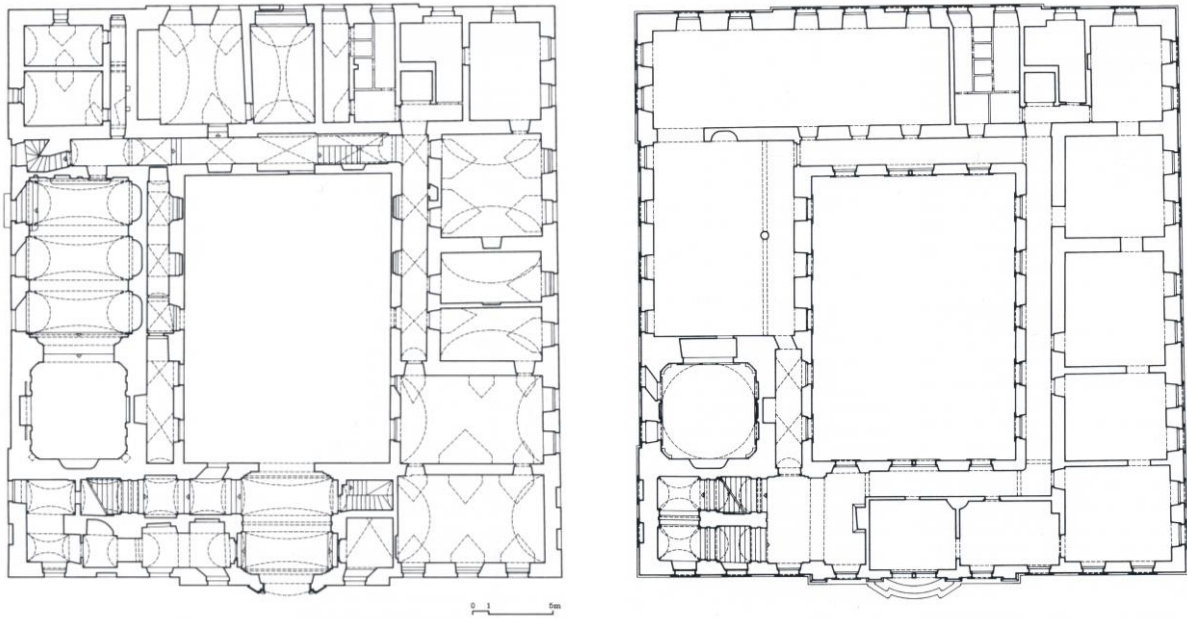
U istočnom je krilu hodnik prekinut već spomenutom prostorijom koja zauzima cijelu širinu krila te je povezana s prostorijom južnog krila. Uz nju se nalaze još tri manje prostorije međusobno povezane vratima,²³¹ od kojih svaka ima izlaz na hodnik. Sve prostorije ovog krila imaju bačvasti svod sa susvodnicama. Hodnik ima vrata koja vode u atrij, a u svim je krilima nadsvođen križnim svodovima.²³²

²²⁹ Danas se na mjestu tog lučnog prolaza nalazi manji četvrtasti otvor za vrata. (Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 68)

²³⁰ Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 65 – 68. Mirković, nav. dj. 1984., str. 156.

²³¹ Vrata kojima su bile spojene naknadno su zazidana tako da je na njihovom mjestu niša. (Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 67 – 68)

²³² Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 67 – 68. Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 93 – 94.

Slika 51 (lijevo): Dvorac Batthyány, tlocrt prizemlja

Slika 52 (desno): Dvorac Batthyány, tlocrt prvog kata

Prvi kat dvorca bio je glavna etaža vlastelinske rezidencije, s 11 soba te *Velikom dvoranom* koja je bila ukrašena bogatim baroknim štukaturama te se u zoni kupole rastvarala prema svetištu kapele emporom iz koje su vlastelini pratili obrede.²³³ Prostorni raspored prvog kata slijedi organizacijski princip prizemlja, ali s manjim odstupanjima. Hodnik teče kontinuirano sjevernim i istočnim krilom, dok se u južnom javlja djelomično, ostavljajući uzak prostor za dvije manje prostorije, a u zapadnom samo manjim dijelom zbog *Velike dvorane* koja zauzima cijelu širinu krila duž broda kapele (što joj omogućuje da ima prozore na vanjskoj i dvorišnoj fasadi).²³⁴ U pročelnom se krilu između stepeništa u jugozapadnom uglu i dviju prostorija u središnjem dijelu nalazi predvorje koje povezuje pročelno i zapadno krilo. U začelnom krilu kontinuirano teče niz od nekoliko prostorija koje su međusobno i s hodnikom povezane vratima, a danas veći dio krila zauzima velika dvorana povezana s hodnikom trima vratima, prema čemu se može zaključiti da je nastala rušenjem pregradnih zidova. U istočnom se krilu nalaze tri prostorije međusobno i s hodnikom povezane vratima. Sve prostorije prvog kata, osim kupole svetišta, stepeništa te *Velike dvorane* s bačvastim svodom sa susvodnicama, imaju strop.²³⁵

²³³ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 94.

Mirković, nav. dj. 1984., str. 156.

²³⁴ Velika je dvorana visinski obuhvaćala I drugi kat, imala je bogate stropne štukature, a restauratorski nalazi govore o izvornom koritastom svodu. (Horvat-Levaj, nav. dj. 1997c, str. 233)

Velika se dvorana danas koristi kao dvorana za sastanke, promocije i sl.

²³⁵ Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 71 – 72.

Na drugom je katu bilo 12 soba za goste i oficire te kuhinja,²³⁶ a raspored soba uglavnom je bio jednak kao i na prvom katu, uz manje razlike. Hodnik prekriven stropom teče kontinuirano duž začelnog i oba bočna krila. Danas se u pročelnom, istočnom i začelnom krilu nalaze dugačke dvorane nastale naknadnim rušenjem pregradnih zidova, a u zapadnom se krilu, pored prostora koji zauzima kupola svetišta, nalaze dvije prostorije međusobno povezane vratima, obje s izlazima na hodnik.²³⁷

U posljednjoj, niskoj potkrovnjoj etaži, bilo 15 soba s kuhinjom i pušnicom za meso. Ta četvrta etaža, odnosno treći kat, bio je uklopljen u mansardni krov koji je u 19. stoljeću zamijenjen krovom današnjeg oblika. To nije izmijenilo visinu dvora, ali je poremetilo odnose zidnog plašta i krovišta, zbog čega je zgrada izgubila na monumentalnosti.²³⁸ Prostorije su raspoređene kao i na drugom katu, dok se u zapadnom krilu iznad svetišta nalazi prostorija čiji su zidovi jednake debljine kao i zidovi koji omeđuju svetište.²³⁹

Podrum se sastoji od niza prostorija različitih veličina s bačvastim svodom sa susvodnicama, koje se nižu jedna za drugom i koje imaju male prozorske otvore u podnožju fasada. Manji dio podrumskih prostorija proteže se ispod pročelnog krila te je uskim hodnikom bačvastog svoda povezan s drugim, većim dijelom podrumskih prostorija ispod začelnog krila te djelomično zapadnog i istočnog, koje čine oblik slova U.²⁴⁰

Fasade pročelnog i začelnog krila imaju centralno istaknuto rizalitno polje, a fasada zapadnog krila dva ugaona rizalitna polja, čime je izvršena vertikalna podjela na tri polja koja su različito tretirana u obradi površine (istočno krilo ima ujednačenu tlocrtnu liniju). Fasade su i horizontalno podijeljene na tri polja odvojena snažno profiliranim vijencima: prvo polje obuhvaća zonu prizemlja, drugo zonu prvog i drugog kata, a treće zonu trećeg kata. Prizemna je zona obrađena horizontalnim trakama stilizirane rustike, u zoni prvog i drugog kata izmjenjuju se zone plitkih stiliziranih rustičnih blokova na uglovima²⁴¹ i zone glatko obrađene žbuke u središnjim poljima, dok je cijela treća zona također glatko obrađena. Na svim su

²³⁶ Mirković, nav. dj. 1984., str. 156.

²³⁷ Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 71 – 72.

²³⁸ Mirković, nav. dj. 1984., str. 158.

²³⁹ Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 73 – 74.

²⁴⁰ Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 74.

²⁴¹ Dakle, na uvučenim dijelovima pročelne i začelne fasade te rizalitnim dijelovima zapadne fasade i ugaonim dijelovima istočne fasade.

fasadama svi konstruktivni elementi, kao i elementi dekorativne zidne plastike, obojeni bijelo, a ispuna zidova žuto.²⁴²

Vanjštini dvorca nakon njegove barokizacije glavno obilježje daje (osim raščlambe tipičnim elementima) pravilan ritam prozorskih osi: pročelna i začelna fasada imaju ih devet (središnja je udvojena), a fasade bočnih krila deset. Oblik prozora i obrada njihovih okvira sukladni su značaju i visini pojedinih etaža, a kako njihov raspored nije podređen tlocrtnom rasporedu prostorija (zbog zadržavanja starijih zidova te izvedbe kulisnih pravilnih baroknih prozora na svim fasadama), nekoliko se prozorskih otvora poklapa s pregradnim zidovima što je rezultiralo slijepim prozorima. Prozori u prizemlju zatvoreni su rešetkama od kovanog željeza, a okviri su im jednostavni i plitko profilirani. Najveći su prozori prvog kata, imaju istaknute klupčice, plitko profilirane prozorske okvire, a iznad prozorskih polja su snažno profilirane nadstrešnice u obliku greda. Prozori drugog kata začelne i pročelne fasade u zoni rizalita imaju istaknute klupčice i plitko profilirane prozorske okvire, a u uvučenim dijelovima samo istaknute klupčice koje teku kontinuirano, dok na bočnim fasadama u zonama rustike imaju samo istaknute kontinuirane klupčice, a u centralnim zonama plitko profilirane prozorske okvire i istaknute klupčice. Okviri malih prozora zone trećeg kata nisu profilirani, nego su samo naznačeni bijelom bojom.²⁴³

Slika 53: Dvorac Batthyány, fasada pročelja

²⁴² Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b. str. 94.

Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 74 – 75.

²⁴³ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 94.

Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 74.

Fasada pročelnog krila ističe se središnjom rizalito istaknutom zonom širine tri prozorske osi, od kojih je središnja udvojena. U središnjoj osi prizemnog dijela rizalitnog polja nalazi se glavni portal. Portal je flankiran plitko profiliranim stiliziranim pilastrima zaključenim volutama čiji se snažno profilirani kapiteli stapaju s konveksno istaknutim arhivoltom koji dijeli prizemlje od prvog kata i kojeg prati kamena perforirana ograda balkona s motivom ovala (jednaka onoj na glavnom stubištu). Horizontala prizemnog dijela fasade naglašena je plitko profiliranim trakama rustike, dok centralno polje rizalita s portalom daje vertikalni naglasak. Rizalitna zona prvog i drugog kata raščlanjena je s četiri pilastra velikog reda s visokim bazama koji nose arhitravno gređe i vijenac s konzolama, iznad kojeg je vijenac s uskim krovićem koji se proteže duž pročelne fasade i završava iza njenih uglova na fasadama bočnih krila.²⁴⁴ Između pilastara velikog reda nalaze se prozori prvog i drugog kata. Prozori prvog kata imaju istaknute klupčice, plitko profilirane okvire te snažno profilirane zabate, od kojih je središnji širi zbog udvojenog prozora, a prozori drugog kata imaju istaknute klupčice i plitko profilirane prozorske okvire koji sežu do arhitravne grede.²⁴⁵

Vanjskim je fasadama pridavana veća pažnja, dok su dvorišne skromnije obrađene. Prilikom obnove fasade u atriju gube renesansni izgled sa stupovima i arkadama te se pregrađuju i postaju rastvorene samo prozorima koji formatom i obradom okvira odgovaraju onima na vanjskim fasadama.²⁴⁶ Fasade unutrašnjeg dvorišta, atrijska, jednako su obrađene. Fasade su blago profiliranim vijencima između prizemlja i prvog kata te između drugog i trećeg kata podijeljene na tri vertikalne zone. Dvorišne fasade pročelnog i začelnog krila imaju po tri prozorske osi (od kojih je središnja udvojena), dok bočne fasade imaju po pet prozorskih osi. Površine zidova prizemne zone glatko su obrađene, a raščlanjene su prozorskim otvorima koji imaju plitko profilirane okvire te vratima i prolazima. U zoni prvog i drugog kata zidovi su također glatki, a raščlanjeni su plitko profiliranim vertikalnim trakama rustike u poljima između prozorskih osi, koje se protežu cijelom visinom te zone ne dodirujući vijence. Prozorski otvori prvog i drugog kata imaju plitko profilirane prozorske okvire i istaknute klupčice, s tim da su iznad prozorskih polja prvog kata snažne prozorske nadstrešnice u obliku greda. U trećoj zoni, odnosno zoni trećeg kata, zid je također glatko obrađen, a raščlanjen je malim prozorima bez profiliranih okvira.²⁴⁷

²⁴⁴ Linija ovog vijenca s krovištem zapravo je linija završnog vijenca zgrade dvorca prije dograđivanja trećeg kata koji je zamijenio mansardni krov. (Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 76)

²⁴⁵ Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 76.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 94.

²⁴⁶ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 94.

²⁴⁷ Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 77 – 78.

Slika 54 (lijevo): Dvorac Batthyány, ulazni portal

Slika 55 (desno): Dvorac Batthyány, atrij

Izgled tornja i mansardnog krova prikazan je na već spomenutoj grafici iz 18. stoljeća (slika 47), koja ujedno svjedoči da su prilikom barokizacije ostali sačuvani vanjski renesansni obrambeni zidovi s niskim cilindričnim kulama.²⁴⁸

Dvije reprezentativne gospodarske zgrade podignute su južno ispred dvorca, tako da s istočne i zapadne strane flankiraju široki prostor ispred njegova pročelja. Obje imaju tlocrt u obliku izduženog pravokutnika, nadsvođene podrumске prostorije i tri etaže (prizemlje i dva kata), a natkrivene su četverostrešnim krovom. Obje su zgrade bile podignute od čvrsta materijala i pokrivenе crijepom. Zapadna je zgrada imala nadsvođeno prizemlje, a u njoj su se nalazile stambene i gospodarske prostorije te prostorije posebne namjene, kao na primjer raskošna dvorana u prizemlju zvana *Sallaterain*, koja 1762. godine dobiva zidni oslik,²⁴⁹ stan dvorskog suca te uz njega kolarnica. Na prvom je katu dvorski sudac imao svoj namještaj, dok je na drugom katu bila žitnica. Istočna je zgrada bila isključivo gospodarske namjene te je u njoj bio podrum dvorskog suca i *Einsatz* računovođe. U prizemlju je bila velika konjušnica te spremište za vlastelinske bačve, a oba su se kata koristila za pohranu žita.²⁵⁰

²⁴⁸ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 94.

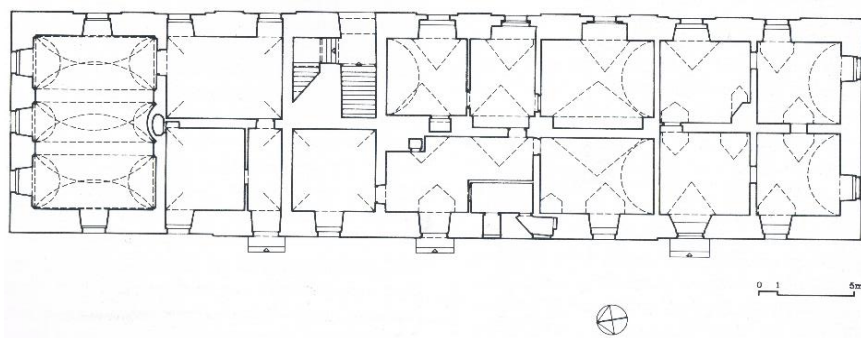
Mirković, nav. dj. 1984., str. 156 – 158.

²⁴⁹ Mirković, nav. dj. 1984., str. 164 – 165. i 172.

Danas je u toj prostoriji vjenčalonica.

²⁵⁰ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 94.

Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 65.

Slika 56: Dvorac Batthyány, zapadna gospodarska zgrada, tlocrt prizemlja

Obje su zgrade raščlambom fasada trakama rustike i oblikovanjem prozora usklađene s izgledom dvorca. Na dužim fasadama obiju zgrada nalazi se devet prozorskih osi, od kojih je pet na blago istaknutom centralnom rizalitu, dok kraće fasade imaju po tri prozorske osi (osim južne fasade zapadne zgrade koja ih ima po dvije, a na drugom katu četiri). Sve su fasade gospodarskih zgrada jednako obrađene te su plitko profiliranim vijencem koji se nalazi između prizemlja i prvog kata podijeljene na dvije zone. Prizemna je zona dekorirana plitko profiliranim horizontalnim trakama rustike, a prozorski su otvori bez profilacija. Površina zidova zone prvog i drugog kata glatko je obrađena, a prozorski otvori imaju plitko profilirane prozorske okvire (prozori drugog kata manjih su dimenzija od prozora prizemlja i prvog kata). U poljima između prozorskih osi rizalitnih dijelova javljaju se plitko profilirane okomite trake rustike, koje se ponavljaju i na uglovima zgrada. Iznad druge zone istaknut je završni vijenac sa strehom. Fasade obiju gospodarskih zgrada usklađene su s glavnom zgradom i bojama: svi konstruktivni elementi i elementi zidne dekoracije su bijeli, a ispuna zidova žuta.²⁵¹

Slika 57: Dvorac Batthyány, istočna gospodarska zgrada

Mirković, nav. dj. 1984., str. 156.

²⁵¹ Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str.78 – 79.

Mirković navodi kako fasada dvorca djeluje dosta hladno zbog vrlo odmjerenih ukrasa pa stvara dojam da je klasicistički koncipirana, iako je oblikovana sredinom 18. stoljeća. Uspoređujući fasadu ludbreškog dvorca s građom koju je iznio N. Šumi, navodi da je fasadna shema primijenjena na ludbreškom dvorcu isto tako česta pojava na mnogim slovenskim palačama 40-ih godina 18. stoljeća. Zbog toga zaključuje da, iako skladni ritam pročelja odudara od kasnobaroknih i rokoko fasada sjeverozapadne Hrvatske, fasada ludbreškog dvorca nije neobična za vrijeme u kojem je podignut.²⁵²

Horvat-Levaj ističe kako se novopodignuto južno krilo odlikuje karakterističnom baroknom aksijalnom postavom glavnog portala i ulazne veže (te oblikovanjem njenog pandana u prizemlju nasuprotnog krila), kao i reprezentativnim oblikovanjem stubišta organiziranog unutar zasebnog arhitektonski raščlanjenog prostora. Takva se prostorna organizacija odražava i u oblikovanju pročelja, na kojem aksijalnu kompoziciju izražava plitki središnji rizalit s reprezentativnim portalom i udvojenim prozorima na katovima, objedinjenim velikim redom pilastara.²⁵³

Iako u oblikovanju plemićkih razidencija 18. stoljeća prevladava težnja dinamičnom oblikovanju prostora (otvaranje četverokrlnih renesansnih sklopova u trokrilne barokne U-tlocrte s naglašenom centralnom zonom), kod barokizacije ludbreškog dvorca zadržana je četverokrlna forma. Tradicionalni tlocrt dvorca rezultat je iz adaptacije starije građevine, no Horvat-Levaj uzima u obzir i mogućnost da je izbor ponavljanja renesansne četverokrlna koncepcije utjecaj već nadolazećeg klasicizma, koji se odrazio i u kompletnom dojmu fasada usklađenih i smirenih linija.²⁵⁴ Barokni je pečat četverokrlni sklop dobio izgradnjom dviju simetričnih reprezentativno oblikovanih jednokrlnih gospodarskih zgrada, postavljenih okomito na dvorac, koje svojom postavom cijeli kompleks otvaraju prema okolnom prostoru. Dvorac na taj način postaje integriran u okolni pejzaž i urbanu strukturu naselja, a prema Horvat-Levaj intervencija na ludbreškom kompleksu dvorca jedan je od „...najefektivnijih primjera barokne interakcije unutrašnjeg i vanjskog prostora rezidencijalne građevine posredstvom osovinske kompozicije.“²⁵⁵

²⁵² Mirković, nav. dj. 1984., str. 158.

²⁵³ Horvat-Levaj, Katarina. *Barokna arhitektura*. Zagreb: Naklada Ljevak. 2015. str. 572.

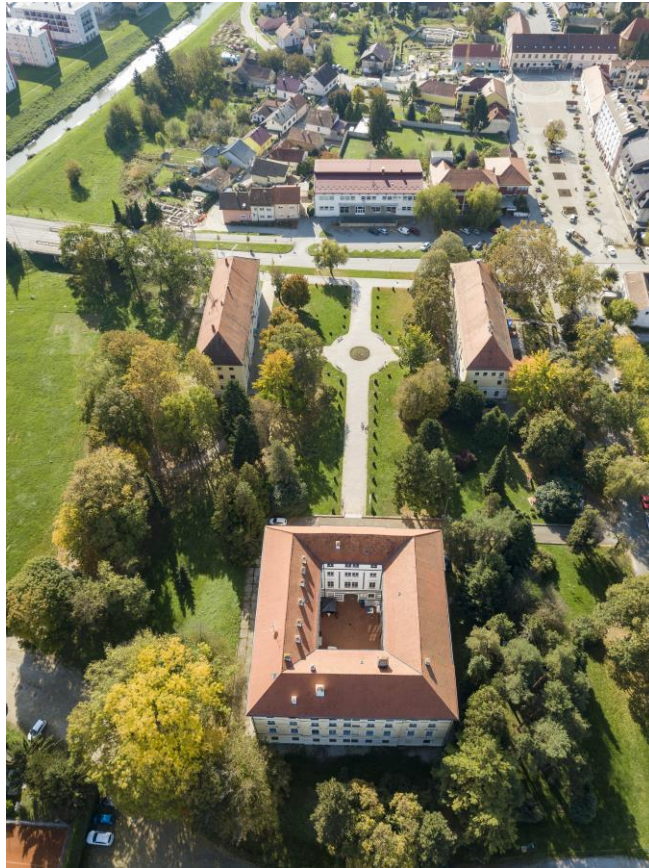
Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 94.

²⁵⁴ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 94.

²⁵⁵ Horvat-Levaj navodi kako intervencija na ludbreškom kompleksu dvorca ima brojne paralele u Austriji (pr. Hildebrandtov Schlosshof) (Horvat-Levaj, nav. dj. 2015. str. 573)

Horvat-Levaj, nav. dj. 2015. str. 572 – 573.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 94.

Slika 58: Kompleks dvorca Batthyány

Zbog potresa 1779. godine Batthyány daje pregledati dvorac i ostale vlastelinske zgrade u mjestu kako bi se procijenilo stanje i utvrdili potrebni popravci, a nakon toga su se, pogotovo tijekom 19. stoljeća, poduzimali popravci vezani uz oštećenja požarima. Ludbreški posjed u 19. stoljeću polako gubi na značenju, vlasnici u njemu sve manje borave pa se i slabije održava. Izvorni je izgled dvorca do danas uglavnom sačuvan (osim interijera²⁵⁶), a veće su se promjene dogodile jedino u zoni potkrovnne etaže i krovništva, kada je najprije nakon požara 1805. godine uklonjen toranj s lukovicom i satom iznad kapele, a nakon požara 1826. godine mansardni krov. Početkom 1840-ih najvjerojatnije su obnovljene fasade. Vanjski renesansni obrambeni zidovi s niskim cilindričnim kulama također su srušeni u 19. stoljeću.²⁵⁷

Sličnu prostornu organizaciju kompleksa (glavna četverokrilna kvadratna zgrada i dvije pravokutne gospodarske zgrade koje zatvaraju perivoj) ima i dvorac Batthyány u Kőrmendu, koji uz dvije veće ima i nekoliko manjih gospodarskih zgrada.

²⁵⁶ Od interijera je djelomično očuvan jedino oslik u dvorskoj kapeli i *Sallaterain* te dva barokna stolića i klavir.

²⁵⁷ Mirković, nav. dj. 1984., str. 156.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 94.

Perivoj

U srednjem je vijeku neposredan okoliš kaštela najčešće služio u obrambene, socijalne, gospodarske i druge svrhe vlastelinstva, a tek se kasnije, od 16. stoljeća nadalje, uređuju vrtovi i perivoji. Prema Obad Šćitarociju, perivoj u Ludbregu nastao je sredinom 17. stoljeća, odmah nakon izgradnje dvorca. Prema njegovoj klasifikaciji²⁵⁸, Dretar zaključuje da je okoliš dvorca Batthyány-Strattmann povijesni park, s tim da bi se pojam perivoja odnosio na južno dvorište između gospodarskih zgrada dvorca s nastavkom na prostor uz Gundulićevu ulicu, dok bi istočni dio prema Bednji odgovarao značajkama parka.²⁵⁹

Katastarski plan Ludbrega iz 1859. godine svjedoči da je ludbreški dvorac bio smješten unutar perivoja sa stazama uz sjevernu, zapadnu i istočnu stranu dvorca, dok je južno dvorište između gospodarskih zgrada bilo prazno.²⁶⁰ Južno je dvorište tijekom 19. stoljeća zatvoreno ogradom, a moguće je da su tada zasađene prve sadnice ukrasnog drveća oko dvorca i formirane staze-šetnice.²⁶¹ Ograda je bila u obliku niskog zidića od opeke sa stubovima u pravilnim razmacima, između kojih su bile postavljene okomite letvice. U kompleks se ulazilo kroz glavni portal u obliku dva zidana stuba sa stožastim kapitelima, koji je ujedno bio i glavni ulaz u perivoj.²⁶²

Slika 59: Slika 59. Katastarski plan Ludbrega iz 1859. godine, detalj

²⁵⁸ Obad Šćitaroci razlikuje tri pojma parkovne arhitekture, ističući kako ih je često teško razgraničiti: 1. *vrt*, manji uređeni prosotr, često ograđeni, usko vezan uz građevinu, ima estetsku vrijednost i znak je socijalnog statusa, 2. *perivoj*, veći od vrta, također uglavnom vezan uz građevinu, predstavlja visokokultivirani zeleni prostor koji služi kao mjesto društvenih zbivanja, i 3. *park*, mnogo veći prostor djelomično ili potpuno pokriven visokom vegetacijom, koji se ne more nužno nadovezivati uz građevinu. (Obad Šćitaroci, Mladen. *Hrvatska parkovna baština, zaštita i obnova*. Zagreb: Školska knjiga. 1992. str. 17 – 19)

²⁵⁹ Dretar, nav. dj. 2016. str. 217.

Obad Šćitaroci, Mladen. *Perivoji i dvorci Hrvatskog zagorja*. Zagreb: Školska knjiga. 1989. str. 84.

²⁶⁰ Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 80

Dretar, nav. dj. 2016. str. 218.

²⁶¹ Dretar, nav. dj. 2016. str. 218.

²⁶² Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 80.

Položaj kompleksa dvorca unutar naselja ograničio je prostornu raširenost perivoja tako da se on nije protezao samo oko zgrade dvorca u skladu sa simetričnom koncepcijom arhitekture, već je jedan manji dio parka bio smješten zapadno od dvorca. Kao što je već spomenuto, parkovni prostor oko ludbreškog kompleksa bio je različito oblikovan. Veći dio, koji je okruživao dvorac s tri strane te se protezao do Bednje, zauzimao je pejzažno oblikovan perivoj s nepravilno raspoređenim šetnicama, dok se zapadno od njega, na pravokutnoj duguljastoj parceli, nalazio ornamentalno oblikovan, geometrijski koncipiran vrt okružen drvoredom sa sve četiri strane. Imao je pravilno raspoređene šetnice i parcele s ukrasnim biljem, a osim na katastarskoj karti zabilježen je i na već spomenutoj grafici iz 18. stoljeća (*slika 47*). Danas više ne postoji jer su na tom mjestu izgrađene kuće (današnji prostor sa zapadne strane Gundulićeve ulice, između Gupčeve i Trga slobode), dok je pejzažno oblikovan dio prostorno sačuvan, ali nije sačuvana prvobitna organizacija vegetacije i staza.²⁶³

Razlike dijelova perivoja upućuju na to da nisu nastali u istom periodu. Ornamentalni vrtovi nastali po uzoru na francuske podižu se u 18. stoljeću i najčešće su smješteni parterno ispred glavnih pročelja pa Bobnjarić-Vučković pretpostavlja da je i ispred ludbreškog dvorca postojao takav tip vrta, okružen bočnim zgradama i ogradom s portalom, no ističe kako ne postoji dokumentacija koja bi dala točne podatke. Obad-Šćitaroci pretpostavlja da je taj prostor bio reprezentativan i parterno oblikovan. Ornamentalni vrt zapadno od dvorca također vjerojatno pripada tom razdoblju obnove kompleksa, dok je ostali dio pejzažno oblikovanog perivoja vjerojatno formiran u 19. stoljeću. Podatak da su se 1873. godine zatrpali jarci koji su još sredinom 18. st. bili ispunjeni vodom, ide u prilog pretpostavci da se park oko dvorca formirao tek kad je došlo do izravnavanja terena.²⁶⁴ Također, na detalju već spomenute razglednice s kraja 19. stoljeća pred južnim je pročeljem vrlo malo niskog zelenila, dok je najveće drveće sa zapadne i sjeverne strane.²⁶⁵ Razglednica iz 1911. godine prikazuje ogradom zatvoreni perivoj u kojem je prilično bujna vegetacija te uređena staza.

²⁶³ Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 80.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 94.

Dretar, nav. dj. 2016. str. 218.

Obad-Šćitaroci, nav. dj. 1989. str. 84 – 85.

²⁶⁴ U 19. stoljeću formirana i većina očuvanih zagorskih perivoja oblikovanih po uzoru na engleski pejzažni perivoj.

Bobnjarić-Vučković, nav. dj. 1990. str. 80.

Obad Šćitaroci, nav. dj. 1989. str. 84 – 85.

²⁶⁵ Dretar, nav. dj. 2016. str. 218.

Slika 60 (lijevo): Detalj razglednice s prikazom dvorca, Pozdrav iz Ludbrega, 1899.

Slika 61 (desno): S. Weinrebe, Pozdrav iz Ludbrega: Grad Kneza Strattmann Batyania, 1911.

Nakon devastiranja perivoja tijekom i nakon Drugog svjetskog rata, mjesne su vlasti pristupile sadnji novog drveća, no Dretar ističe kako se sadilo neplanski pa više nema egzotičnih primjeraka kakvi se mogu pronaći u obližnjim perivojima bukovečkog ili martijanečkog dvorca, a prostor između dvorskih zgrada većinom je ostao gol te su dijelovi poslužili kao parkiralište. Umjesto južnog pristupa, otvoren je zapadni, prema Gundulićevoj ulici.²⁶⁶

Nakon Prvog svjetskog rata Batthyányjevi su prodali posjed te je 1920-ih prostor nekadašnjeg renesansnog vrta rasparceliran i prodan seljacima koji su tu podigli kuće. Godine 1923. Batthyányji gube rezidenciju u Ludbregu, a dvorac je 1939. godine otkupila općina Ludbreg. Za vrijeme Drugog svjetskog rata dvorac je vandaliziran kada je u njemu boravila njemačka i domobranska posada, a 1944. godine njemačka posada u potpunosti uništava dvorac i perivoj (razbijeni su svi prozori, vrata, barokne zemljane peći i pod te posječen veliki dio parka). Nakon rata počinje obnova te su u dvorcu uređene prostorije za razne urede, ustanove i zadruge, no tada dolazi do izrazite degradacije izborom neodgovarajućih namjena. Pretvaranjem dvorca u tvornicu *Varteksa* velik je dio unutrašnjosti izmijenio svoj izgled jer ga je trebalo prilagoditi pogonima.²⁶⁷ Tek je obnova dvorca 90-ih godina i njegovo pretvaranje u restauratorsku radionicu za evakuaciju umjetnina iz ratom ugroženih područja značila je početak njegovog spašavanja.²⁶⁸

I gospodarske su zgrade dobile novu namjenu. U zapadnoj je zgradi smještena gradska uprava, a s njene se zapadne strane nalazi se spomenik, odnosno bista Stjepana Radića. Tu je uređeno

²⁶⁶ Dretar, nav. dj. 2016. str. 219.

²⁶⁷ Mirković, nav. dj. 1984., str. 156.

Dretar, nav. dj. 2016. str. 219.

Marković, nav. dj., str. 77.

²⁶⁸ Winter, nav. dj. 2000a, str. 91.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 100.

i malo igralište koje uključuje i muzikalnu ogradu te cvjetnu skulpturu aviona u čast Rudolfu Fiziru.

Slika 62: Spomenik Stjepanu Radiću ispred gradske uprave

Slika 63: Igralište ispred zapadne gospodarske zgrade dvorca Batthyány

Istočna gospodarska zgrada dvorca također je mijenjala svoje funkcije, u njoj je svoje prostorije imala tvornica cipela *Budućnost*, zatim različite udruge i društva, a od 2015. godine tu je smještena srednja škola.²⁶⁹ Istočno od gospodarske zgrade uređen je sportski park sa spravama za vježbanje te dječje igralište, a sve je opremljeno klupama, koševima za smeće te javnom česmom s pitkom vodom. Još jedna takva česma nalazi se ispred gore spomenute zapadne gospodarske zgrade dvorca u kojoj se nalazi gradska uprava.²⁷⁰

Slika 64: Sportski park i igralište istočno od kompleksa dvorca

Godine 2014. pristupilo se uređenju prostora ispred dvorca prema uzoru na barokni park koji se nalazio na prostoru današnje Gundulićeve ulice. Uređene su staze, zasađeno je cvijeće i grmlje, postavljene su klupe te je probijanjem niskog zidića na platou pred dvorcem i

²⁶⁹ Grad Ludbreg – Centar svijeta. 23. veljače 2015. (<https://ludbreg.hr/srednja-skola-ludbreg-i-sluzbeno-otvorena/>, pristupljeno 12. ožujka 2021.)

²⁷⁰ Grad Ludbreg – Centar svijeta. 11. srpnja 2019. (<https://ludbreg.hr/postavljene-dvije-cesme-s-besplatnom-pitkom-vodom/>, pristupljeno 12. ožujka 2021.)

postavljanjem nekoliko stepenica ponovno uspostavljena komunikacija između perivoja i povišenog terena dvorca.²⁷¹ Nažalost, bunar koji se nalazio u samom središtu perivoja je uklonjen, iako se mogao iskoristiti za fontanu, a na istočnom i sjevernom dijelu nekadašnjeg parka nalaze se tereni NK *Podravine* i Teniskog kluba.²⁷²

Slika 65 (lijevo): Skica uređenja perivoja iz 2014. godine
Slika 66 (desno): Perivoj 2020. godine

Nasuprot kompleksa dvorca nalazi se Otvoreno učilište *Dragutin Novak* (danas Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* Ludbreg), građeno od 1960. do 1965. godine. To je jednokatna zgrada pravokutnog tlocrta u koju su smješteni mnogobrojni sadržaji: od kinodvorane, konferencijskih dvorana, prostorija Radio Ludbrega, poslovnih prostora do knjižnice. Glavno je pročelje simetrično, raščlanjeno grupama od po tri prozora, a u središnjoj prizemnoj zoni dekorirano kamenom oplatom, kako je to bilo uobičajeno na srodnim poslijeratnim „zadružnim domovima“. Potezom prozora između streha dvodijelnog kosog krova omogućena je direktna svjetlost posljednjoj etaži.²⁷³ Godine 2020. započeli su radovi na energetskej obnovi zgrade tijekom kojih je obnovljena i fasada.²⁷⁴ Istočnije niz prometnicu, između kompleksa dvorca i zgrade učilišta, nekad se nalazio vatrogasni dom sa zvonikom, koji je srušen kada se grad počeo širiti na istočnu obalu Bednje.

²⁷¹ *Grad Ludbreg – Centar svijeta*. 29. kolovoza 2014. (<https://ludbreg.hr/uredenje-parka-dvorca-batthyany/>, pristupljeno 12. ožujka 2021)

Grad Ludbreg – Centar svijeta. 28. listopada 2014. (<https://ludbreg.hr/radovi-na-uredenju-parka-dvorca-batthyany/>, pristupljeno 12. ožujka 2021)

²⁷² Dretar, nav. dj. 2016. str. 219 – 220.

²⁷³ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b. str. 112 – 113.

²⁷⁴ *Krenuli radovi na energetskej obnovi zgrade*. Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak*. 2. srpnja 2020. (<https://czkidn.hr/krenuli-radovi-na-energetskej-obnovi-zgrade/>, pristupljeno 12. ožujka 2021.)

Slika 67 (lijevo): Otvoreno učilište "Dragutin Novak" (desno) i stari vatrogasni dom (lijevo) srušen zbog izgradnje ceste
Slika 68 (desno): Centar za kulturu i informiranje "Dragutin Novak" 2020. godine

Stara pučka škola

Godine 1899. podignuta je i stavljena u upotrebu nova zgrada pučke i više pučke škole, jednokatnica s pet učionica, zbornicom i stanom za „ravnajućeg učitelja“ izgrađena kao historicistička građanska uglovnica. Na pročeljima dominiraju dvostruki razdjelni i naglašeni krovni vijenac te ritam različito uokvirenih prozora prizemlja i prvog kata. Glavno pročelje okrenuto trgu bilo je simetrično raščlanjeno s devet prozorskih osi, dok je bočno pročelje imalo blago istaknuti ugaoni rizalit s dvije osi slijepih otvora, na koji se nastavljala fasada s pet prozorskih osi. Ploha zida drugačije je tretirana u prizemlju i na katu; kvadrati stilizirane rustike naglašavali su uglove i prizemlje, dok su prozore prvog kata flankirali jednostavni plitki pilastri i ravni istaci natprozornika. Ulazni portal, naglašen prozorskim otvorom prvog kata sa trokutnim zabatom natprozornika, nalazio se u središnjoj osi rizalitnog istaka. Ispod krovnog vijenca bio je niz malih ovalnih otvora, odzračnika visokog tavanskog prostora. Zgrada škole bila je koncipirana na način da se može nastaviti izgradnja u kontinuiranom nizu. Prema Jališić Eneršić zgrada škole „... uspješno je korespondirala sa susjednim baroknim dvorcem obitelji Batthyány.“²⁷⁵ Kako je bila smještena između vjekovnih žarišta, crkve i dvorca, svojim je ograđenim brižno koncipiranim zelenim vrtom dobrim dijelom oblikovala i sam trg. Godine 1975. dovršava se drugi dio škole na Zgališću (započete 1960. godine), pa je stara pučka škola srušena, a da se za nju nije pokušala naći nova namjena. Na njenom je mjestu podignuta jednokatna „zgrada suzdržanog gabarita“²⁷⁶, ravnog krova i opločena opekam, u kojoj se i danas nalaze banka i pošta (slika 70).²⁷⁷

²⁷⁵ Jališić Ernečić, Draženka. "Stara pučka škola." u: *Historicizam u Hrvatskoj*. knjiga II. ur. V. Maleković. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt. 2000b. str. 546.

²⁷⁶ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 238.

²⁷⁷ Radović Mahečić, nav. dj. 1997a, str. 108. i 111 – 113. Petrić, nav. dj., str. 55.

Nasuprot njoj je ubrzo izgrađena dijelom trokatna, a dijelom četverokatna suvremena zgrada s velikim dućanom u prizemlju i stanovanjem na katovima, naglašene krovne kape, kako je 80-ih godina bilo u modi. Glavni je trg tako u potpunosti izgubio stari, a još nije definirao svoj novi izgled.²⁷⁸

Slika 69 (lijevo): Stara pučka škola početkom 20. stoljeća

Slika 70 (desno): Zgrada banke i pošte izgrađena na mjestu stare pučke škole

Ispred zgrade banke i pošte nalazi se oglasni stup, a malo dalje postavljeno je i pametno stablo,²⁷⁹ solarna instalacija s utičnicama i USB-priključcima. Na tom je prostoru postavljen popularni okvir za fotografiranje s motivom koncentričnih kružnica „centra svijeta“ koji baš i nije najsretnije rješenje.

Slika 71 (lijevo): Pametno drvo na ludbreškom trgu

Slika 72 (desno): Trg Sv. Trojstva, pogled od sjevera prema jugu

Na središnjem dijelu trga, s južne strane lipe, nalazi se pil Svetoga Trojstva koji nosi skulpturalnu kompoziciju s nekoliko svetačkih kipova na zajedničkom postolju. Pil je uklonjen

Jalšić Ernečić, nav. dj. 2000b, str. 546.

²⁷⁸ Radović Mahečić, nav. dj. 1997a, str. 113.

²⁷⁹ Trajković, Sergej. „U Ludbregu 'posadili' pametno drvo, na kojemu se mogu puniti mobiteli, ali i električni bicikli.“ *Jutarnji list*. 09. svibanj 2016. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/zagreb/u-ludbregu-posadili-pametno-drvo-na-kojemu-se-mogu-puniti-mobiteli-ali-i-elektricni-bicikli-3734017> (pristupljeno 20. studenoga 2020.)

nakon Drugog svjetskog rata, a do onda je bio smješten u centralnom dijelu trga, flankiran kandelabrima i stablima lipe te ograđen niskom ogradom od kovanog željeza i natkriven limenom nadstrešnicom – baldahinom. Na visokom bogato profiliranom kvadratičnom kamenom postamentu centralno je postavljen stub sa skulpturalnom kompozicijom Sv. Trojstva, koja je nakon uklanjanja bila pohranjena u cinktoru župne crkve. Stub sa Svetim Trojstvom flankiran je skulpturama sv. Florijana i sv. Roka na vlastitim nižim postamentima. Nakon uklanjanja pila skulptura sv. Roka također se nalazila u cinktoru, dok je sv. Florijan bio smješten u nišu bočnog portala cinktora. Na temelju položaja danas sačuvanog stabla lipe rekonstruirana je točna pozicija pila.²⁸⁰ Godine 2000. pil je restauriran i vraćen na trg, smješten malo bliže hotelu, a 2006. godine predložen je za zaštitu.²⁸¹

Slika 73 (lijevo): Pil Svetog trojstva, 1937. godine

Slika 74 (desno): Restaurirani pil Svetog Trojstva vraćen 2000. godine

Na južnoj je strani trga do 2016. godine bila fontana koja je premještena u Vinogradsku ulicu²⁸² te je sada na njenom mjestu postavljeno dječje igralište. Fontana pod nazivom *Svjetionik svijeta* autora Paula Wiedmera²⁸³ postavljena je na trg 1997. godine.²⁸⁴ Od ostale urbane opreme tu su postavljene klupe, sat i ploča s planom grada.

²⁸⁰ Baričević, Doris. „Javna plastika.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997a. str. 242.

Bobnjarić – Vučković, Venija. “Kratik pregled sitne sakralne arhitekture i javne plastike.” u: *Podravski zbornik*. br. 19/20. 1993. Str. 160 – 161.

²⁸¹ *Pil Svetog Trojstva*. <https://visitludbreg.hr/pil-svetog-trojstva/>, pristupljeno 19. listopada 2021)

Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

²⁸² *Grad Ludbreg – Centar svijeta*. 25. srpnja 2016. <http://ludbreg.hr/fontana-ponovo-u-funkciji/> (pristupljeno 19. studenoga 2020.)

²⁸³ Paul Wiedmer švicarski je umjetnik rođen 1947. godine

²⁸⁴ *Fontana Svjetionik svijetu* (<https://visitludbreg.hr/fontana-svjetionik-svijetu/>), pristupljeno 9. rujna 2021)

Slika 75 (lijevo): Južna strana Trga Sv. Trojstva

Slika 76 (desno): Igralište na južnoj strani Trga Sv. Trojstva

Arheološki park Iovia

Godine 1813. u pisanim se izvorima na južnoj strani trga istočno od gostionice i trgovine spominje nova pošta. To je bila jednokatna zgrada gotovo kvadratičnog tlocrta s jednostavno uokvirenim otvorima. Zabilježeno je da je imala mali podrum, tri sobe s ispostavom, komoru i kuhinju te da je uz nju bila podignuta i drvena staja za osam konja.²⁸⁵ Ako se uzme u obzir oblik tlocrta, može se pretpostaviti da se na njenom mjestu nalazila stara zgrada policije jer je na katastarskom planu iz 1859. godine na tom mjestu upisan „kvadratičan tlocrt“. Zgrada stare policije srušena je kako bi se omogućilo istraživanje i uređenje arheološkog parka.

Recentno otvoreni Arheološki park sastoji se od restauriranih nalaza termi te vjerojatno vile tipa portik i peristil, objekata izgrađenih tijekom druge polovice 1. stoljeća, a napuštenih najkasnije do 420. godine, uz koje je na mjestu nekadašnje kuće Somođi podignuta višenamjenska građevina s izložbenim prostorom, suvenirnicom, prostorijama turističke zajednice i multimedijalnim prezentacijskim prostorom.²⁸⁶

²⁸⁵ *Topografski opis vlastelinstva Ludbreg iz 1813. godine* Marković, nav. dj., str. 76.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 105.

Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 132 – 134.

²⁸⁶ *Arheološki park Iovia* (<http://iovia.hr/arheolosko-nalaziste/>, pristupljeno 24. ožujka 2021)

„Svečano otvoren arheološki park Iovia.“ *Ludbreške e-novine*. 10. svibnja 2021. (<https://ludbreske-novine.com.hr/svecano-otvoren-arheoloski-park-iovia/>, pristupljeno 11. Svibnja 2021.)

Slika 77 (lijevo): Višenamjenska građevina s izložbenim prostorom u sklopu arheološkog parka Iovia
Slika 78 (desno): Arheološki park Iovia

Gostionica *K orlu* i trgovina

Na južnoj strani trga, između crkve i arheološkog parka, nalaze se hotel i restoran čije postojanje na toj lokaciji možemo pratiti od 17. stoljeća. Današnji hotel nekada je bio u funkciji gostionice, koja je u svom gabaritu očuvana do danas. U već spomenutim bilježničkim spisima iz 1731. godine sačuvan je opis „novosagrađene gostionice na praznom prostoru usred trga, cijele od opeke, pokrivene crijepom“. To je bila jednokatnica pravokutnog tlocrta i jednostavnog pročelja širine sedam prozorskih osi.²⁸⁷ Ispod cijele zgrade nalazio se svođeni podrum, a u prizemlju malo spremište, soba i komora te kuhinja i velika gostinjska soba. Uz nju se nalazila prostrana veža sa stubištem na kat gdje je duž hodnika bilo još pet soba za goste. Podnice prizemlja i kata bile su popločene opekom, vrata su bila od mekog drva, prozori od ariša, a svi okovi od običnog crnog kova. U dvorištu je s južne strane bila smještena staja za konje i kolarnica pokrivena slamom, a uz njih se nalazio i zdenac.²⁸⁸

Nekoliko godina kasnije u spisima je zabilježena gostionica *K orlu* (*Adler*), koja odgovara ranije opisanoj, a spominje se da je dozidana uz *Racki stan*, dakle stariju zgradu. Zapisano je da je zgrada od dobra materijala i pokrivena crijepom, i ovdje se spominje svođeni podrum, ali i dva svođena prostora za trgovanje (*Wolb*) u prizemlju, dok su na katu bile 4 sobe i 2 kuhinje. U dvorištu su se nalazile drvene gospodarske zgrade pokrivena slamom.²⁸⁹

Zgrada pravokutnog tlocrta ucrtana je na planu grada iz 1775. godine, što odgovara gostionici, a *Veliku gostionicu* spominje i popis iz 1779. godine.²⁹⁰ Prema Ilijanić i Mirković, zgrada koja

²⁸⁷ Marković, nav. dj., str. 72.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 105.

²⁸⁸ Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 133.

²⁸⁹ Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 133.

²⁹⁰ Radović Mahečić, Darja. „Gostionica“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997a. str. 237.

se 1779. godine spominje kao „bivša kapetanska kuća“, kao i bivša *Racka kuća*, vjerojatno su bile stan zapovjednika vojnih jedinica u Ludbregu i stan haramijskog vojvode. Te su kuće morale biti razmjerno prostrane kad je 1640. godine prilikom regrutiranja vojnika u Ludbregu regrutska komisija Štajerskih staleža ručala kod vojvode.²⁹¹ Ovi zapisi svjedoče kako je današnji restoran stariji od hotela, odnosno nekadašnje gostionice, te da je nekada bio u funkciji trgovine i kapetanske kuće.

Godine 1813. ponovno se spominju nepromijenjena Velika gostionica na Trgu Svetog Trojstva i trgovina zapadno do nje, s velikim lučnim otvorima u prizemlju, nadsvođenim skladištem i trgovčevim stanom od 6 soba te drvenom stajom.²⁹² Tri godine kasnije nalazimo opis koji svjedoči da su na „vlaškoj“ kući, u kojoj je trgovina, vrata križnim pojačanjem osigurana, dok su ulična dvostruka te zaštićena prikrivenom bravom i posebnim zasunom s dva vijka na krajevima. Trgovina je bila opremljena policama za robu i pultom za trgovanje.²⁹³

Na katastarskoj karti iz 1859. godine ucrtane su obje zgrade, a o značaju gostionice za društveni život mjesta svjedoči podatak da je u njoj velikoj dvorani 1867. godine održana Hrvatsko-slavonska gospodarska izložba. Gostionica je 1879. godine zabilježena kao svratište *K crnom orlu* u kojem se održavaju koncerti, a u njoj je dvorani u istočnom dijelu prizemlja potkraj stoljeća djelovala i *Hrvatska čitaonica*.²⁹⁴

Svratište *K crnom orlu*, čija je zgrada u to vrijeme bila zapuštena i derutna, 1926. godine kupuje i preuređuje Viktor Fizir.²⁹⁵ Fizir je preoblikovao i uredio okolinu hotela, koji dobiva i *ljetnu baštu* gdje je kasnije, pred Drugi svjetski rat, izgradio kino-dvoranu. Osim pomoćnih prostorija

²⁹¹ Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 134.

²⁹² *Topografski opis vlastelinstva Ludbreg iz 1813. godine* Marković, nav. dj., str. 76.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 105.

Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 132 – 134.

²⁹³ Ilijanić, Mirković, nav. dj., str. 134.

²⁹⁴ Radović Mahečić, nav. dj. 1997a, str. 237.

Winter, nav. dj. 2000b, str. 285.

Keglević, Stjepan. „Gospodarska izložba u Ludbregu 1867. godine: politička situacija u Hrvatskoj.“ u: *Podravski zbornik*. br. 18. 1992: 279 – 285.

²⁹⁵ Viktor Fizir, bratić konstruktora aviona Rudolfa Fizira, bio je član Mjesnog odbora, kasnije Mjesne zajednice Ludbreg, sve do duboke starosti. Osim što se zalagao za uvođenje pruge u Ludbreg, u njegovo je vrijeme bilo mnogo inicijativa za uređenje Ludbrega: uređenje i asfaltiranje ulica, uređenje nogostupa, sadnja drvoreda, uređenje okoline ribnjaka i pretvaranje te površine u parkovnu površinu, izgradnja gradske komunalne infrastrukture, širenje grada, kulturni programi, sportski programi... (Novak, F., nav. dj., str. 37.)

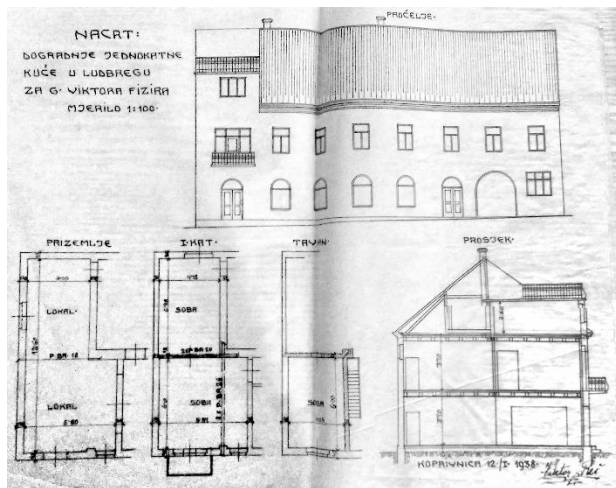
uz hotel (garaže, spremišta za ugljen i drva, naftu itd.), Fizir je izgradio *mašinhau*s, tj. strojarnicu za prvu ludbrešku električnu centralu.²⁹⁶

Na razglednicama iz međuratnog razdoblja na gostionici su naglašeni prozorski okviri i razdjelni vijenac na pročelju. Zgrada je u potpunosti preuređena 1976. godine, kada su od starog hotela ostali samo zidovi i donekle vanjski izgled.²⁹⁷ Hotel je ponovno preuređen i moderniziran 2008. godine. Nakon toga je, 2015. godine, preuređen i restoran (bivša trgovina) koji je rustikalni stil zamijenio modernim izgubivši time dio autohtone atmosfere.

Slika 79 (lijevo): Lijevo gostionica "K crnom orlu", između nje i crkve trgovina, 1926(?)

Slika 80 (desno): Lijevo hotel "Amalija", između njega i crkve restoran, odnosno pivnica "Mejaši"

Slika 81 (lijevo): Viktor Reš, nacrt dogradnje za kino Viktora Fizira, 1938. godine

Slika 82 (desno): Kino Viktora Fizira (Trg Svetog Trojstva Ludbreg: svratište K crnom Orlu), 1947.

Južni potez zgrada koji formira južno pročelje trga, a koji čine Trg Svetog Trojstva kbr. 25, 26, 27 te Preradovićeve kbr. 2, *Konzervatorskom* je studijom predložen za zaštitu, jednako kao i jugozapadni potez prizemnica na Trgu Svetog Trojstva kbr. 2, 3, 4 i 5. Oba su poteza istom

²⁹⁶ Novak, F., nav. dj., str. 35.

²⁹⁷ Radović Mahečić, nav. dj. 1997a, str. 237.

studijom određena kao kulturna baština lokalnog značenja.²⁹⁸ Na kbr. 26 i 27 nalaze se spomenuti hotel i restoran (nekad gostionica i trgovina), dok su građevine na kbr. 25 i Preradovićevoj 2 srušene kako bi ustupile mjesto Arheološkom parku sa pripadajućom višenamjenskom građevinom. Prizemnice jugozapadnog poteza postoje i danas, iako nešto izmijenjenih otvora.

U kratkoj ulici koja spaja Trg Sv. Trojstva i Ulicu Petra Zrinskog na sjevernoj je strani još 90-ih godina stajala prizemnica paralelna s ulicom, s gospodarskim zgradama izmijenjenih otvora u dvorištu, na čijem je ulazu upisana 1894. godina. To je rodna kuća ludbreškog književnika Mladena Kerstnera, kojoj je naknadno podignut kat za stanovanje, dok su u prizemlju danas poslovni prostori. Portal veže ima status kulturne baštine lokalnog značenja te je predložen za zaštitu već spomenutom *Konzervatorskom studijom*. O srodnim stambeno-gospodarskim gradnjama svjedočila je još krajem 90-ih u potpunosti očuvana gradnja u Ulici Petra Zrinskog 6, na ulazu datirana 1891. godinom,²⁹⁹ koja je u međuvremenu srušena.

Slika 83 (lijevo): Rodna kuća Mladena Kerstnera

Slika 84 (desno): Portal s uklesanom 1894. godinom

Crkva Presvetog Trojstva

Kao što je već spomenuto, na jugoistočnom rubu Trga Sv. Trojstva nalazi se ludbreška župna crkva. Tomičić smatra da je kontinuitet kulturnog mjesta možda potvrđen opstojnošću crkvenog titulara još od vremena kasne antike. Titular današnje crkve posvećene Presvetom Trojstvu svojstven je upravo kasnoantičkom naselju dugoga kontinuiteta te Tomičić pretpostavlja kako je antička *Iovia* ime baštinila od vrhovnog rimskog božanstva Jupitera. Kapitolinskoj trijadi Jupiteru, Junoni i Minervi podizani su trodijelni hramovi, najčešće na *forumu*, a pobjedom

²⁹⁸ Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

²⁹⁹ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b. str. 106.

Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

kršćanstva takve su se trijade poistovjećivale sa Svetim Trojstvom.³⁰⁰ Zbog toga je Tomičić uvjeren kako je barem 381. godine *Iovia* imala crkvu posvećenu Svetom (Presvetom) Trojstvu.³⁰¹

Crkva je svoj današnji oblik dobila u 17. stoljeću barokizacijom starije sakralne građevine koja se spominje već 1334. godine, a sukladno tome je i pravilno orijentirana te smještena na povišenom platou uz južni rub povijesne jezgre naselja (vjerojatno nekadašnjem gradištu).³⁰² Winter pretpostavlja da su od starije crkve sačuvani vanjski zidovi, koji su tada bili mnogo niži i zidani od materijala rimskih ruševina. Crkva je tada bila mnogo skromnija, bez tornja³⁰³ i pjevališta, presvođena stropom od istesanih hrastovih greda i pokrivena hrastovim daščicama, te je stajala na otvorenom prostoru na kojem je bilo groblje.³⁰⁴

Zahvaljujući čudesnoj pretvorbi vina u Krv Kristovu, u vrijeme Thuroczyja Ludbreg postaje važno hodočasničko središte, a relikvija je u 18. stoljeću prenesena iz dvorske kapele u župnu crkvu, gdje se čuva i danas. Porast vjerskog značenja Ludbrega utjecao je vjerojatno i na kasnogotičku obnovu njegove župne crkve.³⁰⁵ Vjerojatno je crkva već bila podignuta kad joj je negdje u crkvenom dvorištu dodan mali tornjić-zvonik. Ispod cijele su se crkve nalazile kripte u kojima su sahranjivani ugledni mještani i svećenstvo. Godine 1912. ludbreški je župnik Ivan Bočkaj dao postaviti novi keramički pod i od onda se ne zna gdje je ulaz u ove grobnice, a svi su dokumenti o tome tko je i kada sahranjen nažalost uništeni.³⁰⁶

Kanonska vizitacija iz 1649. godine svjedoči o ponovnoj gradnji crkve, kada je brod još uvijek otvoren, ali je dovršena sakristija i natkriveno svetište te piloni podignuti do visine čovjeka.³⁰⁷ Prije 1659. godine piloni su dovršeni te su preko njih postavljeni lukovi koji drže svod, a

³⁰⁰ Najbliži primjer kapitolinske trijade tvori arhitektonski sklop foruma, trijemova, tri hrama i plastike najviše umjetničke razine (Minerva), otkriven u nedalekom antičkom središtu Aquae Iuliae. (Tomičić, nav. dj., str. 34)

³⁰¹ Tomičić, nav. dj., str. 34.

³⁰² Horvat-Levaj, Katarina. „Župna crkva Presvetog Trojstva.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997d. str. 217.

Mirković, nav. dj. 1984., str. 164.

³⁰³ Takve seoske crkve imale su zvona na debelom hrastovom stupu ili na deblu kojemu bi se ostavile dvije grane i među njih se objesilo zvono. (Winter, nav. dj. 2000b, str. 17)

³⁰⁴ Winter nav. dj. 2000b, str. 17. i 43 – 50.

³⁰⁵ Winter, nav. dj. 2000b, str. 17.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 67.

Petrić, nav. dj. str. 45.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a. str. 124 – 126.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997d, str. 217.

³⁰⁶ Winter, nav. dj. 2000a, str. 62. i 81.

³⁰⁷ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997d, str. 217.

vanjski su zidovi nadozidani u visinu. Crkva je tada bila popločena ciglom, u svetištu je bio novi zidani žrtvenik, a postavljeni su i novi ostakljeni prozori. U novom su tornjiću bila dva zvona.³⁰⁸ Godine 1680. crkva je nadstvođena u cijelosti, sa zidanim pjevalištem na stupovima koje formira narteks. Takva tlocrtna organizacija (kvadratično trobrodno tijelo, poligonalno svetište sa sakristijom sa sjeverne strane i zvonikom sred pročelja) nastala je dakle polovicom 17. stoljeća te se održala do danas.³⁰⁹

U 17. stoljeću crkvu daruje obitelj Erdödy i u to su vrijeme na njoj izvršeni najzamašniji radovi te crkva onda ima najbogatiji inventar.³¹⁰ Početkom 18. stoljeća pokroviteljica crkve je Eleonora Strattmann-Batthyány, a 1732. godine vlastelinstvo je nabavilo nove orgulje i postavilo stalnog orguljaša.³¹¹ Za vrijeme župnika Pavla Radovića crkva dobiva barokni interijer, no iz tog je vremena ostala samo propovjedaonica između 1747. i 1750. godine.³¹²

Godine 1815. započinje još jedna obnova te je većina radova završena 1829. godine, no inventar iz tog vremena danas više ne postoji. Tada su postavljene nove klupe i nabavljeni triptisi za pokrajnje oltare. Crkva je dobila zvjezdasti svod i slikane crkvene zastore, u svetištu je naslikan veliki grb obitelji Batthyány, a povećanjem starijih prozora izvedeno je i današnje osvjetljenje. Cijela je zgrada bila obnovljena i izvana.³¹³

Od 1938. do 1940. godine slikar Mirko Rački izrađuje deset fresaka koje postoje još i danas.³¹⁴ Interijer crkve je u dobrom stanju, a recentno su završena istraživanja te obnova fasade cinktora i same crkve.

³⁰⁸ Winter, nav. dj. 2000b, str. 20 – 21.

³⁰⁹ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997d, str. 217.

³¹⁰ Winter, nav. dj. 2000b, str. 36.

³¹¹ Winter, nav. dj. 2000b, str. 22.

Ne zna se je li crkva i prije tog vremena imala orgulje i orguljaša. Nove orgulje nabavljene su 1904. godine, a stare su prenesene u kapelu Sv. Antuna u Selniku te nakon Drugog svjetskog rata uništene. (Winter, nav. dj. 2000b, str 22 – 23)

³¹² Horvat, A., nav. dj., str. 219.

Winter, nav. dj. 2000b, str. 21.

Mirković, nav. dj. 1984., str. 177 – 178.

³¹³ Winter, nav. dj. 2000b, str. 30 – 33.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 98.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997d, str. 218.

U 19. stoljeću u crkvi su planirane radikalne promjene u prostornoj organizaciji, no tadašnji je projekt izgradnje novog svetišta sa sakristijom na mjestu južne bočne kapele i oblikovanje novog portala u njegovoj osi na sjevernoj fasadi ostao neizveden. (Horvat-Levaj, nav. dj. 1997d, str. 220)

³¹⁴ Winter, nav. dj. 2000b, str. 51 – 52.

Mirković, Marija. „Starije zidno slikarstvo.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 165.

Tlocrt crkve pomalo je neobičnih kvadratnih proporcija, a razlog je vjerojatno proširenje jednobrodne gotičke crkve.³¹⁵ Narteks i tijelo crkve zajedno čine pravokutnik postavljen u smjeru sjever – jug pa je tako širina veća od dužine. Narteks se pruža cijelom širinom pročelja na kojem su troja vrata u osi svakog broda, a središnja imaju pristup kroz prizemlje zvonika koji je na zapadnoj strani na središtu pročelja te izlazi u prostor. Sa sjeverne strane narteksa nalazi se tornjić kružnog presjeka sa stepeništem koje vodi do pjevališta i koji također izlazi u prostor. Crkva je četirima pilonima križnog presjeka podijeljena na tri broda, a središnji je brod širi od bočnih. Trobrodnost crkve je „posve izuzetna“ jer „trobrodne su župne crkve u tim krajevima vrlo rijetke“.³¹⁶ Ispred glavnog broda između pilona se nalaze dva stupa. Nasuprot pilona na zidovima bočnih brodova nalaze se pilastri, a s vanjske strane usporedno s pilastrima su kontrafori koji se nalaze i na uglovima narteksa, na uglovima sporednih brodova te na svetištu. Između kontrafora su polukružno zaključeni prozorski otvori. Naglašena je longitudinalna os ulazni dio – tijelo – svetište. Poligonalno svetište nalazi se na istočnoj strani te je malo uže od glavnog broda, a u njegovom plitkom trostranom završetku s vanjskim kontraforima Horvat-Levaj prepoznaje karakteristike modificirane gotike, tipične za 17. stoljeće.³¹⁷

Sa sjeverne strane svetišta nalazi se kvadratna sakristija koja je stepeništem povezana sa propovjedaonicom u glavnom brodu. Povezana je i sa svetištem te ima vrata i na istočnom zidu. Na južnoj je strani krajem 17. stoljeća, tipično za to stoljeće, prigradna polukružno zaključena bočna kapela Blažene Djevice Marije³¹⁸ koja izlazi u prostor te joj se na istočnom i zapadnom zidu nalaze prozorski otvori. U glavnom brodu i svetištu svodovi su bačvasti sa susvodnicama, dok su u bočnim brodovima, sakristiji, narteksu, prizemlju zvonika i bočnoj kapeli križni.³¹⁹

Reberski, Ivanka. "Sakralno slikarstvo XX. stoljeća." u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997c str. 179 – 181.

³¹⁵ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 128.

³¹⁶ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 127.

Zagrebačka katedrala i sv. Marko na Gradecu također su trobrodne.

³¹⁷ Horvat-Levaj, nav. dj. 2015, str. 80.

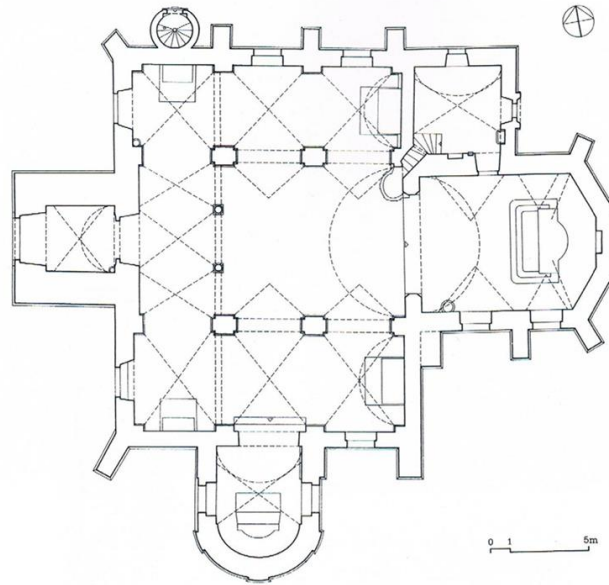
U kontinentalnoj se Hrvatskoj u 17. stoljeću gradi niz crkava s takvim poligonalnim svetištem, npr. crkva sv. Anastazije u Samoboru (1671 - 1675). (Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 127)

Pitanjem gotike u baroku bavi se i Botica, Dubravka. "Gotika u baroku. Problemi stila u arhitekturi 17. stoljeća na izabranim primjerima." u: Radovi Instituta za povijest umjetnosti. no. 28. 2004: 114 – 125. (<https://hrcak.srce.hr/224158>, pristupljeno 16. srpnja 2021)

³¹⁸ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997d, str. 218.

Horvat-Levaj, nav. dj. 2015, str. 83.

³¹⁹ Oblikovanje svodova također je tipično za vrijeme nastanka. Bačvasti svodovi sa susvodnicama javljaju se i u isusovačkoj crkvi sv. Katarine u Zagrebu. (Horvat Levaj, nav. dj. 1997a, str. 127)

Slika 85: Župna crkva Presvetog Trojstva, tlocrt

Glavni brod i svetište viši su od bočnih brodova, a trijumfalni je luk polukružan i položen na nosače skošenih bridova (još jedan gotički element ili reminiscencija)³²⁰. Zidano pjevalište na stupovima formira nadsvođeni narteks. Pjevalište nose piloni, a između pilona glavnog broda postavljena su dva kamena toskanska stupa. Ograda pjevališta je zidana i ravna. Kapela Blažene Djevice Marije prema brodu je otvorena polukružnim lukom na pilastrima profiliranih kapitela.

Brodovi i svetište natkriveni su trostrešnim krovovima jednake visine, dok je iznad južne bočne kapele niži krov koji prati njen zaobljeni oblik. Zasebni krov imaju sakristija te obli tornjić sa zavojitim stubištem.

Pročeljem dominira crkveni toranj, odnosno zvonik koji cijelim volumenom izlazi u prostor. Podignut je u 17. stoljeću te oblikovan sukladno vremenu u kojem nastaje, obnovljen 1733. godine s baroknom lukovicom na vrhu, a godinu kasnije postavljen je i sat.³²¹ Godine 1829. zvonik je nadograđen i dobiva novu baroknu kapu te se u njemu probija novi ulaz.³²² Zvonik je vijencima podijeljen na četiri etaže, a uglovi su mu naglašeni slikanom rustikom. Na donjim etažama su manji prozori – puškarnice uokvireni jednostavnim profilacijama, dok je na predzadnjoj etaži sat. Najviša je etaža loža za zvona koja je rastvorena na sve četiri strane

³²⁰ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997d, str. 218.

³²¹ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997d, str. 218.

³²² Winter, nav. dj. 2000a, str. 98.

polukružno zaključenim biforama.³²³ Kameni portal zvonika (kroz koji se pristupa do šiljasto zaključenog kamenog gotičkog portala s plitkim profilacijama, ugrađenog u pročelje crkve, vjerojatno nastalog u 15/16. stoljeću)³²⁴ lučno je zaključen i ima zaglavni kamen ukrašen motivom dijamanta. Na pročelju crkve sa svake se strane zvonika nalaze bočni portali u obliku uspravnog pravokutnika obrubljeni jednostavnim kamenim profilacijama iznad kojih je prekinuti trokutasti zabat.

Slika 86 (lijevo): Crkva Presvetog Trojstva, pogled sa sjeverozapada, 20. stoljeće

Slika 87 (desno): Crkva Presvetog Trojstva, pogled sa sjeverozapada 2021. godine

Ludbreški je cinktor koncipiran kao trijem oko crkve s tri prava kuta na jugozapadu, jugoistoku i sjeverozapadu, te blago izlomljenom linijom zida na sjeverozapadnoj strani.³²⁵ Sastoji se od vanjskog zida s tri portala te trijema nadstvođenog češkim kapama koji je segmentnim arkadama rastvoren prema prostoru oko crkve i natkriven jednostrešnim krovom. Arkade i trijem nose toskanski kameni stupovi, a u jugozapadnom kutu cinktora nalazi se kapela s križnim svodom. Fasada cinktora bila je žute boje s naslikanim stiliziranim bijelim stupovima koji nose horizontalnu bijelu liniju, a recentnom je obnovom obojana u sivo.

³²³ Svojim karakteristikama ludbreški zvonik pripada nizu srodnih zvonika iz 17. stoljeća (sv. Marko u Zagrebu, sv. Vid u Brdovcu), čije je oblikovanje s jedne strane uvjetovano još uvijek nesigurnim prilikama s jedne strane, a s druge Alberthalovim zvonikom zagrebačke katedrale. (Horvat Levaj, nav. dj. 2015, str. 82)

³²⁴ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 124 – 126.

³²⁵ Puhmajer, Petar; Linke, Vedran. "Cinktor župne crkve u Ludbregu." u: *Peristil*. vol. 50. no. 1. 2007. str. 107.

Slika 88: Pogled sa zvonika prema zapadu, arkade i trijem cinktora

Puhmajer i Linke pretpostavljaju da je sjeverni portal u jednoj fazi bio glavni (a možda i jedini) ulaz jer mu je travej širi od ostalih, a svod učvršćen pravokutnim nosačima iz kojih kameni stupovi vire samo napola, tj. kao polustupovi. Na dovratnicima je urezana 1721. godina, a na zaglavnom kamenu 1779. Urezani natpis na nadvratniku koji zaziva Presveto Trojstvo upućuje na to da se u niši, uklopljenoj u segmentno izdignuti zabat, u kojoj je danas kip Tužnog Krista, izvorno mogao nalaziti kip sv. Trojstva.³²⁶ Na sredini zabata i njegovim krajevima postavljena su tri mala obeliska s kuglom na vrhu.³²⁷

Slika 89 (lijevo): Sjeverni portal crkve Presvetog Trojstva

Slika 90 (desno): Sjeverozapadni portal crkve Presvetog Trojstva

³²⁶ Do 2001. godine tu je bio kip sv. Florijana s pila sv. Trojstva, a nakon njegova vraćanja na pil, današnji je župnik postavio kip Tužnoga Krista iz neke druge crkve. (Puhmajer, Linke, nav. dj. (bilj. 18) str. 112)

³²⁷ Puhmajer, Linke, nav. dj., str 107. i 110.

Sjeverozapadni portal ima dva dovratnika s pravokutnom bazom i kapitelima koji nose segmentni luk zaključen zaglavnim kamenom sa isklesanom 1779. godinom. Portal flankiraju dvije naslikane lezene, spojene profiliranom gredom iznad koje se uzdižu dvije volute sa shematiziranim češerima. Između njih je polje sa segmentno zaključenom nišom u kojoj je kip *Marije Immaculate*.³²⁸ Cijela je zona zaključena istaknutim zabatom povinutim u sredini koji na bočnim stranama također ima male obeliske, ali bez kugli na vrhu. Portal prekida raščlambu zida pilastrima što Puhmajer i Linke tumače činjenicom da je portal probijen naknadno ili nekorektnom izvedbom žbukanih detalja prilikom obnove.³²⁹

Južno pročelje cinktora koje gleda u dvorište privatne kuće danas je neožbukano pa su na njemu vidljive tri razine izgradnje zida te ostatak zazidanoga južnoga portala s nišom, također iz 18. stoljeća. Ulaz sa zapadne strane probijen je potkraj 20. stoljeća.³³⁰

Slika 91 (lijevo): Crkva Presvetog Trojstva i cinktor 1960. godine

Slika 92 (sredina): Istraživanje crkve Presvetog trojstva 2020. godine

Slika 93 (desno): Crkva Presvetog Trojstva 2021. godine, ulaz sa zapadne strane

Konzervatorskim su istraživanjima utvrđene četiri faze izgradnje cinktora. U prvoj je fazi u 18. stoljeću, točnije 1721. godine, prvotno groblje oko crkve ograđeno zidom s nišama i puškarnicama (očito obrambenog karaktera – zaštite relikvija u slučaju pljačke ili seljačkih buna).³³¹ U drugoj fazi, koja je trajala od 1771. do 1779. godine, na zid je nadograđen trijem s arkaturom od šezdesetak toskanskih stupova spojenih segmentnim lukovima te svodovima u obliku češke kape, a natkriven je dvostrešnim krovom.³³² Stari je portal nadograđen te su otvoreni novi na sjeverozapadnoj i južnoj strani, svi ukrašeni nišama sa skulpturom. Plohe su

³²⁸ Prema uklesanom natpisu na nadvoju luka koji zaziva Blaženu Djevicu Mariju, pretpostavlja se da je izvorni te se datira u godinu dovršenja cinktora 1779. (Baričević, Doris. „Kiparstvo od XVII. do XIX. stoljeća.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997b, str. 151.)

³²⁹ Puhmajer, Linke, nav. dj., str. 110 – 112.

³³⁰ Puhmajer, Linke, nav. dj., str. 110 – 112.

³³¹ Puhmajer, Linke, nav. dj., str. 110.

³³² Klesanje stupova pripisuje se varaždinskom klesaru Josipu Wenigu. (Puhmajer, Linke, nav. dj., str. 107)

izvedene u gruboj zrnatoj žbuci, te razdijeljene stiliziranim trakama i lezenama u glatkoj žbuci. Na zaglavnom kamenu sjevernog i sjeverozapadnog portala urezana je 1779. godina i ona se uzima kao godina dovršenja cinktora. U trećoj je fazi u 19. stoljeću dvostrešni krov zamijenjen jednostrašnim s nagibom prema dvorištu te je povišeno vanjsko pročelje, a pokrov od šindre zamijenjen biber-crijepom,³³³ dok intervencije u četvrtoj fazi u 20. stoljeću nemaju arhitektonskih vrijednosti, čime je degradirana barokna koncepcija cinktora.³³⁴ Ispod zapadnog i južnog dijela cinktora sačuvane su dvije kripte koje se svojom površinom pružaju poput izduženog podzemnog hodnika u dužini od petnaestak metara.³³⁵

U svoje prve dvije faze ovaj cinktor imao je karakteristična obilježja hodočasničkog, tj. proštenjarskog sakralnog sklopa 18. stoljeća. Puhmajer i Linke ludbreški cinktor u njegovoj prvoj fazi stavljaju u skupinu cinktora oblikovanih kao zid oko crkve, ali je nadogradnjom 1771–1779. nastao trijem, čime se može svrstati u skupinu cinktora-trijemova. Ludbreški cinktor je karakterističan, ali ujedno i vrlo reprezentativni cinktor 18. stoljeća, te se uklapa u opću arhitektonsku temu proštenjarskih crkava kontinentalne Hrvatske.³³⁶

Cijeli tako formirani sklop župne crkve sa cinkturom odlikuje se u svojoj povijesnoj slojevitosti i složenoj volumno-prostornoj kompoziciji visokom arhitektonskom kvalitetom, koja posebno dolazi do izražaja i u njegovoj ulozi žarišta prostorne organizacije Ludbrega.³³⁷

³³³ Puhmajer, Linke, nav. dj., str. 107. i 112.

³³⁴ Intervencije u 20. stoljeću uključuju nasipavanje terena, zazidavanje južnog portala i probijanje zapadnog koji je napola presjekao jednu lezenu i polje desno od nje, zatvaranje jugoistočnog ugla, prežbukavanje pročelja, zamjena biber-crijepa utorenim crijepom.

Puhmajer, Linke, nav. dj., str. 107. i 113.

³³⁵ Kripte su širine kao i trijemovi (oko 2,30 m), a visine oko 1,5 m. Ulaz u zapadnu kriptu izvorno je bio sa sjeverne strane, ali je nakon betoniranja pada u trijemu otvor uspostavljen s južne strane. Kripta je vjerojatno nastala prilikom izgradnje trijema 1779. godine, nakon čega se ukopavanja više nisu obavljala oko crkve.

Puhmajer, Linke, nav. dj., str. 123.

³³⁶ Puhmajer, Linke, nav. dj., str. 105. i 115.

Samo zid oko crkve nalazimo na brojnim primjerima kontinentalne Hrvatske, dok su reprezentativni trijemovi uglavnom oko velikih hodočasničkih, odnosno proštenjarskih crkava (Sv. Marija Jeruzalemska na Trškom vrhu, Sv. Marija Gorska u Loboru, Sv. Tri kralja u Kominu, Sv. Juraj na Bregu u Lopatincu, zavjetna crkva na Vinagori i Sv. Marija Snježna u Kutini). Pokatkad je crkva okružena zidom, a na jednom dijelu zida nalazi se trijem. To je slučaj u crkvi sv. Marije Snježne u Belcu, župnoj crkvi u Biškupcu i župnoj crkvi u Nedelišću (Puhmajer, Linke, nav. dj., str. 113)

Konzervatorska istraživanja cinktora te njegovu obnovu izvršio je Hrvatski restauratorski zavod 2002. i 2006. godine, a rezultate istraživanja u svom znanstvenom radu iz 2007. godine donose Petar Puhmajer i Vedran Linke (Puhmajer, Linke, nav. dj., str. 105 – 118).

Nova istraživanja te obnova crkve i cinktora provedena su u sklopu projekta *Unaprjeđenje kontinentalnog turizma turističkom valorizacijom povijesno – kulturne baštine grada Ludbrega* (2017 – 2021).

³³⁷ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997d, str. 220.

Župni dvor

Župni se dvor spominje 1649. godine u kanonskim vizitacijama gdje je opisana župnikova relativno prostrana drvena kuća na zidanim temeljima, s velikom zidanom žitnicom i drvenom kućom za družinu.³³⁸ Deset godina kasnije župni je dvor prostran, udoban i valjano pokrit, s pivnicom u prizemlju te tri sobe i kuhinjom na prvome katu. U prostranom se dvorištu dovršavala još jedna zgrada u kojoj je već stanovala župnikova družina, a tu su bili i staja i štagalj.³³⁹ Godine 1680. župna se kurija nalazi u blizini crkve te se sastoji od zidanog spremišta iznad kojeg su dvije drvene kuće s komoricom (veća za župnika, manja za kapelana). Dvor je imao malu kuhinju, a sa sjeverne se strane nalazilo prostrano dvorište sa stajama, žitnicom i drvenom kućom za družinu. Opis župne kurije iz 1700. godine sličan je prijašnjem, a onda se između kurije i trga nalazio prostrani vrt, dok se župnikova žitnica nalazila na drugoj strani trga. Trideset i tri godine kasnije na katu se podiže nova prostrana kuća od hrastovih dasaka te soba za strance, a kraj zidane su se žitnice nalazile nova drvena kuhinja i kuća za družinu.³⁴⁰

Na katastarskoj karti iz 1859. godine župni se dvor nalazi na današnjoj ugaonoj lokaciji, sjeverno od crkve. Sagrađen je u 19. stoljeću kao prizemnica pravokutnog tlocrta sa svođenim podrumom, smještena uz rub veće parcele, a od pratećih objekata opstala je gospodarska prizemnica položena paralelno uz Ulicu Petra Zrinskog (kbr. 2). Godine 1980. župnom je dvoru dograđen kat, tako da je danas to jednostavna jednokatnica kosog krova, s glavnim ulazom na južnoj strani (nasuprot ulazu u crkvu) i dvorišnim na sjevernoj. Karakteristično za prizemne župne dvorove, prizemlju mu se proteže hodnik kojemu su s obje strane raspoređene prostorije, reprezentativne prema ulici (blagovaonica, knjižnica i gostinjska soba) i trgu (župni ured i arhiva), a gospodarske prema dvorištu, dok je kat koncipiran po uzoru na prizemlje. Na užim stranama pročelja otvori nalaze se po tri prozorske osi, dok ih je na zapadnoj uličnoj strani pet, a na istočnoj dvorišnoj sedam. Nad sjevernim je ulazom dograđen je balkon, a 1995. godine pred južnim je ulazom podignuto polukružno stubište. Ulazna drvena vrata rijedak su izvanjski trag ranijih faza gradnje.³⁴¹

³³⁸ Radović Mahečić, Darja. „Župni dvor“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997c, str. 236.

³³⁹ Winter, nav. dj. 2000b, str. 21.

³⁴⁰ Radović Mahečić, nav. dj. 1997c, str. 236.

³⁴¹ Radović Mahečić, nav. dj. 1997c, str. 236.
Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 105.

Slika 94 (lijevo): Župni dvor prije podizanja kata

Slika 95 (desno): Župni dvor 2020. godine

Župna crkva Presvetog Trojstva i župni dvor upisani su u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao zaštićeno kulturno dobro pod brojem 1087, kao pojedinačno sakralno kulturno dobro vremenskog razdoblja od 17. do 19. stoljeća.³⁴²

Osim prostora Trga Svetog Trojstva, najstariji dio grada čine Ulica bana Jelačića, Ulica Ljudevita Gaja, Kalnička ulica, Ulica Petra Zrinskog, dio ulice Vatroslava Lisinskog te Koprivnička ulica (onda još neizgrađena, ali važan cestovni pravac) koje su ucrtane u skicu grada iz 1775. godine (slika 10).

Ulica bana Jelačića danas se proteže od Gajeve preko mosta na Bednji do kružnog toka te prolazi jezgrom rimske *Iovie*. Ovaj je most vrlo važna povijesna lokacija jer je to bio istočni ulaz u Ludbreg te prirodni početak Koprivničke ulice. U 19. je stoljeću u ulici bilo dvadeset građevina, čemu svjedoči katastarski plan iz 1859. godine. Na sjevernoj strani starijeg dijela ulice danas se nalazi kolni ulaz u već spomenuti najstariji ludbreški hotel, odnosno nekadašnju gostionicu. Tu je, na bočnoj fasadi kbr. 7, prvi ludbreški mural autora Martina Hrastića.³⁴³

Nasuprot njega je se odvojak iz Jelačićeve ulice prema Otoku mladosti koji je 2014. dobio naziv Židovski prolaz u spomen na sinagogu koja se u produžetku kuća kbr. 2 i 4 nalazila do 1942. godine kada je demolirana.³⁴⁴ Ludbreška je sinagoga, sagrađena 1895. godine, bila provizorni molitveni prostor, nastala diskretnom adaptacijom interijera te zbog toga ne

³⁴² Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, str. 48.

³⁴³ Novak, F., nav. dj. Str. 47 – 49.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 112 – 113.

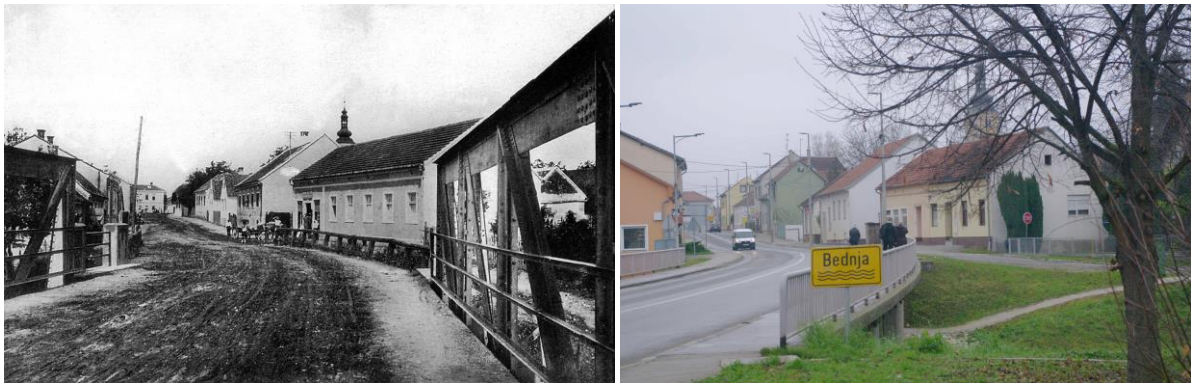
Martin Hrastić diplomirao je 2015. godine slikarstvo na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu gdje je iduće tri godine radio kao profesor, a danas se bavi slikarstvom, ilustracijom i dizajnom.

³⁴⁴ Winter, nav. dj. 2000a, str. 161.

Prijedlog odluke o određivanju imena ulice te usklađivanju postojećih naziva ulica u naselju Ludbreg, KLASA:015-08/14-01/01, URBROJ:2186/18-02/1-14-2, 26. rujna 2014.

pokazuje tipološke posebnosti kasnijih, u doba historicizma formirani univerzalni karakter sinagogalne arhitekture. Njezin smještaj na rubnom dijelu povijesne jezgre, nedaleko prilaznog mosta, kao i uvučenost od ulične linije u dubinu parcele, također su uobičajeni za povijesni kontekst njenog nastanka, vrijeme građanske nejednakosti Židova. Kuća u kojoj se sinagoga nalazila postojala je sve do nedavno, kada je srušena zbog novogradnje, iako je bila kulturna baština lokalnog značenja.³⁴⁵

U starijem se dijelu Jelačićeve ulice uglavnom nalaze obiteljske poluurbane prizemnice i jednokatnice jednostavnih pročelja te kuće koje kombiniraju stambeni i poslovni prostor (obrtnički i trgovački), a izvršeno je dosta adaptacija i dogradnja. Od njih odskače nekadašnja robna kuća na kbr. 12 podignuta u drugoj polovici 20. stoljeća kao suvremena paviljonska arhitektura od betona i stakla. U novijem se dijelu ulice, od mosta do kružnog toka, također nalaze stambeno-poslovni objekti, ali su oni uglavnom dvokatni.³⁴⁶

Slika 96 (lijevo): Ulica bana Jelačića, oko 1910. godine

Slika 97 (desno): Ulica bana Jelačića 2020. godine

U Jelačićevoj je 2006. godine status kulturne baštine lokalnog značenja imalo deset kuća (visoka prizemnica kbr. 17, prizemnice na kbr. 2, 16, 19, 20, ugaona prizemnica kbr. 3, ugaone katnice kbr. 2a, 4, 6, katnica kbr. 18), vrt na kbr. 2 kao kultivirani krajolik te zidana ograda kbr. 2 i 2b kao urbana oprema.³⁴⁷ Unatoč tome, kuće na kbr. 4 i 2 (zajedno s vrtom i ogradom) u potpunosti su uklonjene kako bi ustupile mjesto novogradnji. Ograda kbr. 2b dobila je mural.

³⁴⁵ Karač, Zlatko. „Arhitektura sinagoga u Hrvatskoj u doba historicizma.“ u: *Historicizam u Hrvatskoj*. knjiga I. ur. V. Maleković. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt. 2000. str. 169 – 172.

Opis sinagoge donosi Milivoj Dretar koji se bavi poviješću Židova na ludbreškom području. (Dretar, nav. dj. 2011. str. 200 - 201. (<https://hrcak.srce.hr/file/127165>, pristupljeno 25. svibnja 2021)

Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

³⁴⁶ Novak, F., nav. dj., str. 47 – 49.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 112 – 113.

³⁴⁷ Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

Slika 98: Martin Hrastić, Mjesec, prvi ludbreški mural

Slika 99: Mural na ogradi, Jelačićeva 2b

Slika 100 (lijevo): Kapela Žalosne Gospe

Slika 101 (desno): Izgrađena Jelačićeva ulica i kapela Žalosne Gospe

Kapela Žalosne Gospe (Majke Božje Žalosne)

Kapela Žalosne Gospe najznačajnija je građevina u Ulici bana Jelačića. Na svojoj današnjoj lokaciji ucrtana već u skicu Ludbrega iz 1775. godine (slika 10). Građena je od 1762. do 1768. godine, a u vizitacijama se prvi put navodi 1765. godine. Kapela se nalazi izvan srednjovjekovne jezgre naselja, s istočne strane rijeke Bednje, a na njenom se mjestu prije nalazio pil s kamenim kipom Žalosne Marije, koji je obilježavao križanje putova i koji se u pisanim izvorima prvi put spominje 1716. godine. Nakon izgradnje kapele kip Žalosne Marije

smješten je na menzu oltara te su mu dodani kipovi Ćirila i Metoda, a kasnije je zamijenjen novim te mu se gubi trag.³⁴⁸

Lagano izdužen kvadratičan brod kapele nadsvođen je kupolastim svodom, a u uglovima uz pročelni zid, kao i na spoju s apsidom pod kalotom, izvedeni su pilastri konkavnih ploha, dok su izvana svi uglovi meko konveksno zaobljeni.³⁴⁹ U ranom 19. stoljeću uz istočno je pročelje, orijentirano prema cesti, prigraden zvonik s baroknom lukovicom na vrhu i trijemom u prizemlju, a ispred njega novo kulisno pročelje.³⁵⁰ Pročelje je vijencem podijeljeno na dva dijela. U donjem su dijelu lučno zaključena vrata flankirana parovima lezena, između kojih se nalazi po jedna lučno zaključena prazna niša. U središnjoj osi gornjeg dijela izdiže se obli zabat flankiran stupcima, a s vanjske strane svakog stupca je niži postament koji nosi motiv artičoke. U središnjoj se osi nalazi lučno zaključeni prozor napravnog oblika, a u sitoj se osi na zvoniku nalazi bifora, koja se ponavlja na svim stranama zvonika. Kapela ima majstorski kovane željezne rešetke na ulazu i na prozorima.³⁵¹ Winter piše kako je originalni dokument o gradnji kapele umetnut u kuglu ispod križa na tornju te pronađen kada je 1867. godine toranj popravljan. Tom je prilikom napisano novo pismo koje je zajedno sa starim ponovno umetnuto u kuglu.³⁵² Godine 1944. kapela je pretvorena u kasarnu,³⁵³ ali joj je kasnije vraćena izvorna funkcija.

³⁴⁸ Marković, nav. dj., str. 76.

Horvat-Levaj, nav. dj. 1997b, str. 133.

Winter, nav. dj. 2000b, str. 26 – 28.

Kip Žalosne Marije spominju kanonske vizitacije 1747, 1750 i 1765. godine, a 1810. godine navodi se da se kameni kip nalazi na menzi oltara u okviru drvenog retabla. Stari kip Marije zamijenio je krajem 19. stoljeća ondašnji župnik Ivan Bočkaj novim te dao načiniti drveni oltar i kip Žalosne Gospe, a stari je poklonio zvonaru Kranjčecu. Od njega je kip dospio u Slanje, cestaru Stančinu, a nakon njegove smrti ostao je kod njegove kćeri. Godine 1973. godine Doris Baričević zatekla je i fotografirala kip u kući Pavla Podobnika u Slanju te nije poznato gdje se kip sada nalazi. (Baričević, nav. dj. 1997b, str. 143)

³⁴⁹ Horvat-Levaj, nav. dj., str. 133.

Horvat, A., nav. dj., str. 209.

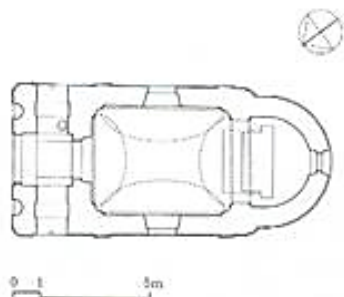
Marković, nav. dj., str. 76.

³⁵⁰ Horvat-Levaj, nav. dj. 1997a, str. 134.

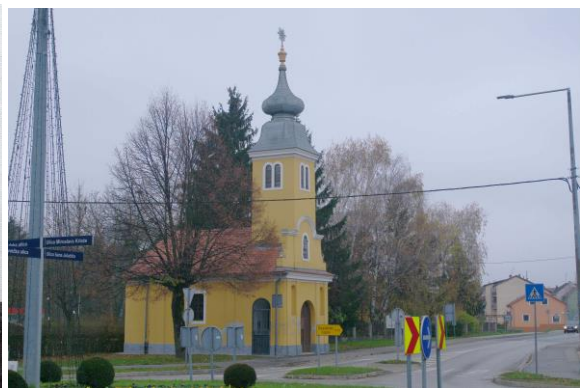
³⁵¹ Horvat, A., nav. dj., str. 209.

³⁵² Winter, nav. dj. 2000b, str. 26 – 28.

³⁵³ Winter, nav. dj. 2000a, str. 145.

Slika 102 (lijevo): Kapela Žalosne Gospe, tlocrt
 Slika 103 (desno): Kapela Žalosne Gospe, pročelje

Slika 104 (lijevo): Kapela Žalosne Gospe 1930. godine
 Slika 105 (desno): Kapela Žalosne Gospe 2020. godine

Kalnička ulica također je jedna od najstarijih u Ludbregu, a protežući se u smjeru sjever – jug prati stari zapadni bedem rimske *Iovie*. Ta kratka slijepa ulica započinje na križanju Gajeve, Jelačićeve i Ulice Petra Zrinskog, a završava u gospodarskom dvorištu ludbreškog mlina. Osim toga, tu se uglavnom nalaze obiteljske kuće, a u prizemlju jedne od njih je ugostiteljski prostor.³⁵⁴ Na katastarskom planu iz 1859. godine tu je ucrtano devet kuća sa zapadne strane i dvije s istočne. U ulici status kulturne baštine lokalnog značenja ima tradicijska prizemnica na kbr. 12,³⁵⁵ koja je danas u ruševnom stanju.

Jedan od najstarijih mlinova na ovom području podiglo je vlastelinstvo Batthyány 1880. godine. Kad je Bednja promijenila tok, mlin je ostao na suhom pa ga je 1904. godine zajedno s pilanom kupio ludbreški medičar Gjuro Kerstner. Mlin je počeo raditi 1909. godine, a

³⁵⁴ Novak, F., nav. dj., str. 41.

³⁵⁵ Beničić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

1911/12. godine Kerstner je dao obnoviti i proširiti stari pogon odvodnim kanalom te je uz njega podignuta i mala električna centrala na vodeni pogon, iz koje su 1912. godine dobivali struju dvorac, crkva i *Zadružna knjižnica i čitaonica*. Kerstnerov je sin 1920. godine dao podići novi *umjetni mlin na čigre*, koji je dijelom očuvan i danas. Godine 1942. mlin je izgorio,³⁵⁶ ali je poslije Drugog svjetskog rata obnovljen te je uspješno radio do početka dvijetisućitih. Kompleks mlina danas je u privatnom vlasništvu te je u vrlo lošem stanju i propada, iako je Konzervatorskom studijom predložen za zaštitu.³⁵⁷

Slika 106: Prvi umjetni mlin na čigre Ludbreg, oko 1920. godine

Slika 107 (lijevo): Mlin 2020. godine

Slika 108 (desno): Mlin iz dvorišta 2020. godine

Otok mladosti dio je zelene površine u samom središtu grada, omeđen Bednjom i njenim rukavcem te ribnjakom. Oduvijek je bio okupljalište građana, a otkako je 2020. godine

³⁵⁶ Fotografije snimljene nakon požara i novoizgrađenog mlina čuvaju se Državnom arhivu Varaždin (HR-DAVŽ-974. Zbirka fotografija, 1.6. Mlin *Bednja* u Ludbregu).

³⁵⁷ Novak, F., nav. dj., str. 41 – 43.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 143.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 109. i 111.

Kolar-Dimitrijević, nav. dj., str. 270.

Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

ponovno u vlasništvu Grada Ludbrega, uređena je šetnica s klupama, rasvjetom i stazom za vježbanje te su postavljeni sanitarni kontejneri, a postavljen je i novi most.³⁵⁸ Konzervatorskom je studijom predložen za zaštitu, dok je zeleni pojas uz obale Bednje dobio status kulturne baštine lokalnog značenja.³⁵⁹

Slika 109 (lijevo): Dio uređene šetnice na Otoku mladosti
Slika 110 (desno): Vodostok na jezeru

Slika 111: Otok mladosti desno i novouređena šetnica uz Bednju lijevo

Preradovićeva ulica počinje na jugoistočnoj strani Trga Svetog Trojstva te se spaja na Ulicu bana Jelačića kraj najstarijeg ludbreškog mosta na Bednji. Zbog blizine rijeke izgrađen je samo njen zapadni dio i tu se nalaze samostojeće obiteljske kuće smještene na malenim okućnicama, dok je s njene istočne strane recentno uređena šetnica. Na katastarskom planu iz 1859. godine tu je ucrtano šest kuća.³⁶⁰ U Preradovićevoj je ulici recentno uređen i Zanatski trg s četiri kućice i klupama, gdje se planira promocija suvenira, odnosno proizvoda specifičnih za rimsko razdoblje i srednji vijek.³⁶¹ Ugaona prizemnica na kbr. 5 kao cjelovito gospodarstvo ima status kulturne baštine lokalnog značenja.³⁶²

³⁵⁸ „Ludbreg: Uređuju omiljeno mjesto druženja i Otok mladosti prajavljuju na dva europska projekta.“ *Gradonačelnik.hr*. 4. rujna 2020. (<https://gradonacelnik.hr/vijesti/ludbreg-grad-ureduje-omiljeno-mjesto-druzenja-i-otok-mladosti-prajavljuje-na-dva-europska-projekta/>, pristupljeno 23. ožujka 2021.)

³⁵⁹ Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

³⁶⁰ Novak, F., nav. dj., str. 87.

³⁶¹ *Zanatski trg* (<http://iovia.hr/zanatski-trg/>, pristupljeno 24. ožujka 2021.)

³⁶² Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

Slika 112: Dio šetnice uz Bednju u Preradovićevoj ulici i Zanatski trg

Na Preradovićevu se ulicu nastavlja Marulićeva, lokalnom stanovništvu poznata kao Mandovec, koja se proteže sve do drugog mosta na Bednji. To je manja ulica s obiteljskim kućama i služi isključivo za stanovanje, a na katastarskom je planu iz 1859. godine imala četiri kuće sa zapadne strane te jednu s istočne (*slika 12*).³⁶³ Ulica se definira u prvoj polovici 20. stoljeća sa skromnijim obiteljskim kućama s vrtom, dok se u drugoj polovici stoljeća podižu i nove, najčešće jednokatne obiteljske kuće s okućnicom.³⁶⁴ Stara prizemnica na kbr. 8 ima status kulturne baštine lokalnog značenja.³⁶⁵

Ulica Petra Zrinskog nastavak je Jelačićeve, ali pod pravim kutom u pravcu sjevera do Trga slobode kod kojeg mijenja smjer u pravcu sjeverozapada sve do kružnog toka, gdje počinju ulica Vatroslava Lisinskog i Petra Krešimira. Također je zabilježena na planu grada iz 1775. godine (*slika 10*), a na planu iz 1859. broji po 26 kuća s obje strane (*slika 12*).³⁶⁶

Kuća *Agroludbrega*, odnosno bivša trgovina Vilima Scheyera, nalazila se na kbr. 1, nasuprot župne crkve Presvetog Trojstva i župnog dvora. Izdužena prizemnica dvostrešnoga krova, smještena je usporedno s ulicom, ulične fasade raščlanjene prozorskim otvorima i ulazom – vežom. Usprkos svim promjenama, kuća je zadržala svoje izvorne značajke te je zajedno s kompleksom župne crkve i župnog dvora bila važna urbana sastavnica središta Ludbrega, stoga je 2006. godine upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao preventivno zaštićeno kulturno dobro pod brojem 905.³⁶⁷ Unatoč tome, vjerojatno je upravo blizina župne

³⁶³ Novak, F., nav. dj. Str. 90.

³⁶⁴ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 112 – 113.

³⁶⁵ Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

³⁶⁶ Novak, F., nav. dj., str. 57.

³⁶⁷ *Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske*, str. 50.

Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

crkve i župnog dvora utjecala na to da se sruši cijeli njen sjeverni dio i podigne kat te da se kuća adaptira u Pastoralni centar koji je otvoren 2014. godine.

Slika 113 (lijevo): Kuća Scheyer, oko 1930. godine

Slika 114 (desno): Pastoralni centar

Na kbr. 3 nalazila se zidana školska zgrada sa tri učionice, trosobnim učiteljskim stanom i po jednom sobom za podučitelja i učiteljicu, sagrađena 1838. godine na zemljištu koje je darovao Filip Batthyány, a 1856. godine podignuta je na kat. Kasnije je postala zgrada redakcije *Poleta*, a danas pregrađena i dograđena, unatoč statusu kulturnog dobra lokalnog značenja.³⁶⁸

Slika 115 (lijevo): Crtež Marije Winter, stara lubbreška pučka škola, od 1947. šegrtska škola, danas pekarnica

Slika 116 (desno): Pregrađena zgrada škole, danas pekarnica

Odmah do nje, jednokatnica na kbr. 5 izgrađena je 1932. godine kao banka za vlasnika Artura Scheiera, a u toj je zgradi danas Financijska agencija (nekad Zavod za platni promet). Retorična jednokatnica komponirana je strogo simetrično, što je naglašeno središnjim rizalitom i atikom te rasporedom otvora. Prozori su relativno veliki, a parapeti okvira naglašeni balustradama koje se kao motiv ponavljaju i na atici. Kuća je 90-ih godina adaptirana za

³⁶⁸ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 108.

Petrić, nav. dj., str. 55.

Winter, nav. dj. 2000b, str. 122 – 128. i 152.

Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

potrebe novih korisnika, a osim malo izmijenjenih otvora u prizemlju, zadržala je prvotnu fasadu.³⁶⁹ Godine 2006. upisana je kao kulturna baština lokalnog značenja.³⁷⁰

Slika 117 (lijevo): Kuća Scheier 1930. godine

Slika 118 (desno): Zgrada Financijske agencije, nekadašnja kuća Scheier

U prilog građanskim ambicijama Ludbrega krajem 19. stoljeća govori danas izmijenjena kuća javnog bilježnika na kbr. 9, za koju je 1895/6. godine nacрте izradio Martin Pilar, koji pripada prvoj akademskoj generaciji naših arhitekata. To je samostojeća visokoprizemnica položena paralelno s ulicom, čija je osnovna odlika bila skladni urbani prizor koji je stvarala duž uličnog poteza. Glavno je pročelje podijeljeno na bazu prizemlja i krovni vijenac sa zabatima iznad rizalitnih zona na krajevima pročelja, dok su za razradu upotrijebljeni jednostavni arhitektonski elementi poput pilastara i stiliziranih luneta. Ispod kuće se nalazi podrum, a ulaz se nalazi sa strane. U prizemlju se jedna za drugom nižu četiri sobe na uličnoj strani, dok su ostali sadržaji orijentirani prema dvorištu. „Iako to djelo u Pilarovom opusu možda djeluje kao rutinsko akademsko ostvarenje, za Ludbreg je to reprezentativan primjer izvornog historicizma visoke ambijentalne vrijednosti.“ zaključuje Darja Mahečić Radović. Godine 1995. kada je kuća bila u funkciji gostionice, još je bio očuvan raspored soba na uličnoj strani, no izmijenjen je i dograđen dvorišni trakt. Autentičnost kuće narušena je najprije ogoljenjem fasade, a zatim i nadogradnjom mansarde koja je, među ostalim, „razigrala“ i prenaglasila krovni dio.³⁷¹ Kuća je u međuvremenu prenamijenjena u hotel, a recentno je ponovno obnovljena. Fasada koja je ovaj put gotovo potpuno ogoljena, različitim je obojenjem ploha dodatno „razigrala“ već izmijenjeno pročelje. Ne postoje više ni drvene oplata na zidovima u unutrašnjosti, ni visoka dvokrilna rezbarena vrata između soba, koja su još su početkom stoljeća bila očuvana. Kuća je

³⁶⁹ Radović Mahečić, nav. dj., 1997., str. 112.

³⁷⁰ Beničić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

³⁷¹ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 106 – 108.

Radović Mahečić, Darja. „Kuća javnog bilježnika“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997d. str. 238 – 239.

2006. godine upisana kao prijedlog zaštite, a njen zidani ulaz na parcelu kao kulturna baština lokalnog značenja.³⁷²

Slika 119 (lijevo): Kuća javnog bilježnika, arhitekt Martin Pilar, snimljeno 1928/9.

Slika 120 (desno): Hotel Crnković, nekadašnja kuća javnog bilježnika

Osim navedenih primjera, status kulturnog dobra lokalnog značenja imaju kuće na kbr. 2a, 23, 35 (ugaone prizemnice), 11, 24 (prizemnice), 31 (visoka prizemnica) te drvoredi kao kultivirani krajolik, dok je potez kuća kbr. 1 – 11 prijedlog zaštite kao graditeljski sklop. Na području sjevernog dijela ulice nalazi se sjeverna rimska nekropola, također kulturna baština lokalnog značenja. Isti je status imao i drvored, koji je prilikom saniranja ulice uklonjen te je posađen novi, koji se tek treba razrasti.³⁷³

Prvi je naziv Ulice Ljudevita Gaja, koji Ludbrežani i danas upotrebljavaju, vjerojatno bio Toplička jer se pruža u smjeru Varaždinskih Toplica. Započinje na križanju Jelačićeve i Ulice Petra Zrinskog pred župnom crkvom te je svojevrsni nastavak smjera Jelačićeve ulice u smjeru istok – zapad. Spada u najduže gradske ulice. Njezin dio do današnjih Varoških vrti ucrtan je u plan iz 1775. godine (*slika 10*), a na planu iz 1859. godine (*slika 12*) produžena je do današnje Ulice Petra Krešimira te je tada brojila po 23 kuće s obje strane. Dio ulice do današnjeg mjesnog groblja izgrađen je u drugoj polovini 20. stoljeća, kada se pregrađuju i adaptiraju stare tradicijske kuće (kbr. 14, 27), a uz njih se podižu nove, najčešće jednokatne obiteljske kuće s okućnicom. U međuratnom se razdoblju izgrađuje i visoka građanska prizemnica zanimljive eklektičke fasade na kbr. 18, koja danas nažalost propada (*slika 153*).³⁷⁴

³⁷² Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

³⁷³ Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

³⁷⁴ Novak, F., nav. dj., str. 83.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 112 – 113.

Na planu iz 1859. godine naznačena je danas izmijenjena ugaona jednokatnica na kbr. 1, nekada gostionica koja je u 20. stoljeću bila u vlasništvu Đure Kerstnera. Kuća je, pogotovo njen nekadašnji ugostiteljski prostor, neko vrijeme bila zapuštena, a danas je obnovljena te se u njoj smjestila poljoprivredna ljekarna. Kuća ima status kulturne baštine lokalnog značenja, kao i već spomenuta kuća na kbr. 18 te prizemnice na kbr. 3 i 6.³⁷⁵

Slika 121 (lijevo): Gostionica Đure Kerstnera

Slika 122 (desno): Poljoprivredna ljekarna, nekadašnja gostionica

Na prostoru Varoških vrti u antičko se doba nalazila zapadna rimska nekropola te taj arheološki lokalitet ima status kulturne baštine lokalnog značenja.³⁷⁶ Tu je i u 18. stoljeću bilo mjesno groblje, zabilježeno na planu grada iz 1775. godine (slika 10). Šezdesetih je godina na tom mjestu izgrađena Veterinarska ambulanta, a iza nje se nalaze vrtovi.³⁷⁷

Gradsko groblje

Godine 1899. napušteno je tzv. Staro groblje na Varoškim vrtima i otvoreno današnje.³⁷⁸ Prvotni oblik novog groblja vjerojatno je bio isti kakav prikazuje digitalni ortofoto iz 1968. godine (slika 20), a usporedbom s kopijom katastarskog plana iz 1994. godine, koja se čuva u Gradskom muzeju Varaždinu, vidi se da je u međuvremenu prošireno pripojenjem susjedne katastarske čestice, čime dobiva svoj današnji oblik. Groblje je prilično uređeno, staze su posute šljunkom, a zelene se površine redovno održavaju. Na groblju su posađeni čempresi, dok su visoka stabla ili grmovi uglavnom grupirani oko većih spomenika. Glavni se ulaz nalazi s južne strane, dok je istočno od njega jedan manji sporedni, a još se jedan manji ulaz nalazi na sjevernoj strani te je cijelo groblje okruženo ogradom od čempresa. Mrtvačnica se nalazi sa

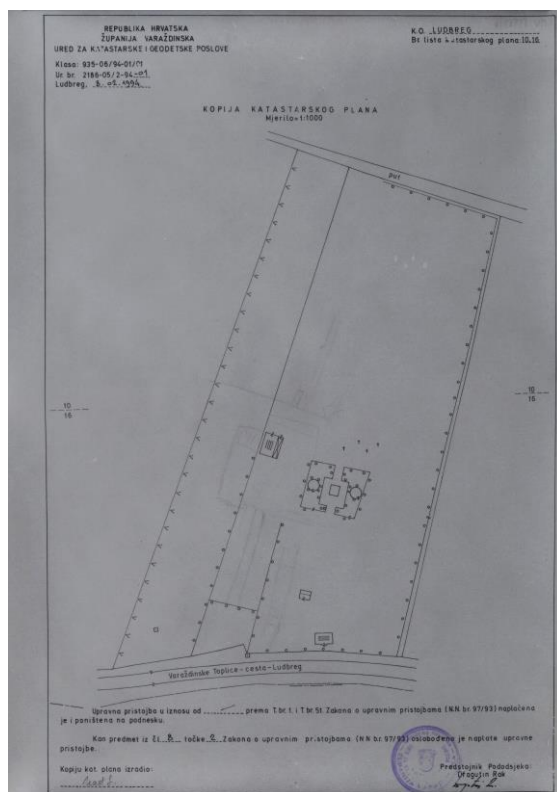
³⁷⁵ Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

³⁷⁶ Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

³⁷⁷ Novak, F., nav. dj., str. 83.

³⁷⁸ Winter, nav. dj. 2000b, str. 50.

zapadne strane, malo prije sredine groblja, a opremljena je slavinom te javnim sanitarnim čvorom.

Slika 123: Kopija katastarskog plana, Groblje Ludbreg, novi dio – situacijski plan, 1995, Gradski muzej Varaždin

U jugozapadnom uglu groblja, u blizini manjeg južnog ulaza, nalaze se ostaci starog židovskog groblja osnovanog 1886. godine,³⁷⁹ s dvadesetak spomenika uglavnom u obliku obeliska, na kojima su epitafi na hebrejskom, njemačkom i hrvatskom jeziku. Tu se nalaze i grobna kapela obitelji Valenko te grobna kapela obitelji Scheyer, najznačajniji primjeri grobne arhitekture, obje sa statusom kulturne baštine lokalnog značenja.³⁸⁰ Neogotička kapela obitelji Valenko, jednostavnog pravokutnog tlocrta, ima velike bočne prozore zatvorene željeznim rešetkama te vrata koja zauzimaju cijelo pročelje, također zatvorena rešetkom od kovanog željeza. Svi su otvori šiljasto zaključeni, a zabatom dominira veliki trolisni slijepi otvor. Kapela ima dvostrešni krov. Uz stražnji je zid zazidana menza, iznad koje se nalazi nadgrobna ploča na kojoj je najstarija zabilježena godina ukopa 1861.³⁸¹

³⁷⁹ Dretar, nav. dj. 2011, str. 199.

³⁸⁰ Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

³⁸¹ Badurina, Anđelko. "Javna plastika." u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 242.

Slika 124 (lijevo): Grobna kapela obitelji Valenko
Slika 125 (desno): Grobna kapela obitelji Scheyer

Grobna kapela obitelji Scheyer, također jednostavnog pravokutnog tlocrta, s tri je strane otvorena velikim polukružnim otvorima flankiranim pilastrima, koji su pri dnu zatvoreni niskom secesijskom željeznom ogradom. Najstariji datum ukopa je 1916. godina, a njen autor je Viktor Reš³⁸² iz Koprivnice, potpisan na dnu desnog stupa. Obje su kapele danas u prilično lošem stanju te im je potrebna obnova.³⁸³

Na sredini glavne staze groblja nalazi se raspelo podignuto 1940. godine, koje se sastoji od betonskog postolja i križa te metalnog „posrebrenog“ korpusa. Pri sredini groblja, u ogradi od tuja, nalazi se monumentalni *Spomenik palim borcima* podignut 1950. godine. Na rubu niskog pravokutnog postamenta nalazi se kameni zid s brončanim reljefom borbe partizana (signiran F. Cota³⁸⁴) iznad kojeg je uklesana crvena peterokraka zvijezda, a ispod postavljena ploča s natpisom. U sjeveroistočnom uglu groblja nalazi se *Spomenik kalničkim borcima* podignut 1981. godine. Spomenik je u obliku reljefne imitacije Kalničkoga gorja izvedene od crnog granita, a ispred nje je na sredini postavljena ploča s natpisom i posvetom.³⁸⁵ Raspelo i stariji spomenici imaju status kulturne baštine lokalnog značenja, dok su *Spomenik palim*

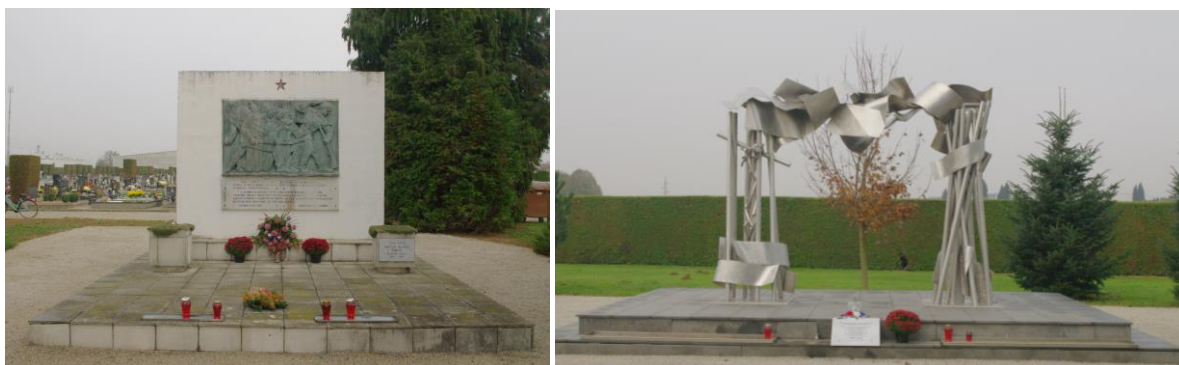
³⁸² Viktor Reš potječe iz graditeljske obitelji koja je djelovala u Koprivnici između 1856. i 1950. godine.

³⁸³ Badurina, nav. dj., str. 244.

³⁸⁴ Frane Cota (1898 – 1951), hrvatski kipar i arhitekt.

³⁸⁵ Badurina, nav. dj., str. 244.

braniteljima Domovinskog rata iz 2006. godine, djelo akademskog slikara Gorana Petrača³⁸⁶, te memorijalno područje židovskog groblja zaštićeno kulturno dobro.³⁸⁷

Slika 126 (lijevo): Spomenik palim borcima
Slika 127 (desno): Spomenik braniteljima Domovinskog rata

Slika 128 Spomenik kalničkim borcima

Ulica Ivana Gundulića počela se izgrađivati 20-ih godina na području ornamentalnog vrta dvorca Batthyani, najprije najprije do Trga slobode, s nizom obiteljskih prizemnica u kojima su često združeni stambeni prostor i prostor neke uslužne djelatnosti (kbr. 5, 9). Prema Radović Mahečić, s vremenom, u nastavku prema sjeveru, ta ulica s nizom obiteljskih kuća svojim estetskim kvalitetama i standardom stanovanja oblikuje najelitniju stambenu zonu te postaje možda najljepša stambena zona u Ludbregu, četvrt vila u malom (kbr. 4, 8 – liječnika Peričića, itd.). Njen sjeverni dio, naročito onaj preko željezničke pruge Varaždin – Koprivnica, nastao je u posljednjih pedesetak godina. Krajem 20. stoljeća ta je pruga renovirana te je u Gundulićevoj ukinut prijelaz preko nje za sva vozila, a ostavljen samo za pješake, što je stanovnicima sjevernog dijela ulice stvoren prometni problem, ali je znatno podignut stupanj sigurnosti prelaska preko pruge.³⁸⁸

³⁸⁶ Goran Petrač rođen je u Ludbregu 1961. godine, a diplomirao je slikarstvo na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu 1985. godine.

³⁸⁷ Beniĉ-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine *Registar kulturnih dobara* (<https://registar.kulturnadobra.hr/#/>, pristupljeno 13. listopada 2020.)

³⁸⁸ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 112.

Organizirana zdravstvena služba u Ludbregu postojala je već početkom 19. stoljeća,³⁸⁹ a 1868. godine osnovana je ljekarna na sjeveru ludbreškog trga, današnjem uglu Gupčeve i Gundulićeve ulice. Na staroj je fotografiji (*slika 129*) ljekarna dokumentirana kao prizemnica dvostrešnog krova postavljena paralelno s ulicom, širine četiri osi otvora s jednostavnom profilacijom oko otvora i stiliziranom rustikom na uglovima. Na istoj se lokaciji i danas nalazi prizemna ljekarna L-tlocrta s karakterističnim ugaonim ulazom, koja je prije kraja 20. stoljeća, odnosno prije rušenja sjevernog krila, imala U-tlocrt čemu svjedoče karta Ludbrega iz 1974. godine te skica pregradnje ljekarne Viktora Reša iz 1921. godine (*slika 131*). Radović Mahečić navodi kako se ljekarna jedva održala pred navalom nove izgradnje mjesta te da je rijedak primjer tipične ludbreške kuće – male građanske prizemnice. Ljekarna je kasnije pregrađivana i obnovljena krajem 20. stoljeća, a obnova fasade ponovno joj je potrebna. Današnju zgradu s onom na staroj fotografiji povezuju dvije oslikane ovalne metalne ploče s karakterističnim ikonografskim programom.³⁹⁰ Ljekarna je upisana kao prijedlog zaštite, a njeni medaljoni kao spomen obilježje, kulturna baština lokalnog značenja.³⁹¹

Slika 129 (lijevo): Ljekarna 1930. godine
Slika 130 (desno): Ljekarna 2020. godine

Marković, nav. dj., str. 77.

Novak, F., nav. dj., str. 75.

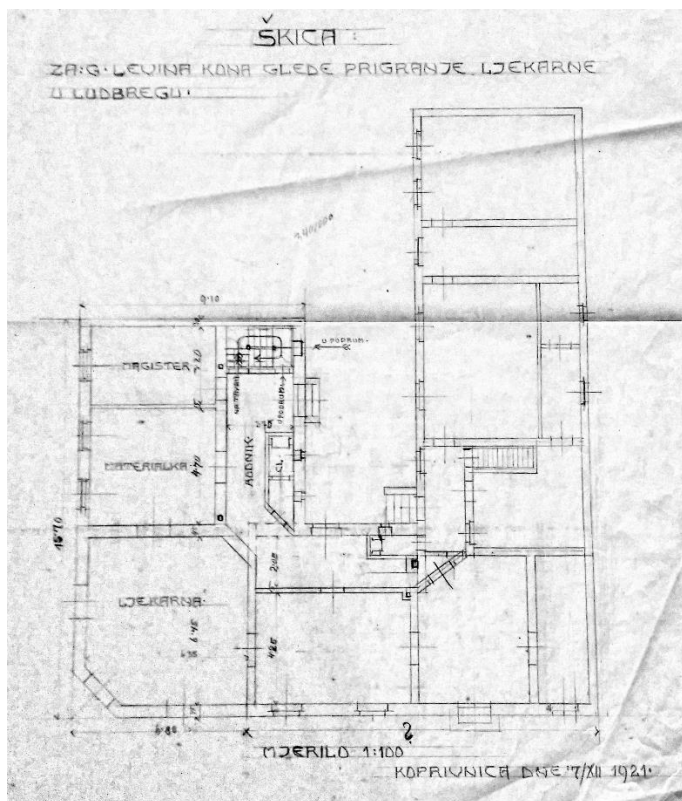
³⁸⁹ Već kanonske vizitacije iz 1733. u ulici zvanj Spiranez navode smještaj „hospitale“, ali isti izvor već 1787. navodi da bolnice nema (Radović Mahečić, Darja. „Ljekarna“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997e, (bilj. 85) str. 246)

Godine 1813. spominje se kirurgova kuća, a u sljedećim desetljećima i niz vojnih „ranarnika“ i nadriliječnika. (Radović Mahečić, nav. dj. 1997e, str. 237 - 238)

³⁹⁰ Radović Mahečić, nav. dj. 1997e, str. 237 – 238.

Na lijevom se ovalu nalazi Asklepije, starogrčki bog liječništva sa svojim atributom zmijom (simbol pomlađivanja), a na desnom njegova kći Hygia, starogrčka božica zdravlja sa zmijom koja pije iz plitice (simbol liječništva). (Radović Mahečić, nav. dj. 1997e, str. 237 – 238)

³⁹¹ Beniċ-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

Slika 131 (lijevo): Viktor Reš, skica za pregradnju ljekarne, 1921.

Slika 132 (desno gore): Asklepije

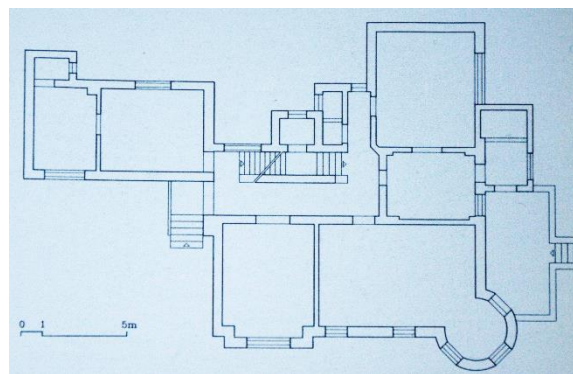
Slika 133 (desno dolje): Hygia

Na kućnom broju 8 Gundulićeve ulice nalazila se obiteljska vila s ordinacijom liječnika Peričića, osebujna visoka prizemnica izgrađena otprilike između 1928. i 1930. godine, navodno bez arhitektonskog projekta, u neposrednoj suradnji vlasnika i zidara. Prema ulici to je visoka prizemnica, a prema vrtu, kako se nalazi na blago skošenom terenu, katnica, s razigranim krovom s polukružnim mansardnim otvorom na jednoj i balustradom opasanom okruglom kulom na drugoj strani. Kuća je imala terasu, mali balkon i prilazno glavno stubište, a prožimanje unutarnjeg i vanjskog prostora omogućila su tri ulaza. U sjevernom se dijelu nalazila liječnička ordinacija, dok je južni bio namijenjen stanovanju. Kuća je stradala za vrijeme Drugog svjetskog rata pa je 1945. godine obnovljena, no više nije služila za stanovanje, nego je u njoj bio smješten Centar za socijalni rad, tj. Zavod za zapošljavanje, za čije je potrebe 1995. godine adaptirana unutrašnjost.³⁹² Kuća je, unatoč negodovanju građana te statusu kulturne baštine lokalnog značenja,³⁹³ srušena 2010. godine i na njenom je mjestu izgrađena

³⁹² Radović Mahečić, Darja. „Vila Peričić – obiteljska kuća liječnika.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997f, str. 239 – 240.

³⁹³ Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

moderna stambena zgrada, na kojoj je kao pokušaj komemoriranja doktora Peričića postavljena spomen ploča s obrisima srušene vile.

Slika 134 (lijevo): Vila Peričić oko 1930. godine
Slika 135 (desno): Vila Peričić, tlocrt

Slika 136 (lijevo): Kuća Peričić 2008. godine
Slika 137 (desno): Novogradnja na mjestu Vile Peričić

Osim nje, status kulturne baštine lokalnog značenja imaju kuće na kbr. 5, 9, 2 i 4, zatim drvored i predvrtovi sjeverno od Trga slobode kao kultivirani krajolik te ograda kbr. 9 kao urbana oprema.³⁹⁴ Unatoč tome, kuća na kbr. 4 je srušena kako bi ustupila mjesto novogradnji. Kbr. 2 još postoji, ali je fasada u lošem stanju, kao i kbr. 5 kod koje je fasada u jako derutnom stanju, gotovo potpuno ogoljena, dok je kbr. 9 u dobrom stanju. Drvored je dobro očuvan, pogotovo u starijem dijelu ulice. Status kulturne baštine lokalnog značenja ima i skulptura *Legenda Šime Vulasa*³⁹⁵ iz 1981. koja se nalazila u perivoju dvorca, a danas je premještena ispred glazbene škole, nekadašnje zgrade suda, na kbr. 3.³⁹⁶

³⁹⁴ Beniċ-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

³⁹⁵ Šime Vulas (1932 - 2018) bio je hrvatski akademski kipar, suradnik Majstorske radionice Vanje Radauša te akademik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

³⁹⁶ Beniċ-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

Nacrti te zgrade ĉuvaju se u Hrvatskom drŹavnom arhivu u Zagrebu (HR-HDA-1984-5-5-2-40)

Slika 138 (lijevo): Ivana Gundulića 5

Slika 139 (desno): Šime Vulas, *Legenda*, 1981.

Parternim uređenjem prostora između dotadašnjeg kompleksa gospodarstva na sjeveru i aneksa perivoja na jugu, u prvoj polovini 20. stoljeća formira se novi gradski trg, Trg slobode. To je zapravo široka ulica s parkiralištem koja vodi u smjeru istok – zapad. Trg je okružen stambenim i poslovnim zgradama, a sa sjeverne i južne strane nalazi se zeleni pojas (sa sjeverne su strane zasađene velike platane koje spadaju među najstarije drveće u gradu) te pločnik uz kuće. Na uglu Trga slobode i Ulice Petra Zrinskog nalazi se stambeno-poslovna jednokatnica s karakterističnim ulazom na uglu i upisanom 1942. godinom na zapadnom pročelju. Ulaz je flankiran dorskim stupovima koji nose nadstrešnicu i koji su prilikom najnovije adaptacije obojani u napadnu narančastu, otvori su uokvireni jednostavnom profilacijom, a na uglovima se nalazi stilizirana rustika. Novak još 2007. godine piše kako je velika mana trga što nema nikakve urbane opreme.³⁹⁷ Željezne ograde i drvored Trga slobode imaju status kulturne baštine lokalnog značenja.³⁹⁸

³⁹⁷ Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 112.

Marković, nav. dj., str. 77.

Novak, F., nav. dj., str. 71.

³⁹⁸ Beničić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

Slika 140 (lijevo): Trg slobode

Slika 141 (desno): Uglovnica s upisanom 1942. godinom

Koprivnička ulica, nastavak Ulice bana Jelačića, vrlo je stari putni pravac, iako se počela izgrađivati tek poslije Drugog svjetskog rata kada Bednja više nije bila tako velika barijera i kada se počeo izgrađivati istočni dio Ludbrega. Tu se, osim samostojećih obiteljskih kuća (uglavnom na zapadnom dijelu) i stambeno-poslovnih objekata, nalaze Policijska postaja, vatrogasni dom, dvije benzinske crpke, trgovine na malo, ugostiteljski objekti, a dio prema Globočecu čini istočnu industrijsku zonu u kojoj su smješteni proizvodni pogoni.³⁹⁹ Osim toga, tu se nalazila i istočna rimska nekropola, koja ima status kulturne baštine lokalnog značenja kao arheološki lokalitet,⁴⁰⁰ a potrebno je spomenuti i vidikovac s kipom sv. Vinka koji je 2011. godine postavljen na brdu Sigečak te je dobro vidljiv kako s glavne prometnice, tako i iz samog grada. Kip od armiranog betona, visok preko 6 metara, koji zajedno sa svojim postoljem čini vidikovac visok 15 metara, izradio je Petar Kolarić.⁴⁰¹

Od važnijih je pogona tu smještena tvornica lijekova s vlastitim laboratorijem *Belupo* koja je otvorena 1972. godine,⁴⁰² a pokraj nje pogon *Opreme*, koja se 80-ih godina mogla svrstati među najuspješnije radne organizacije u proizvodnji strojeva i uređaja.⁴⁰³

Ulica Vatroslava Lisinskog sjeverni je ulaz u Ludbreg, odnosno izlaz iz Ludbrega prema Prelogu, a njen južni dio do željezničke pruge spada među najstarije ludbreške ulice. Istočna strana tog južnog dijela ucrtana je na planu grada iz 1775. godine (*slika 10*), a na katastarskom planu iz 1859. godine tu se nalazi šest kuća (*slika 12*). Zapadni red kuća građen je poslije, a dio

³⁹⁹ Novak, F., nav. dj., str. 29. i 33.

⁴⁰⁰ Benić-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

⁴⁰¹ Petar Kolarić, rođen 1954. godine, samouki je umjetnik iz Ždale.

⁴⁰² Koprek, Lukić, nav. dj., str. 15.

⁴⁰³ Koprek, Lukić, nav. dj., str. 13.

ulice nakon željezničke pruge početkom ovog stoljeća. U novijem dijelu ulice nalaze se obiteljske kuće, dok u starijem ima i dosta trgovina te ugostiteljskih objekata.⁴⁰⁴

Na početku ulice, sa zapadne strane bio je mali parkovni prostor, koji Ludbrežani nazivaju Malim parkom. Na tom je prostoru 1959. godine podignut spomenik nogometašima *Podravine* poginulima u Drugom svjetskom ratu, a danas je taj prostor pretvoren u kružni tok, usred kojeg se nalazi spomenuti spomenik.⁴⁰⁵

Slika 142 (lijevo): Mali park, srušen 2007. godine

Slika 143 (desno): Kružni tok sa spomenikom

Na tom je mjestu nekad stajala zgrada starog vatrogasnog doma, zvana *Špricalka*. Vatrogasni zbor, osnovan 1869. zbog velikog požara koji se dogodio 1864. godine, dobio je na korištenje tu „čvrstu“ zgradu u kojoj su ranije vlastelinski kovači izrađivali čavle. Nakon požara grad je pokriven crijepom, kao i novosagrađene kuće. Stari vatrogasni dom porušen je 30-ih godina 20. stoljeća.⁴⁰⁶

Slika 144: Proslava 1000. obljetnice hrvatskog kraljevstva pred starim vatrogasnim domom *Špricalkom*

⁴⁰⁴ Novak, F., nav. dj., str. 111.

⁴⁰⁵ Novak, F., nav. dj., str. 111.

⁴⁰⁶ Petrić, nav. dj., str. 54.

Radović Mahečić, nav. dj. 1997b, str. 106.

Winter, nav. dj. 2000a, str. 114 – 116.

Ukratko o tradicijskom graditeljstvu

Već Ivana Zembić u ludbreškoj monografiji iz 1984. godine ističe kako „preko noći nestaju objekti i ambijenti narodnog graditeljstva.“⁴⁰⁷ Najviše je očuvanih tradicijskih objekata građeno u drugoj polovici 19. stoljeća, no na temelju njihove analize, uz analizu danas jako rijetkih starijih objekata, možemo zaključiti i o tradicijskom graditeljstvu ranijih stoljeća.

Fotografija iz 1930. godine prikazuje nekadašnju poštu i ambulantu na samom kraju ulice Petra Zrinskog, a pokraj njih je i prizemnica slamnatog krova. Fotografija svjedoči kako su u Ludbregu u to vrijeme supostojale građevine različitog načina gradnje (naravno i vremena nastanka): tradicijska prizemnica slamnatog krova i tradicijska (adaptirana) zidana prizemnica, obje zabatom okrenute prema ulici te, u ono vrijeme, moderna jednokatnica dužom stranom položenom uz ulicu. Jednokatnica još uvijek postoji, a u njoj je dom za starije i nemoćne.

Slika 145: Ulica Petra Zrinskog 1930. godine

Već prema spoznajama o životu i kulturi stanovništva ludbreškog kraja, izražena je slavenska komponenta koja se prezentira i kod najstarijih drvenih kuća sa slamnatim krovom, načinom gradnje i spajanjem greda drvenim klinom te hrvatskim izrazima (nazivima) koji se upotrebljavaju u narodnom graditeljstvu.⁴⁰⁸ Gradnja tradicijskih kuća i gospodarskih objekata prilagođena je klimatskim uvjetima Podravine, odnosno ostrim zimama i vrućim ljetima, a bilo je i mnogo dana s maglom te sa snježnim pokrivačem. Stoga su debljina i sastav zidova bili posebno važni, a gradile su se i velike zemljane peći. Također se pazilo da se kuća gradi na ocjeditijem terenu kako ne bi bila izložena čestim poplavama rijeka, a takva je lokacija bila osobito važna kod gradnje podruma koji se od početka 20. stoljeća javljaju kod većine kućišta.

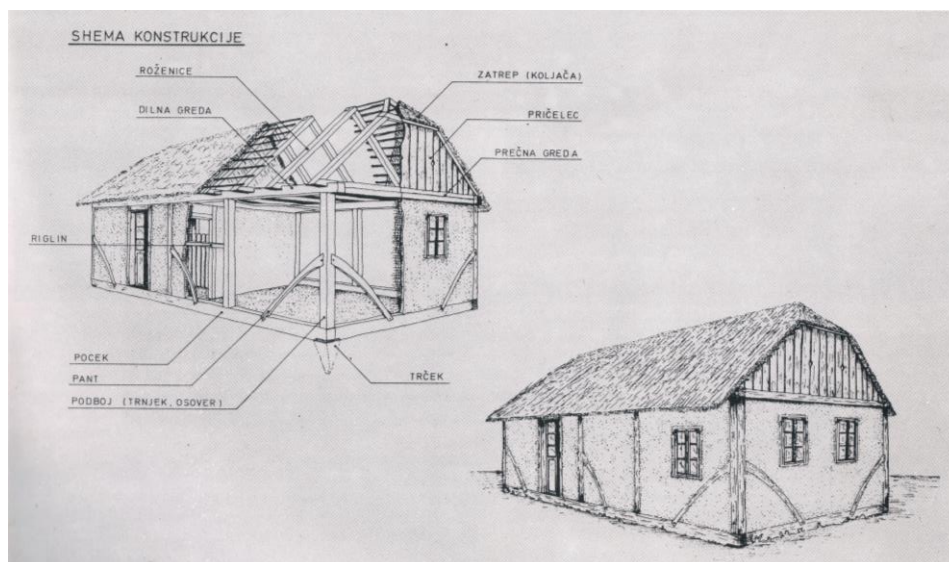
⁴⁰⁷ Zembić, Ivana. „Tradicijsko graditeljstvo bivšeg kotara Ludbreg.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 227.

⁴⁰⁸ Zembić, nav. dj., str. 227.

Prirodna vegetacija i ostali izvori materijala za gradnju također su imali znatan utjecaj na tipove i način gradnje objekata.⁴⁰⁹

Stare drvene kuće arhitektonski su jednostavne i skladne te im je prostor racionalno dimenzioniran, a od dekora nalazimo tek pokoji izrezani ukras u obliku trokuta, četverokuta ili križa na daskama *pričelca*. Područje bivšeg kotara Ludbreg oduvijek je područje mješovitih vrsta drveća stoga obiluje drvenom građom koja je kroz dugi vremenski period korištena za gradnju kuća, gospodarskih objekata unutar okućnice kao i za gradnju klijeti u vinogradima.⁴¹⁰

Zid kuće sastojao se od kostura od tesanih greda hrastovine ili kestena između kojih se stavljalo kestenovo kolje (*trnki*), koje se ispreplelo kestenovim ili ljeskovim prućem. To se ispunilo zemljom (ilovačom) pomiješanom s pljevom najprije s unutrašnje strane, a zatim izvana. Zid se zagladio (*zaličio*) mokrim dlanovima, a kuće su bile *pobelene* vapnom. *Kroh* je poluskošen s malim trokutnim krovnim površinama (*zatrep* ili *koljača*) na poluskošenim zabatima. *Prvi zatrep* nad uličnim zabatom kuće bio je manji, a ispod njega bile su daske koje su zatvarale *pričelec*, prostor nad zabatom kuće. *Zadnji zatrep* bio je veći i ispod njega nije bilo dasaka. Krov se pokrивao slamom od raži (*hrži*) povezanom u snopove (*ritke* ili *šope*) koji su se vezali na *rahe*, pruće od ljeskovine *gužvama* od trtovine ili vrbovom šibom.⁴¹¹

Slika 146: Shema konstrukcije tradicijske kuće

Kućna vrata su jednokrlna, često od jednog komada deblje daske hrasta ili bukve, bez pravih dovratnika jer su ugrađena u okvir u zidu od kanata, iako ih nazivaju *štoki*. Tijekom vremena

⁴⁰⁹ Somek, nav. dj., str. 20.

⁴¹⁰ Zembić, nav. dj., str. 227.

⁴¹¹ Zembić, nav. dj., str. 230.

nastaju promjene upotrebom drugog građevnog materijala. Skelet kuće ostaje od drveta, dok se stijene kuće zidaju od opeke. Krov je pokriven *črepom*. Na krovu je dimnjak od opeke, (*rafung*) jer je u kuhinji novi štednjak (*šparhet*) zamijenio stari *komin*. Onda se kuće grade isključivo od opeke i pokrivaju crijepom. Podovi se popoduju daskama najprije u sobama, a kasnije i u kuhinji. Novije kuće zadržavaju oblik i ostale karakteristike starijih drvenih kuća, uz neke manje izmjene i dodatke, npr. stepenice (*štenge*) na ulazu u kuću. Ovakve kuće još uvijek nalazimo u Vinogradima Ludbreškim, ali sve brže nestaju, a 80-ih su se mogle pronaći i u samom Ludbregu.⁴¹²

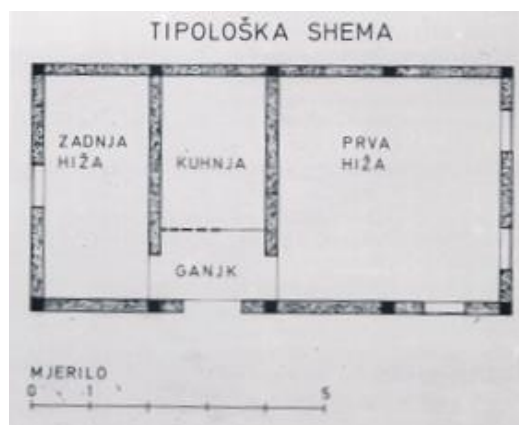
U ludbreškom je kraju ekonomska i društvena zajednica bila obiteljska zadruga, no one polako nestaju od druge polovice 19. stoljeća u vrijeme prestanka feudalnih odnosa na širem dijelu Hrvatske, nakon čega svaka obitelj živi sama na još manjem *gruntišću*. Primarno zanimanje stanovništva je poljodjelstvo te je zemlja bila i ostala primarna vrijednost, a tek onda stočarstvo i vinogradarstvo. Stambene i gospodarske građevine iz tog vremena odraz su života tih obitelji. Kuće manjih površina, nerijetko i od samo jedne prostorije (*hiže*), služile su za sve funkcije svakodnevnog života. Bez obzira na to, kod svih stambenih objekata primjećuje se isti zajednički način gradnje kao i isti potrebni inventar u prostorijama kuće.⁴¹³

Tijekom vremena se, zbog povećanja broja članova obitelji, dograđivala još jedna manja stambena prostorija u kojoj je živio mladi bračni par (*zadnja hiža, hižička, komora*), dok su odrasli mladići spavali u *štali* ili na sjeniku. Kuće su prema tlocrtu uglavnom trodijelne prizemnice s poluskošenim krovom, sa zabatom na ulicu, duljinom smještene u dubinu dvorišta, gdje se nalaze i ulazna vrata kuće. Na zabatnoj strani uvijek su dva mala prozora (*obloka*). Ulaznim vratima ulazilo se u hodnik (*ganjk*), iz njega ravno u kuhinju koja se nalazi u sredini kuće, a desno i lijevo u sobe. Pod je od dasaka i/ili nabijene zemlje. Iz kuhinje se ljestvama (po *lojtri*) ulazi na tavan (*najže*). U kuhinji se nekad nalazilo ognjište (*komin, kamin*), a dim je izlazio kroz krovište. Na tavanu se sušilo meso te se u jednom dijelu tavana čuvalo žito i kukuruz.⁴¹⁴

⁴¹² Zembić, nav. dj., str. 231.

⁴¹³ Zembić, nav. dj., str. 227.

⁴¹⁴ Zembić, nav. dj., str. 228.

Slika 147: Tlocrtna shema tradicijske kuće

Gospodarske zgrade unutar okućnice bile su: štagalj (*škedenj*) sa sjenikom (*parmom*), prostorom za kola i orače sprave (*guvnom*) i *priparmićem* ili *pristrošekom* za pljevu i *štraju*, *koš*, *kukuruznjak* od pletera za spremanje kukuruza, *štala*, svinjac (*kotec*), kokošinjac (*kočec*) i u dnu okućnice *volnjak* za *čmele*. U samom Ludbregu već dugo ne postoji nijedna drvena kuća: godine 1946. srušena je drvena kuća Marije Kancijan u Preradovićevoj ulici, a oko 1950. kuća Roka Kancijana.⁴¹⁵

Ovdje je potrebno spomenuti i *kleti* Ludbreških Vinograda, jer: „Vinogradi, *gorice*, naročita su ljubav ovog kraja.“⁴¹⁶ Tako je bilo nekad, a tako je još i danas. Petra Somek još 2011. godine kao primjer vrjednijih sačuvanih starinskih klijeti navodi one u Ludbreškim Vinogradima.⁴¹⁷ Većinom su to male parcele s kojih se dobiva količina vina koja podmiruje potrebe domaćinstva, a rijetko preostaje vina za prodaju. *Gorice* su nekad bile i znak boljeg imovinskog stanja.⁴¹⁸ Brežuljci na južnom rubu Podravine razmjerno su niski – uglavnom do 200 ili maksimalno 300 metara nadmorske visine pa su klijeti smještene na hrptu brijega kamo vode pristupni putovi i odakle se pruža idiličan vidik, dok je manji broj tradicijskih klijeti lociran u udolinama, pod brijegom.⁴¹⁹

Klijet, odnosno *klet*, zauzima centralno mjesto u *goricama*. Građena je kao i stambeni objekti, samo manjih dimenzija, te može biti jedno- ili dvoprostorna. Kao i stambeni objekti, i *kleti* su najprije bile građene od drva (hrasta ili kestena) i zemlje (ilovače), a kasnije cigle. Krov je bio nešto niži, najprije od slame, koju kasnije zamjenjuju limene ploče ili crijep. Na prednjem užem zidu, uglavnom okrenutom ljepšoj bregovskoj panorami, *klet* je imala najčešće dva mala

⁴¹⁵ Zembić, nav. dj., str. 227.

⁴¹⁶ Zembić, nav. dj., str. 231.

⁴¹⁷ Somek, nav. dj., str. 140.

⁴¹⁸ Zembić, nav. dj., str. 231.

⁴¹⁹ Somek, nav. dj., str. 123.

prozora (*obločeca*) koji su se izvana zatvarali i drvenim *šalaporkama*.⁴²⁰ Tavanski prostor služio je za spremanje sijena. Kod dvoprostornih *kleti* u prvoj se prostoriji (*prešanje, prešnica*) nalazi preša od hrastovine za tiješnjenje grožđa i voća (jabuka i krušaka), a u slučaju da klet nema podrum, tu se čuvaju i bačve s vinom te sav pribor za proizvodnju vina. *Prešnica* nije imala strop kako bi se lakše baratalo visokom prešom. Druga je imala karakter stambenog dijela kleti te se nazivala *sobicom* ili *hižičkom*. U njoj se nalazila peć na drva (*pečička*) i ostali inventar kao krevet, stol i stolice. Stare *kleti* nisu imale podrum (*pelnicu*). *Pelnicom* se ranije, kada su *kleti* građene bez podruma, nazivala treća prostorija u kojoj su se nalazile bačve, no kako su *kleti* počele dobivati podrum u kojem su se počele spremati bačve, tako se i izraz *pelnica* počeo koristiti za podrum. Kao i kuće, i *klijeti* su doživljavale promjene. Često postaju troprostorne s *hižičkom*, ponekad i *pristroškom* te podrumom (*pelnicom*).⁴²¹

Kleti su uglavnom uvučene u parcelu, ispred su se sadile voćke šljive, trešnje ili kestena, dok se iza *kleti* niz brijeg spuštalo *tršje*. Uz rub ceste sadila se ograda od živice, dok se na mjestu ulaza postavljala drvena ograda (*lesa*). Usred vinograda stajali su nužnici (*šekreti*) napravljeni od dasaka, a sastavni dio vinograda bili su i *klopoci*⁴²² koji su plašili ptice. Još se krajem 20. stoljeća sve više prekidalo s tradicijskim stoljetnim načinom gradnje *kleti*. Sve je više novih kućica za odmor sa svim gradskim komforom, čime se mijenja i raspored prostorija i materijal za gradnju. Moderne su *kleti* postaju pogodne za dulji boravak, a sve češće postaju i namijenjene stanovanju.⁴²³

Slika 148 (lijevo): Stara klet u Ludbreškim Vinogradima
Slika 149(desno): Stara klet u Ludbreškim Vinogradima

⁴²⁰ Somek navodi termin *šaropolke*. (Somek, nav. dj., str. 123 – 126)

⁴²¹ Zembić, nav. dj., str. 231 – 234.

Somek, nav. dj., str. 123 – 136.

Markulinčić Evers, Branka. "Ruralna arhitektura i običaji ludbreških vinograda (I. dio)." u: *Podravski zbornik*. br. 26/27. 2000. str. 269 – 274.

⁴²² *Klopotec* se sastoji od grede na koju je visoko iznad *tršja* pričvršćen propeler kojeg okreće vjetar te udaranjem drvenih pera o dasku proizvodi karakterističan, usporeni ritam. (Markulinčić Evers, nav. dj., str 274)

⁴²³ Zembić, nav. dj. Str. 231 – 234.

Somek, nav. dj. str. 123 – 136.

Markulinčić Evers, nav. dj. str. 269 – 274.

Odnos prema baštini

O problemima odnosa prema lokalnoj baštini pisale su još 1984. godine Ivana Zembić, koja problematizira zapuštanje i probadanje tradicijske gradnje⁴²⁴ te Marija Mirković 1997. godine koja upozorava na suvremene intervencije koje ne respektiraju zatečene vrijednosti građevinskog inventara čime se narušava uspostavljena ravnoteža ambijentalnih posebnosti Ludbrega. Također upozorava na propadanje sve rjeđih primjera tradicijske arhitekture te njihovo adaptiranje (pod svaku cijenu).⁴²⁵

Aspekt kulturne baštine valoriziran je *Prostornim planom uređenja Grada Ludbrega*⁴²⁶ te pripadajućom *Konzervatorskom studijom za urbanistički plan uređenja grada Ludbrega*⁴²⁷ iz 2006. godine, prema kojoj je zaštićeno ili predloženo za zaštitu šezdesetak objekata, cjelina ili lokaliteta (*Tablica 2*⁴²⁸).

Tablica 2: Popis kulturnih dobara

1	Urbanistička cjelina Ludbrega		gradsko naselje	P
2	Arheološka cjelina Iovia		arheološko područje	P
3	Gajeva ulica 1 – Kalnička, uglovnica		civilna građevina	L
4	Gajeva ulica 3		civilna građevina	L
5	Gajeva ulica 6		civilna građevina	L
6	Gajeva 18		civilna građevina	L
7	Gajeva ulica, rimska nekropola		arheološki lokalitet	L
8	Gajeva, groblje, grobna kapela Valenko		memorijalni objekt	L
9	Gajeva, groblje, kapela Scheyer		memorijalni objekt	L
10	Gajeva, groblje, raspelo		memorijalni objekt	L
11	Gajeva, groblje, spom. palim borcima		memorijalni objekt	L
12	Gajeva, groblje, spom. kalničkim borcima		memorijalni objekt	L
13	Gundulićeva ulica 1, ljekarna	1315/4	civilna građevina	PZ
14	Gundulićeva ulica 5		civilna građevina	L
15	Gundulićeva ulica 9		civilna građevina	L
16	Gundulićeva ulica 2		civilna građevina	L
17	Gundulićeva ulica 4		civilna građevina	L
18	Gundulićeva ulica 8		civilna građevina	L
19	Gundulićeva ulica, drvoredi		kultivirani krajolik	L
20	Gundulićeva ulica 9, ograda		urbana oprema	L
21	Gundulićeva ulica sjever, vrtovi		kultivirani krajolik	L
22	Ulica Bana Jelačića 3		civilna građevina	L
23	Ulica Bana Jelačića 17		civilna građevina	L

⁴²⁴ Zembić, nav. dj., str. 227.

⁴²⁵ Marković, nav. dj., str. 77.

⁴²⁶ *Prostorni plan uređenja Grada Ludbrega* (https://ludbreg.hr/download/dokumenti_2/prostorno-planski-dokumenti/Prostorni-plan-uredjenja-Grada-Ludbrega-ID4-01-2021/tekstualni_dio/PPUG-Ludbreg-PROCISCENI-TEKST-ODREDBI-NAKON-4.-ID.pdf, pristupljeno 13. svibnja 2021)

⁴²⁷ BeniĆ-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine

⁴²⁸ *Tablica 2* preuzeta je iz BeniĆ-Hlebec, nav. dj., Evidencija i sistematizacija kulturne baštine.

24	Ulica Bana Jelačića 19		civilna građevina	L
25	Ulica Bana Jelačića 2a - Kalnička		civilna građevina	L
26	Ulica Bana Jelačića 2		civilna građevina	L
27	Ulica Bana Jelačića 2, vrt		kultivirani krajolik	L
28	Ulica Bana Jelačića 4		civilna građevina	L
29	Ulica Bana Jelačića 6		civilna građevina	L
30	Ulica Bana Jelačića 16		civilna građevina	L
31	Ulica Bana Jelačića 18		civilna građevina	L
32	Ulica Bana Jelačića 20		civilna građevina	L
33	Ulica Bana Jelačića 2 i 2b, zidana ograda		urbana oprema	L
34	Ulica Bana Jelačića, kapela Žalosne Gospe	1847	sakralna građevina	PZ
35	Kalnička ulica, stari mlin	dijelovi čestica 1765, 1805 i 2692	industrijski sklop	PZ
36	Kalnička ulica 12		civilna građevina	L
37	Koprivnička ulica, rimska nekropola		arheološki lokalitet	L
38	Marulićeva ulica 8		civilna građevina	L
39	Ulica Petra Zrinskog 2a-Jelačićeva ugao		civilna građevina	L
40	Ulica Petra Zrinskog 2b, župna crkva	1379	sakralni graditeljski sklop	Z
41	Ulica Petra Zrinskog 2b, 5 portala		urbana oprema	Z
42	Ulica Petra Zrinskog 2b, ograda		urbana oprema	Z
43	Ulica Petra Zrinskog 2b, zelenilo cinktora		kultivirani krajolik	Z
44	Ulica Petra Zrinskog 2b, srednji vijek-nalazi	1379	arheološki lokalitet	Z
45	Ulica Petra Zrinskog 4, župni dvor	1330, 1331	civilni graditeljski sklop	Z
46	Ulica Petra Zrinskog 4, ograda		urbana oprema	Z
47	Ulica Petra Zrinskog 4, zelenilo na parceli		kultivirani krajolik	Z
48	Ulica Petra Zrinskog 1	1493/1	civilna građevina	P
49	Gundulićeva ulica 1, medaljoni		Spomen obilježje	L
50	Ulica Petra Zrinskog 3		civilna građevina	L
51	Ulica Petra Zrinskog 5		civilna građevina	L
52	Ulica Petra Zrinskog 9	1506	civilna građevina	PZ
53	Ulica Petra Zrinskog 9, zidani ulaz na parcelu		urbana oprema	L
54	Ulica Petra Zrinskog 11		civilna građevina	L
55	Ulica Petra Zrinskog 1-11, potez	1493/1, 1498/5, 1498/4, 1499, 1503, 1506, 1508	graditeljski sklop	PZ
56	Ulica Petra Zrinskog 23		civilna građevina	L
57	Ulica Petra Zrinskog 31		civilna građevina	L
58	Ulica Petra Zrinskog 24		civilna građevina	L
59	Ulica Petra Zrinskog 35		civilna građevina	L
60	Ulica Petra Zrinskog, drvoredi		kultivirani krajolik	L
61	Ulica Petra Zrinskog, rimska nekropola		arheološki lokalitet	L
62	Preradovićeva 2		civilna građevina	L
63	Preradovićeva 5-Marulićeva		civilna građevina	L
64	Trg Svetog Trojstva 2		civilna građevina	L
65	Trg Svetog Trojstva 3		civilna građevina	L
66	Trg Svetog Trojstva 4		civilna građevina	L
67	Trg Svetog Trojstva 5		civilna građevina	L

Z – zaštićeno kulturno dobro

P – preventivno zaštićeno kulturno dobro

PZ – prijedlog zaštite

L – kulturna baština lokalnog značenja

Međutim, od svega navedenog, u *Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske* upisano ih je samo osam: arheološko nalazište Gradina Lipa-Katalena (Z-1943), arheološko nalazište Vrt Somođi (Z-7075), Memorijalno područje židovskog groblja (Z-4665), kulturno-povijesna cjelina grada Ludbrega (Z-5721), kapela Žalosne Gospe (Z-3437), Spomenik palim braniteljima Domovinskog rata (Z-4750), Crkva sv. Trojstva i župni dvor (Z-1087) te dvorac Batthyány (Z-1238). Svi su lokaliteti upisani kao zaštićeno kulturno dobro.⁴²⁹

Prostorno-planskoj i konzervatorskoj dokumentaciji treba pribrojiti zaštitna arheološka istraživanja⁴³⁰ i konzervatorske studije pojedinačnih kulturnih dobara poput dvorca Batthyány.⁴³¹ Sama okolnost smještaja Restauratorskog centra Hrvatskog restauratorskog zavoda u dvorcu Batthyány pridonijela je boljem razumijevanju problematike zaštite kulturnih dobara u lokalnoj sredini. Ludbreška je baština stoga prepoznata i valorizirana u stručnim krugovima, povijesnumjetnički promatrano pogotovo umjetničkom topografijom koju je publicirao Institut za povijest umjetnosti⁴³².

Ipak, čini se da je na lokalnom planu svijest o baštini i potrebi njezina očuvanja rezervirana za uzak krug ljudi. Neki su elementi baštine, poput dvorca Batthyány čije se prostorije između ostalog koriste i kao izložbeni i koncertni prostori, dobro restaurirani i održavani, dok neki drugi primjeri propadaju ili posve nestaju. Od negativnih slučajeva istakla bih rušenje stare škole i vile Peričić te propadanje klasicističkog dvorca u Ludbregu obližnjem Martijancu. Kao temeljni problem uočavam da dobar dio arhitektonske baštine nije adekvatno prezentiran, iako su u mjestu postavljeni putokazi, a uz neke građevine i (uglavnom izbljedjele) informativne ploče. Osobito su ugroženi detalji dekorativne arhitektonske plastike izvedeni u žbuci te elementi povijesne (uglavnom historicističke) bravarije i stolarije fasada ludbreških građevina. To je posebno istaknuto kod ogoljenja fasade te uklanjanja drvenih oplata i dvokrilnih vrata iz interijera hotela, nekadašnje kuće javnog bilježnika u Ulici Petra Zrinskog kbr. 9 (*slika 119*),

⁴²⁹ Podaci preuzeti sa *Registra kulturnih dobara* (<https://registar.kulturnadobra.hr/#/>), pristupljeno 13. listopada 2020.)

⁴³⁰ *Ludbreg prije Ludbrega* (<https://www.hrz.hr/index.php/djelatnosti/konzerviranje-restauriranje/kopnena-arheologija/351-ludbreg-prije-ludbrega-arheoloka-istraivanja-antike-jovije>), pristupljeno 13. listopada 2020.)

⁴³¹ Dokić, Dragan, Matica Blanda i Novak, Silvije. *Elaborat stanja i konzervatorsko-restauratorskih istraživanja s prijedlogom obnove - vjenčana dvorana i matični ured*. Zagreb: Restauratorski zavod Hrvatske. siječanj 1993. (signatura: 1168/P)

Dokić, Dragan, Matica Blanda i Novak, Silvije. *Elaborat stanja i konzervatorsko-restauratorskih istraživanja s prijedlogom obnove - kapela sv. Križa*. Zagreb: Restauratorski zavod Hrvatske. siječanj 1993. (signatura: 1168/1/P)

⁴³² *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. ur. K. Horvat-Levaj, I. Reberski. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997.

te u propadanju fasade kuće u Gajevoj kbr. 18 (*slika 153*). Tradicijska je arhitektura također prepuštena propadanju te se ili adaptira tako da postane neprepoznatljiva (ogoljenje dekorativne arhitektonske plastike i nadograđivanje), ili ruši kako bi ustupila mjesto novogradnji. Nije da pozitivnih primjera uopće nema, ali su rijetki, kao npr. kuća u Gundulićevoj na kbr. 9, s održavanom fasadom i očuvanom arhitektonskom plastikom (*slika 152*).

Slika 150 (lijevo): Adaptirana i nadograđena tradicijska prizemnica

Slika 151 (desno): Prazni prostor na Trgu Svetog Trojstva nakon rušenja tradicijske prizemnice

Slika 152: Ivana Gundulića 9

Slika 153: Ljudevita Gaja 18

Iako je uglavnom riječ o prezentaciji pokretne kulturne baštine, kao pozitivan primjer ističem uređenje amaterskog postava tzv. *Bakine hiže i dedekovoga dvora*, kao dobrodošlu inicijativu u smisli formiranja zavičajne zbirke proizašlu iz same lokalne zajednice, odnosno Udruge *Žene iz Centra svijeta*.⁴³³ Svijest o kulturnoj baštini prisutna je i u vidu citata ludbreških književnika (ili onih koji su na neki način povezani s gradom) ispisanih na stazi ispred dvorca i na trgu, te skulpturama od slame u obliku vunastog nosoroga, mamuta i europskog goveda, koji su nekad živjeli na tom području.⁴³⁴ Recentno je uređen i otvoren arheološki park,⁴³⁵ osnovan je gradski muzej,⁴³⁶ a postoje i planovi o prezentiranju industrijske baštine. Ove nove inicijative ipak bacaju pozitivno svjetlo na problem odnosa prema baštini te će možda podići i svijest o očuvanju nepokretne lokalne baštine.

⁴³³ Dežić, Ivana. „Bakina hiža i dedekov dvor.“ *Varaždinski.hr* 10. prosinca 2019.

(<https://varazdinski.net.hr/vijesti/drustvo/3613097/bakina-hiza-i-dedekov-dvor-mali-etno-i-povijesni-muzej-u-ludbregu-prava-je-turisticka-atrakcija/>, pristupljeno 14. travnja 2021.)

Ovdje bih dodala i recentno pokrenutu grupu na društvenim mrežama *Ludbreški kraj ljudi na starim slikama običaji recepti* u kojoj mještani između ostalog objavljuju i stare fotografije grada.

(<https://www.facebook.com/groups/944891536275470>, pristupljeno 20. travnja 2021)

⁴³⁴ Najbolje sačuvani kostur vunastog nosoroga u Hrvatskoj pronađen je nedaleko Ludbrega, a prema vlasnici zemljišta nazvan je Erika. (http://www.gmv.hr/hr/dogadjanja/erik_a---vunasti-nosorog,20206.html?t=i, pristupljeno 8. kolovoza 2021)

⁴³⁵ „Svečano otvoren arheološki park Iovia u samom središtu Ludbrega.“ *Ludbreške e-novine*. 10. svibnja 2021. (<https://ludbreske-novine.com.hr/svecano-otvoren-arheoloski-park-iovia/>, pristupljeno 11. svibnja 2021)

⁴³⁶ Maltarić, Matea. „Zadovoljeni svi uvjeti za osnivanje Muzeja grada Ludbrega.“ *Ludbreške e-novine*. 2. lipnja 2021. (<https://ludbreske-novine.com.hr/zadovoljeni-svi-uvjeti-za-osnivanjem-muzeja-grada-ludbrega/>, pristupljeno 2. lipnja 2021)

Sakralna i etnografska zbirka koje postoje već desetljećima temelj su novog muzeja.

Zaključak

Ludbreg je naselje koje svoj kontinuitet bilježi od antike i srednjeg vijeka, pa sve do danas, a uz diskontinuitete svojstvene prostoru na kojem se nalazi, i njegov urbanistički razvoj također možemo pratiti od antičkog razdoblja. U vrijeme antike postavljeni su urbanistički temelji Ludbrega te je u rasteru ulica dijelom sačuvana antička urbanistička matrica. Arheološka istraživanja utvrdila su za kasnu antiku karakterističnu urbanu degradaciju *Iovie*, pa i razarenje naselja u doba seobe naroda. Hipoteze o izgradnji kaštela i obnovi srednjovjekovnog naselja temelje se na pisanim izvorima, arheološkim istraživanjima, kao i analizi funkcioniranja srednjovjekovnog kulturnog krajolika koji je bio u korelaciji s antičkim prometnicama. Genezu današnjeg naselja u punom smislu kontinuirano možemo pratiti tek od ranog novog vijeka, a osobito vremena barokne obnove koja je uslijedila po prestanku opasnosti od Osmanlija. Tada su nastali ili zadobili svoj današnji oblik najvrjedniji spomenici materijalne baštine koji još uvijek dominiraju mjestom: župna crkva Presvetog Trojstva, dvorac Batthyány te kapela Žalosne Gospe. Devetnaesto je stoljeće proteklo u nastavku urbanizacije naselja sa sve izraženijim elementima urbanog planiranja. Tradicijsko stambeno graditeljstvo postupno je reducirano i zamijenjeno arhitekturom razdoblja klasicizma, historicizma i secesije.

Antički nalazi
 Skica iz 1775. godine
 Skica iz 1859. godine
 Skica iz 1973. godine

Slika 154: Karta urbanističkog razvoja Ludbrega, detalj

Dvije velike prekretnice u modernom i suvremenom razvoju Ludbrega bile su agrarna reforma poslije Prvog svjetskog rata, kojom su se usitnile parcele i time stvorili uvjeti za širenje grada, te industrijalizacija 70-ih godina 20. stoljeća, kad se formiraju dvije industrijske zone. U to je vrijeme i barokni ladanjski kompleks obuhvaćen urbanizacijom pa dvorac Batthyány gubi najveći dio svojih parkovnih površina, a grad se nakon industrijalizacije sve više širi te prelazi i na desnu obalu Bednje.

Te procese možemo pratiti na karti urbanističkog razvoja Ludbrega. Prostorna organizacija antičke *Iovie* preklapa se s prostorom šireg centra današnjeg Ludbrega. Njena se urbana jezgra opasana bedemima nalazila u južnom dijelu današnjeg naselja, dok je zgusnuti urbani raster bio raščlanjen *cardom* i *decumanom*. U središnjem su dijelu bili smješteni javne građevine (*terme*, dvije gradske vile, *insulae* stambene arhitekture), a tijekom 4. stoljeća sa sjeverne strane izvan bedema nastaju dvije inzule *suburbiuma* (podgrađa) sa stambenim i gospodarskim

građevinama. Uz cestovnu su se mrežu izvan urbane aglomeracije formirale istočna, zapadna i sjeverna gradska nekropola.

Usporedbom antičkog stanja s prvim sačuvanim planom, odnosno shematskim prikazom Ludbrega iz oko 1775. godine, vidi se kako se urbanizam mjesta uglavnom prilagodio zatečenom stanju. Naseljen je dio na kojem se nalazilo antičko podgrađe, ali se naselje proširilo sjeverno od njega, gdje se nalazi dvorac s gospodarskim zgradama, sa zametkom još jedne manje inzule na sjeveru. Izgrađene inzule nalaze se uz prometnice koje se od Varaždina spuštaju prema mostu na Bednji, od kojih zapadna kod župne crkve skreće u smjeru Varaždinskih Toplica. Izgrađen je i potez prema mostu na Bednji te istočna strana na cesti za Selnik na sjevernom izlazu iz mjesta. Glavna raskršća ulaska i izlaska iz naselja (sjeverozapadno i jugoistočno) obilježena su pilovima. Oba ta raskršća starih komunikacija još su uvijek značajni povijesni parametri i orijentiri u prostoru, a jednako je važnu ulogu imalo i raskršće gdje se odvajala rimska komunikacija prema Varaždinskim Toplicama.

Usporedbom katastarskog plana iz 1859. godine sa skicom naselja iz 1775. godine, vidljivo je da prostorni okvir još uvijek definiraju obala Bednje s dvije glavne komunikacije na zapadu, dvorac na sjeveroistočnom i župna crkva na jugozapadnom obodu grada. Postupnom urbanizacijom popunjen je prostor između dvorca i crkve, a primjetna je i gusta izgradnja na pravilnim uskim parcelama na vanjskim rubovima naselja te se Ludbreg širi uz prometne pravce Koprivnica – Varaždin, odnosno Koprivnica – Varaždinske Toplice. Ludbreg se u 19. stoljeću formira kao naselje s karakteristikama panonskog tipa i izrazitih ambijentalnih vrijednosti. Plan iz 1973. godine ne razlikuje se puno od ranijih, osim što je izgradnja sve gušća, pogotovo na središnjem prostoru od dvorca do južnog ruba glavnog trga. Konture grada su sve šire, ali je osnovna mreža još uvijek izrazito povijesna, što cijeloj jezgri daje posebnu vrijednost. Najviše ludbreških ulica nastaje u drugoj polovici 20. stoljeća.

Važnu ulogu u razvoju Ludbrega imala je religija. Pretpostavlja se da je Ludbreg već u 4. stoljeću bio biskupija, a od 15. stoljeća postaje značajno hodočasničko središte, što je utjecalo i na razvoj mjesta. Ta se tradicija održala do danas pa se puno pozornosti pridaje vjerskom turizmu. Međutim, u novije se vrijeme sve više razvija kulturni i *outdoor* turizam, prvi otvaranjem Arheološkog parka *Iovia* i Muzeja grada Ludbrega (uz održavanje raznih kulturnih manifestacija uglavnom lokalnog značaja), a drugi projektima uređenja hortikulturalne baštine i poticanjem raznih aktivnosti u prirodi.

Najveći pomak u boljem razumijevanju problematike zaštite kulturnih dobara u lokalnoj sredini pridonio je smještaj Restauratorskog centra Hrvatskog restauratorskog zavoda u dvorcu Batthyány. Glavni su ludbreški spomenici istraženi i valorizirani u stručnim i znanstvenim krugovima, te prepoznati u lokalnoj zajednici, dok su spomenici lokalnog značaja uglavnom zanemareni te je svijest o baštini i potrebi njezina očuvanja rezervirana za uzak krug ljudi. Problem gubitka arhitektonske baštine ne odnosi se samo na tradicijsku arhitekturu, već i na građanske kuće i vile koje su često u lošem stanju ili se ruše kako bi ustupile mjesto novogradnji (stara pučka škola i vila Peričić), a ponekad u potpunosti mijenjaju izgled (kuća javnog bilježnika). Najčešći je problem gubitak historicističke dekorativne arhitektonske plastike izvedene u žbuci te onovremene stolarije. Suvremene intervencije često ne poštuju zatečene vrijednosti građevinskog inventara čime se narušavaju ambijentalne posebnosti Ludbrega. Gubitak i zapuštanje hortikulturalne baštine također je bio velik problem, ali tu se stanje recentno popravlja projektima koji je revaloriziraju. Iako negativni procesi polaganog gubljenja baštine još uvijek traju, nove bi inicijative (otvaranje arheološkog parka, osnivanje gradskog muzeja) mogle podići svijest o nepokretnoj lokalnoj baštini te pridonijeti njenom očuvanju.

Slika 155: Karta urbanističkog razvoja Ludbrega

Literatura

1. Adamček, Josip. „Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984a: 81 – 122.
2. Adamček, Josip. „Ludbreški kraj u doba revolucije 1848 – 1849.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984b: 235 – 241.
3. Badurina, Anđelko. „Javna plastika.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997: 242 – 244.
4. Baričević, Doris. „Javna plastika.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997a: 242.
5. Baričević, Doris. „Kiparstvo od XVII. do XIX. stoljeća.“ U: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997b: 141 – 157.
6. Benić-Hlebec, Nada. *Konzervatorska studija za urbanistički plan uređenja grada Ludbrega*. Zagreb. 2006.
7. Bobnjarić – Vučković, Venija. „Kratak pregled sitne sakralne arhitekture i javne plastike.“ *Podravski zbornik*. br. 19/20. 1993: 153 - 162.
8. Bobnjarić-Vučković, Venija. „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu.“ u: *Podravski zbornik*. br. 16. 1990: 64 – 81.
9. Bočkaj, Ivan. „Postanak Ludbrega i ludbreškog svetišta Krvi Isusove, Zavjet hrvatskog sabora (jeruzalemska kapelica groba Isusova u Ludbregu)“ pretisak iz časopisa *Sveta zemlja III*, br 1-2, Zagreb, 1940. u: *Podravski zbornik*. No. 21. 1995: 100 – 106.
10. Dokić, Dragan, Matica Blanda i Novak, Silvije. *Elaborat stanja i konzervatorsko-restauratorskih istraživanja s prijedlogom obnove - vjenčana dvorana i matični ured*. Zagreb: Restauratorski zavod Hrvatske. siječanj 1993. (signatura: 1168/P)
11. Dokić, Dragan, Matica Blanda i Novak, Silvije. *Elaborat stanja i konzervatorsko-restauratorskih istraživanja s prijedlogom obnove - kapela sv. Križa*. Zagreb: Restauratorski zavod Hrvatske. siječanj 1993. (signatura: 1168/1/P)
12. Dretar, Milivoj. „Perivoj dvorca Batthyany.“ u: *Podravski zbornik*. br. 42. 2016: 217 – 220.
13. Dujmović, Danko. „Prilog poznavanju ludbreškog kraja u 13. stoljeću.“ u: *Podravski zbornik*. br. 42. 2016: 27 – 34.
14. Feletar, Dragutin. „Geografske, prometne i demografske značajke Ludbreške Podravine“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997: 13 – 19.
15. Gorenc, Marcel; Vikić, Branka. „Antičko nasljeđe ludbreškog kraja“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984: 59 – 71.
16. Goss, Vladimir Peter. *Počeci hrvatske umjetnosti*. Zagreb: Ibis grafika. 2020.
17. Horvat, Anđela. „O baroku u srednjoj Podravini.“ u: *Podravski zbornik*. br. 3. 1977: 203 – 228.
18. Horvat, Joža. *Toponimija ludbreške Podravine*. Doktorski rad. Rijeka: Filozofski fakultet. 2018.

19. Horvat-Levaj, Katarina. „Sakralna arhitektura“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997a: 121 – 138.
20. Horvat-Levaj, Katarina. „Utvrde i dvorci“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997b: 91 – 101.
21. Horvat-Levaj, Katarina. „Dvorac Batthyany.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997c: 228 – 236.
22. Horvat-Levaj, Katarina. „Župna crkva Presvetog Trojstva.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997d: 217 – 220.
23. Horvat-Levaj, Katarina. *Barokna arhitektura*. Zagreb: Naklada Ljevak. 2015.
24. Ilijanić, Mira. „Kratak pregled povijesnog razvoja tvrđe Ludbreg i njenih vlasnika do kraja 17. stoljeća.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984: 123 – 129.
25. Ilijanić, Mira; Mirković, Marija. „Urbani razvoj Ludbrega“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984: 131 – 136.
26. Jalšić Ernečić, Draženka. „Historicistička arhitektura sjeverozapadne Hrvatske.“ u: *Historicizam u Hrvatskoj*. knjiga I. ur. V. Maleković. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt. 2000a: 195 – 205.
27. Jalšić Ernečić, Draženka. „Stara pučka škola.“ u: *Historicizam u Hrvatskoj*. knjiga II. ur. V. Maleković. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt. 2000b: 546.
28. Jukić, Vjekoslav. *Otkrivena ravnica: srednjovjekovna umjetnost istočne Slavonije*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus. 2011.
29. Karač, Zlatko. „Arhitektura sinagoga u Hrvatskoj u doba historicizma.“ u: *Historicizam u Hrvatskoj*. knjiga I. ur. V. Maleković. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt. 2000: 167 – 185.
30. Karaman, Igor. „Privredni razvitak mjesta i okoline Ludbrega 1848 – 1918.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984: 243 – 257.
31. Keglević, Stjepan. „Gospodarska izložba u Ludbregu 1867. godine: politička situacija u Hrvatskoj.“ u: *Podravski zbornik*. br. 18. 1992: 279 – 285.
32. Kolar-Dimitrijević, Mira. „Privredne i socijalne prilike ludbreškog kotara u međuratnom razdoblju.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984: 259 – 280.
33. Koprek, Jelena; Lukić, Matea. *Industrijska baština Ludbrega*. Ludbreg: Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak*. 2019.
34. Marković, Jagoda. „Urbanistički razvoj Ludbrega“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997: 71 – 79.
35. Markulinčić Evers, Branka. "Ruralna arhitektura i običaji ludbreških vinograda (I. dio)." u: *Podravski zbornik*. br. 26/27. 2000: 269 – 277.
36. Miletić, Drago. *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske. 2012.
37. Mirković, Marija. „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984: 149 – 186.

38. Mirković, Marija. „Starije zidno slikarstvo.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997: 159 – 173.
39. N. N. *Topografski opis vlastelinstva Ludbreg iz 1813. godine*, prijepis (Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak*)
40. Novak, Dragutin. „Privredni razvoj općine Ludbreg od 1945. do 1980. godine.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984: 371 – 413.
41. Novak, Franjo. *Ulice Ludbrega*. Ludbreg: Pučko otvoreno učilište *Dragutin Novak*. 2007.
42. Obad Šćitaroci, Mladen. *Perivoji i dvorci Hrvatskog zagorja*. Zagreb: Školska knjiga. 1989.
43. Obad Šćitaroci, Mladen. *Hrvatska parkovna baština, zaštita i obnova*. Zagreb: Školska knjiga. 1992.
44. Petrić, Hrvoje. „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997: 43 – 63.
45. *Prijedlog odluke o određivanju imena ulice te usklađivanju postojećih naziva ulica u naselju Ludbreg*, KLASA:015-08/14-01/01, URBROJ:2186/18-02/1-14-2, 26. rujna 2014.
46. Puhmajer, Petar; Linke, Vedran. "Cinktor župne crkve u Ludbregu." u: *Peristil*. vol. 50. no. 1. 2007: 105 – 118.
47. Radović Mahečić, Darja. „Gostionica“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997a.
48. Radović Mahečić, Darja. „Stambena i javna arhitektura“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997b: 105 – 119.
49. Radović Mahečić, Darja. „Župni dvor“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997c: 236 – 237.
50. Radović Mahečić, Darja. „Kuća javnog bilježnika“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997d: 238 – 239.
51. Radović Mahečić, Darja. „Ljekarna“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997e: 237 – 238.
52. Radović Mahečić, Darja. „Vila Peričić – obiteljska kuća liječnika.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997f: 239 – 241.
53. Reberski, Ivanka. „Javna plastika.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997a: 242 – 244.
54. Reberski, Ivanka. „Svetište Presvete Krvi Kristove.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997b: 240 – 242.
55. Reberski, Ivanka. „Sakralno slikarstvo XX. stoljeća.“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997c: 179 – 187.
56. *Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske*. ur. J. Mesić. Zagreb: Ministarstvo kulture republike hrvatske. 2006.
57. Simoni, Katica. „Ludbreg i okolica u ranom srednjem vijeku“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984: 73 – 80.

58. Somek, Petra. *Tradicijsko graditeljstvo u Podravini*. Samobor: Meridijani. 2011.
59. Stepinac, Alojzije. „Izvršimo u hrvatskoj svetoj godini davni zavjet Hrvatskog sabora! Zavjet hrvatskog sabora (jeruzalemska kapelica groba Isusova u Ludbregu)“ pretisak iz časopisa *Sveta zemlja III*, br 1-2, Zagreb, 1940. u: *Podravski zbornik*. No. 21. 1995: 92 – 93.
60. Tomičić, Željko. „Arheološka topografija i toponimija (Iovia – Botivo – Ludbreg)“ u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997: 21 – 41.
61. Winter, Marija. *Iz povijesti Ludbrega i okolice*. Knjiga 1. Koprivnica: Nakladna kuća „Dr. Feletar“. 2000a.
62. Winter, Marija. *Iz povijesti Ludbrega i okolice*. Knjiga 2. Koprivnica: Nakladna kuća „Dr. Feletar“. 2000b.
63. Zembić, Ivana. „Tradicijsko graditeljstvo bivšeg kotara Ludbreg.“ u: *Ludbreg*. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984: 227 – 234.

Internetski izvori

1. „Erik/a – vunasti nosorog.“ *Gradski muzej Varaždin* (http://www.gmv.hr/hr/dogadjanja/erik_a---vunasti-nosorog,20206.html?t=i, pristupljeno 8. kolovoza 2021)
2. „Ludbreg: Uređuju omiljeno mjesto druženja i Otok mladosti prajavljaju na dva europska projekta.“ *Gradonačelnik.hr*. 4. rujna 2020. (<https://gradonacelnik.hr/vijesti/ludbreg-grad-ureduje-omiljeno-mjesto-druzenja-i-otok-mladosti-prajavljuje-na-dva-europska-projekta/>, pristupljeno 23. ožujka 2021.)
3. „Svečano otvoren arheološki park Iovia u samom središtu Ludbrega.“ *Ludbreške e-novine*. 10. svibnja 2021. (<https://ludbreske-novine.com.hr/svecano-otvoren-arheoloski-park-iovial/>, pristupljeno 11. svibnja 2021)
4. „Svečano otvoren arheološki park Iovia.“ *Ludbreške e-novine*. 10. svibnja 2021. (<https://ludbreske-novine.com.hr/svecano-otvoren-arheoloski-park-iovial/>, pristupljeno 11. Svibnja 2021.)
5. *Arheološki park Iovia* (<http://iovia.hr/arheolosko-nalaziste/>, pristupljeno 24. ožujka 2021)
6. Belaj, Juraj. "Ecclesia sancti Johannis apud Cruciferos in Bynna. Problem nazočnosti ivanovaca u Ludbregu." u: *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*. vol. 20. 2003: 151 – 155. (<https://hrcak.srce.hr/798>, pristupljeno 13. ožujka 2020)
7. Botica, Dubravka. "Gotika u baroku. Problemi stila u arhitekturi 17. stoljeća na izabranim primjerima." u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*. no. 28. 2004: 114 – 125. (<https://hrcak.srce.hr/224158>, pristupljeno 16. srpnja 2021)
8. Dežić, Ivana. „Bakina hiža i dedekov dvor.“ *Varaždinski.hr* 10. prosinca 2019. (<https://varazdinski.net.hr/vijesti/drustvo/3613097/bakina-hiza-i-dedekov-dvor-mali-etno-i-povijesni-muzej-u-ludbregu-prava-je-turisticka-atrakcija/>, pristupljeno 14. travnja 2021.)
9. Dretar, Milivoj. „Tragom nestale židovske zajednice.“ u: *Historia Varasdiensis*. vol. 1, no. 1. 2011: 195 – 213. (<https://hrcak.srce.hr/file/127165>, pristupljeno 25. svibnja 2021)
10. Državni zavod za statistiku (<https://www.dzs.hr/>, pristupljeno 2. studenoga 2020.)
11. Dujmović, Danko. "Cesta kralja Kolomana u zapadnom međuriječju Save i Drave." *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, vol. 48, br. 1, 2016, str. 245 – 272. (<https://hrcak.srce.hr/175358>, pristupljeno 20. lipnja 2021)
12. *Fontana Svjetionik svijetu* (<https://visitludbreg.hr/fontana-svjetionik-svijetu/>, pristupljeno 9. rujna 2021)
13. *Grad Ludbreg – Centar svijeta*. 11. srpnja 2019. (<https://ludbreg.hr/postavljene-dvije-cesme-s-besplatnom-pitkom-vodom/>, pristupljeno 12. ožujka 2021.)
14. *Grad Ludbreg – Centar svijeta*. 23. veljače 2015. (<https://ludbreg.hr/srednja-skola-ludbreg-i-sluzbeno-otvorena/>, pristupljeno 12. ožujka 2021.)
15. *Grad Ludbreg – Centar svijeta*. 25. srpnja 2016. (<http://ludbreg.hr/fontana-ponovo-u-funkciji/>, pristupljeno 19. studenoga 2020)
16. *Grad Ludbreg – Centar svijeta*. 28. listopada 2014. (<https://ludbreg.hr/radovi-na-uredenju-parka-dvorca-batthyany/>, pristupljeno 12. ožujka 2021)

17. *Grad Ludbreg – Centar svijeta*. 29. kolovoza 2014. (<https://ludbreg.hr/uredenje-parka-dvorca-batthyany/>, pristupljeno 12. ožujka 2021)
18. *Krenuli radovi na energetskej obnovi zgrade*. Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak*. 2. srpnja 2020. (<https://czkidn.hr/krenuli-radovi-na-energetskej-obnovi-zgrade/>, pristupljeno 12. ožujka 2021)
19. *Ludbreg prije Ludbrega* (<https://www.hrz.hr/index.php/djelatnosti/konzerviranje-restauriranje/kopnena-arheologija/351-ludbreg-prije-ludbrega-arheoloka-istraivanja-antike-jovije>, pristupljeno 13. listopada 2020.)
20. *Ludbreške e-novine*. 25. srpnja 2016. <http://ludbreg.hr/fontana-ponovo-u-funkciji/> (pristupljeno 19. studenoga 2020.)
21. *Ludbreški kraj ljudi na starim slikama običaji recepti* (<https://www.facebook.com/groups/944891536275470>, pristupljeno 20. travnja 2021.)
22. Maltar, Matea. „Ludbrežani imali prilike razgledati najnovije arheološke nalaze iz centra svijeta“ *Ludbreške e-novine*. 1. veljače 2021. <https://ludbreske-novine.com.hr/ludbrezani-imali-prilike-razgledati-najnovije-arheoloske-nalaze-iz-centra-svijeta/> (pristupljeno 24. ožujka 2021.)
23. Maltarić, Matea. „Zadovoljeni svi uvjeti za osnivanje Muzeja grada Ludbrega.“ *Ludbreške e-novine*. 2. lipnja 2021. (<https://ludbreske-novine.com.hr/zadovoljeni-svi-uvjeti-za-osnivanjem-muzeja-grada-ludbrega/>, pristupljeno 2. lipnja 2021)
24. *Povijest i legende* (<https://visitludbreg.hr/o-nama/povijest-i-legende/>, pristupljeno 9. rujna 2021)
25. *Prostorni plan uređenja Grada Ludbrega* (https://ludbreg.hr/download/dokumenti_2/prostorno-planski-dokumenti/Prostorni-plan-uredenja-Grada-Ludbrega-ID4-01-2021/tekstualni_dio/PPUG-Ludbreg-PROCISCENI-TEKST-ODREDBI-NAKON-4.-ID.pdf, pristupljeno 13. svibnja 2021)
26. *Registar kulturnih dobara* (<https://registar.kulturnadobra.hr/#/>, pristupljeno 13. listopada 2020.)
27. *Strategija krajobraznog uređenja Grada Ludbrega do 2027.* (https://ludbreg.hr/download/03_-_opCi_akti_gradskoga_vijeCa/opci_akti_-_2019._godina/10-Strategija-krajobraznog-uredenja-Grada-Ludbrega-do-2027.-lekt-1-1.pdf, pristupljeno 7. listopada 2020)
28. Trajković, Sergej. „U Ludbregu 'posadili' pametno drvo, na kojemu se mogu puniti mobiteli, ali i električni bicikli.“ *Jutarnji list*. 09. svibanj 2016. (<https://www.jutarnji.hr/vijesti/zagreb/u-ludbregu-posadili-pametno-drvo-na-kojemu-se-mogu-puniti-mobiteli-ali-i-elektricni-bicikli-3734017>, pristupljeno 20. studenoga 2020)
29. *Urbanistički plan uređenja Ludbreg* (https://ludbreg.hr/download/dokumenti_2/prostorno-planski-dokumenti/urbanisticki-plan-uredenja-ludbreg-ID5-01-2021/tekstualni_dio/UPU-Ludbreg_procisceni_elaborat_nakon-5.-ID.pdf, pristupljeno 13. svibnja 2021)
30. *Zanatski trg* (<http://iovia.hr/zanatski-trg/>, pristupljeno 24. ožujka 2021.)

Izvori vizualnog materijala

- Slika 1. Arheološki zemljovid Ludbrega i okolice (*Ludbreg – Ludbreška Podravina*. ur. K. Horvat-Levaj, I. Reberski. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 20)
- Slika 2. *Tabula Peutingeriana*, detalj (https://www.wikiwand.com/sh/Tabula_Peutingeriana, pristupljeno 2. studenoga 2020.)
- Slika 3. Grb grada Ludbrega (<https://ludbreg.hr/>, pristupljeno 17. veljače 2021.)
- Slika 4. Marija Winter, Stara ciglana kneza Batthyanyja iz 18. stoljeća, crtež, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN)
- Slika 5. Pregledni nacrt Veleposjeda Dr. Ladislav knez Batthyany Strattmann iz Ludbrega, 1926, akvarel, Gradski muzej Varaždin (inv. br: GMV-55715)
- Slika 6. Arheološki park Iovia (fotograf: M. Vađunec, 2021.)
- Slika 7. Ludbreg, karta arheološke topografije grada (*Ludbreg – Ludbreška Podravina*. ur. K. Horvat-Levaj, I. Reberski. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 215)
- Slika 8. Ludbreg s jugoistoka u prvoj polovici 20. stoljeća, desna obala Bednje, Gmajna, 1942, razglednica, crno-bijela, 9 x 14 cm, Gradski muzej Varaždin (inv. broj: GMV-95783)
- Slika 9. Gradina Lipa-Katalena, fotografija crno-bijela, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN F-163)
- Slika 10. Ludbreg oko 1775. godine (*Ludbreg*. ur. V. Mađarić. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 133)
- Slika 11. Plan Ludbrega 80-ih godina 18. stoljeća, „Provinz Kroatien (1783-1784) - First Military Survey“, *Mapire* (<https://mapire.eu/en/map/firstsurvey-croatia/?layers=145&bbox=1837259.1447466712%2C5818159.216232903%2C1866286.1062379668%2C5827713.84476855>, pristupljeno 13. siječnja 2020)
- Slika 12. Katastarski plan Ludbrega iz 1859. godine, detalj, „Habsburg Empire - Cadastral Maps (XIX. century)“, *Mapire* (<https://mapire.eu/en/map/secondsurvey-croatia/?layers=9&bbox=1771910.6392499874%2C5747768.564007708%2C1786424.1199956355%2C5752545.878275531>, pristupljeno 13. siječnja 2020)
- Slika 13. Dio Ulice Petra Zrinskog krajem 19. stoljeća (Winter, Marija. *Iz povijesti Ludbrega i okolice*. Knjiga 1. Koprivnica: Nakladna kuća „Dr. Feletar“. 2000. str. 252)
- Slika 14. Rudolf Oesterreicher, Pozdrav iz Ludbrega, [1899.], razglednica u boji, 14 x 10 cm, Gradska knjižnica i čitaonica *Mladen Kerstner* Ludbreg (inv. br: R71 OEST P)
- Slika 15. Ulica Petra Krešimira 2007. godine (fotograf: T. Letina, 2007.)
- Slika 16. Ulica Petra Krešimira 2021. godine (fotograf: A. Štefančić, 2021.)
- Slika 17. Prilaz Osnovnoj školi Ludbreg (fotograf: M. Katalenić, 2020.)
- Slika 18. Školska zgrada paviljonskog tipa (fotograf: M. Katalenić, 2020.)
- Slika 19. Gradska sportska dvorana s istočne strane (fotograf: M. Katalenić, 2020.)

- Slika 20. Digitalni ortofoto iz 1968. godine (<https://geoportal.dgu.hr/#/>, pristupljeno 6. lipnja 2021.)
- Slika 21. Četverokatnice u Šenoinoj, 2. polovica 20. stoljeća, fotografija u boji, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN F-3)
- Slika 22. Ulica Augusta Šenoae, 2021. godine (fotograf: M. Katalenić, 2021.)
- Slika 23. Ulica Matije Gupca 1964. godine (ustupio T. Letina)
- Slika 24. Ulica Matije Gupca 2020. godine (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 25. Željeznička stanica Ludbreg, fotografija crno-bijela, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN F-206)
- Slika 26. Željeznička stanica Ludbreg 2020. godine (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 27. Stare splave, 1968. godinne, fotografija crno-bijela, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN F-285)
- Slika 28. Vinogradska ulica 1964. godine, fotografija crno-bijela, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN F-203 (05))
- Slika 29. Vinogradska kuća obitelji Batthyany, fotografija crno-bijela (ustupio T. Letina)
- Slika 30. Ciglana Ludbrežanka, fotografija crno-bijela, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN F-715)
- Slika 31. Ciglana 2019. godine (fotograf: M. Vađunec, 2019)
- Slika 32. Nacrt za kapelicu Presvete Krvi Isusove (*Zavjet hrvatskog sabora (jeruzalemska kapelica groba Isusova u Ludbregu)*), pretisak iz časopisa *Sveta zemlja III*, br 1-2, Zagreb, 1940. u: *Podravski zbornik*. No. 21. 1995. str. 91)
- Slika 33. Tlocrt ludbreške zavjetne kapelice ograđene kružnom ogradom (*Zavjet hrvatskog sabora (jeruzalemska kapelica groba Isusova u Ludbregu)*), pretisak iz časopisa *Sveta zemlja III*, br 1-2, Zagreb, 1940. u: *Podravski zbornik*. No. 21. 1995. str. 91)
- Slika 34. Zavjetna kapela Krvi Kristove (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 35. Kapelice s postajama Križnog puta (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 36. Digitalni ortofoto – 2019. i 2020. godine (<https://geoportal.dgu.hr/#/>, pristupljeno 6. lipnja 2021.)
- Slika 37. Naklada Vilim Scheyer i sin Ludbreg, Ludbreg, oko 1907, crno – bijela razglednica, 9 x 14 cm, Muzej za umjetnost i obrt (inv. br: MUO-008745/1597)
- Slika 38. Trg Svetog Trojstva 1965. godine, pogled od gostionice prema trgovini i crkvi (s lijeve strane), fotografija crno-bijela (ustupio T. Letina)
- Slika 39. Trg Svetog Trojstva 2020. godine, pogled od crkve prema restoranu i hotelu (nekad trgovina i gostionica) s desne strane (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 40. Trg Svetog Trojstva, prva polovica 20. stoljeća, fotografija crno-bijela, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN F-5)
- Slika 41. Trg Svetog Trojstva 70-ih, fotografija u boji (ustupio T. Letina)

- Slika 42. Trg Svetog Trojstva 2003. godine (ustupio T. Letina)
- Slika 43. Preostale jednokatnice na istočnoj strani trga (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 44. Preostale jednokatnice na zapadnoj strani trga (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 45. Ostatak gotičke bifore, ujedno i dokaz drugačije nivelacije u to doba (fotograf: A. Štefančić, 2021)
- Slika 46. Ostatak gotičke bifore, detalj (fotograf: A. Štefančić, 2021)
- Slika 47. J. V. Kaupretz, dvorac u Ludbregu, detalj grafike, 18. stoljeće (*Ludbreg*. ur. V. Mađarić. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 154)
- Slika 48. Reprezentativno barokno stubište (fotograf: A. Štefančić, 2021)
- Slika 49. Sačuvani dio barokne balustrade (fotograf: A. Štefančić, 2021)
- Slika 50. Dvorac Batthyany, interijer dvorske kapele (fotograf: A. Štefančić, 2021)
- Slika 51. Dvorac Batthyany, tlocrt prizemlja (*Ludbreg – Ludbreška Podravina*. ur. K. Horvat-Levaj, I. Reberski. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 230)
- Slika 52. Dvorac Batthyany, tlocrt prizemlja (*Ludbreg – Ludbreška Podravina*. ur. K. Horvat-Levaj, I. Reberski. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 231)
- Slika 53. Dvorac Batthyany, fasada pročelja (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 54. Dvorac Batthyany, ulazni portal (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 55. Dvorac Batthyany, atrij (fotograf: A. Štefančić, 2021)
- Slika 56. Dvorac Batthyany, zapadna gospodarska zgrada, tlocrt prizemlja (*Ludbreg – Ludbreška Podravina*. ur. K. Horvat-Levaj, I. Reberski. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 233)
- Slika 57. Dvorac Batthyany, istočna gospodarska zgrada (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 58. Kompleks dvorca Batthyany (fotograf: M. Vađunec, 2019)
- Slika 59. Katastarski plan Ludbrega iz 1859. godine, detalj, „Habsburg Empire - Cadastral Maps (XIX. century)“, *Mapire* (<https://mapire.eu/en/map/secondsurvey-croatia/?layers=9&bbox=1771910.6392499874%2C5747768.564007708%2C1786424.1199956355%2C5752545.878275531>), pristupljeno 13. siječnja 2020)
- Slika 60. Wien: Rudolf Oesterreicher, detalj dvorca, Pozdrav iz Ludbrega, [1899.], razglednica u boji, 10 x 14 cm, Gradska knjižnica i čitaonica *Mladen Kerstner* Ludbreg (inv. br: R71 OEST P)
- Slika 61. S. Weinrebe, Pozdrav iz Ludbrega: Grad Kneza Strattmann Batyania, 1911, razglednica u boji, 9 x 14 cm, Gradska knjižnica i čitaonica *Mladen Kerstner* Ludbreg (inv. br: R72 POZD)
- Slika 62. Spomenik Stjepanu Radiću ispred gradske uprave (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 63. Igralište ispred zapadne gospodarske zgrade dvorca Batthyany (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 64. Sportski park i igralište istočno od kompleksa dvorca (fotograf: A. Štefančić, 2021)

- Slika 65. Skica uređenja perivoja iz 2014. godine (<https://ludbreg.hr/uređenje-parka-dvorca-batthyany/>, preuzeto 12. ožujka 2021)
- Slika 66. Perivoj 2020. godine (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 67. Otvoreno učilište "Dragutin Novak" (desno) i stari vatrogasni dom (lijevo) srušen zbog izgradnje ceste, snimljeno 1970. godine (ustupio: T. Letina)
- Slika 68. Centar za kulturu i informiranje "Dragutin Novak" 2020. godine (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 69. Stara pučka škola početkom 20. stoljeća, fotografija crno-bijela, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN F-781)
- Slika 70. Zgrada banke i pošte izgrađena na mjestu stare pučke škole (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 71. Pametno drvo na ludbreškom trgu (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 72. Trg Sv. Trojstva, pogled od sjevera prema jugu (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 73. Pil Svetog trojstva, 1937. godine, fotografija crno-bijela (ustupio T. Letina)
- Slika 74. Restaurirani pil Svetog Trojstva vraćen 2000. godine (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 75. Južna strana Trga Sv. Trojstva (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 76. Igralište na južnoj strani Trga Sv. Trojstva (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 77. Višenamjenska građevina s izložbenim prostorom u sklopu arheološkog parka *Iovia* (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 78. Arheološki park *Iovia* (fotograf: A. Štefančić, 2021)
- Slika 79. Lijevo gostionica "K crnom orlu", između nje i crkve trgovina, 1926, fotografija crno-bijela, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN)
- Slika 80. Lijevo hotel "Amalija", između njega i crkve restoran, odnosno pivnica "Mejaši" (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 81. Viktor Reš, nacrt dogradnje za kino Vikotra Fizira, 1938. godine, Muzej grada Koprivnice (inv. br: MGK 17541)
- Slika 82. Kino Viktora Fizira (Trg Svetog Trojstva Ludbreg: svratište K crnom Orlu, 1947. godine, Gradska knjižnica i čitaonica „Mladen Kerstner“ Ludbreg, inv. br: R71 TRG.S)
- Slika 83. Rodna kuća Mladena Kerstnera (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 84. Portal s uklesanom 1894. godinom (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 85. Župna crkva Presvetog Trojstva, tlocrt (*Ludbreg – Ludbreška Podravina*. ur. K. Horvat-Levaj, I. Reberski. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 219)
- Slika 86. Crkva Presvetog Trojstva, 20. stoljeće, pogled sa sjeverozapada, fotografija crno-bijela (ustupio: T. Letina)
- Slika 87. Crkva Presvetog Trojstva, pogled sa sjeverozapada 2021. godine (fotograf: A. Štefančić, 2021)

- Slika 88. Pogled sa zvonika prema zapadu, arkade i trijem cinktora, fotografija crno-bijela, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (fotograf D. Feletar, inv. br: CZKIDN F-148)
- Slika 89. Sjeverni portal crkve Presvetog Trojstva (fotograf: A. Štefančić, 2021)
- Slika 90. Sjeverozapadni portal crkve Presvetog Trojstva (fotograf: A. Štefančić, 2021)
- Slika 91. Crkva Presvetog Trojstva i cinktor, 1960. godine (ustupio: T. Letina)
- Slika 92. Istraživanje crkve Presvetog trojstva 2020. godine (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 93. Crkva Presvetog Trojstva 2021. godine, ulaz sa zapadne strane (fotograf: A. Štefančić, 2021)
- Slika 94. Župni dvor prije podizanja kata, razglednica crno-bijela, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN F-241)
- Slika 95. Župni dvor 2020. godine (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 96. Ulica bana Jelačića, oko 1910. godine, fotografija crno-bijela, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN F-608)
- Slika 97. Ulica bana Jelačića 2020. godine (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 98. Martin Hrastić, Mjesec, prvi ludbreški mural (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 99. Mural na ogradi, Jelačićeva 2b (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 100. Kapela Žalosne Gospe, fotografija crno-bijela, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN)
- Slika 101. Izgrađena Jelačićeva ulica i kapela Žalosne Gospe (fotograf: A. Štefančić, 2021)
- Slika 102. Kapela Žalosne Gospe, tlocrt (*Ludbreg – Ludbreška Podravina*. ur. K. Horvat-Levaj, I. Reberski. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 229)
- Slika 103. Kapela Žalosne Gospe, pročelje (fotograf: A. Štefančić, 2021)
- Slika 104. Kapela Žalosne Gospe 1930. godine, fotografija crno-bijela (ustupio: T. Letina)
- Slika 105. Kapela Žalosne Gospe 2020. godine (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 106. Prvi umjetni mlin na čigre Ludbreg oko 1920. godine (*Ludbreg*. ur. V. Mađarić. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 271)
- Slika 107. Mlin 2020. godine (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 108. Mlin iz dvorišta 2020. godine (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 109. Dio uređene šetnice na Otoku mladosti (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 110. Vodoskok na jezeru (fotograf: T. Letina, 2021)
- Slika 111. Otok mladosti desno i novouređena šetnica uz Bednju lijevo (fotograf: T. Letina, 2021)
- Slika 112. Dio šetnice uz Bednju u Preradovićevoj ulici i Zanatski trg (lijevo) (fotograf: A. Štefančić, 2021)
- Slika 113. Kuća Scheyer, oko 1930. godine (ustupio: T. Letina)

- Slika 114. Pastoralni centar (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 115. Crtež Marije Winter, stara ludbreška pučka škola, od 1947. šegrtska škola, danas pekarnica, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN F-203 (48))
- Slika 116. Pregrađena zgrada škole, danas pekarnica (fotograf: T. Letina, 2021)
- Slika 117. Kuća Scheier 1930. godine, fotografija crno-bijela (ustupio: T. Letina)
- Slika 118. Zgrada Financijske agencije, nekadašnja kuća Scheier (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 119. Kuća javnog bilježnika, arhitekt Martin Pilar, snimljeno 1928/ 9 (Winter, Marija. Iz povijesti Ludbrega i okolice. Knjiga 1. Koprivnica: Nakladna kuća „Dr. Feletar“. 2000. str. 120)
- Slika 120. Hotel Crnković, nekadašnja kuća javnog bilježnika (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 121. Gostionica Đure Kerstnera (Winter, Marija. Iz povijesti Ludbrega i okolice. Knjiga 1. Koprivnica: Nakladna kuća „Dr. Feletar“. 2000. str. 141)
- Slika 122. Poljoprivredna ljekarna, nekadašnja gostionica (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 123. Kopija katastarskog plana, Groblje Ludbreg, novi dio – situacijski plan, 1995, Gradski muzej Varaždin (inv. br: GMV-85583/3)
- Slika 124. Grobna kapela obitelji Valenko (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 125. Grobna kapela obitelji Scheyer (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 126. Spomenik palim borcima (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 127. Spomenik braniteljima Domovinskog rata (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 128. Spomenik kalničkim borcima (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 129. Ljekarna 30-ih godina, fotografija crno-bijela, (*Ludbreg*. ur. V. Mađarić. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 431)
- Slika 130. Ljekarna 2020. godine (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 131. Viktor Reš, skica za pregradnju ljekarne, 1921, Muzej grada Koprivnice (MGK 18994)
- Slika 132. Asklepije (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 133. Hygia (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 134. Vila Peričić oko 1930. godine (*Ludbreg – Ludbreška Podravina*. ur. K. Horvat-Levaj, I. Reberski. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 241)
- Slika 135. Vila Peričić, tlocrt (*Ludbreg – Ludbreška Podravina*. ur. K. Horvat-Levaj, I. Reberski. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 241)
- Slika 136. Kuća Peričić 2008. godine (fotograf: T. Letina, 2008)
- Slika 137. Novogradnja na mjestu Vile Peričić (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 138. Ivana Gundulića 5 (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 139. Šime Vulas, Legenda, 1981. (fotograf: A. Štefančić, 2021)

- Slika 140. Trg slobode (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 141. Uglovnica s upisanom 1942. godinom (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 142. Mali park, srušen 2007. godine (fotograf: T. Letina)
- Slika 143. Kružni tok sa spomenikom (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 144. Proslava 1000. obljetnice hrvatskog kraljevstva pred starim vatrogasnim domom Špricalkom, Centar za kulturu i informiranje *Dragutin Novak* (inv. br: CZKIDN F-21)
- Slika 145. Ulica Petra Zrinskog 1930. godine (ustupio: T. Letina)
- Slika 146. Shema konstrukcije tradicijske kuće (*Ludbreg*. ur. V. Mađarić. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 231)
- Slika 147. Tlocrtna shema tradicijske kuće (*Ludbreg*. ur. V. Mađarić. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 230)
- Slika 148. Stara klet u Ludbreškim Vinogradima (fotograf: M. Vađunec, 2019)
- Slika 149. Stara klet u Ludbreškim Vinogradima (fotograf: M. Vađunec, 2019)
- Slika 150. Adaptirana i nadograđena tradicijska prizemnica (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 151. Prazni prostor na Trgu Svetog Trojstva nakon rušenja tradicijske prizemnice (fotograf: A. Štefančić, 2020)
- Slika 152. Ivana Gundulića 9 (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 153. Ljudevita Gaja 18 (fotograf: M. Katalenić, 2020)
- Slika 154. Karta urbanističkog razvoja Ludbrega, detalj (izradio M. Katalenić)
- Slika 155. Karta urbanističkog razvoja Ludbrega (izradio M. Katalenić prema karti arheološke topografije grada (*Ludbreg – Ludbreška Podravina*. ur. K. Horvat-Levaj, I. Reberski. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti. 1997. str. 215) te skicama Ludbrega iz 1775, 1859 i 1973. godine (*Ludbreg*. ur. V. Mađarić. Ludbreg: Skupština općine Ludbreg. 1984. str. 133. i 135)